

Львівський державний університет внутрішніх справ

І. Б. ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

А. О. ЙОСИПІВ

М. В. САМАРЧУК

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА
ОХОРОНА ОСОБИ ТА ВЛАСНОСТІ
В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Львів
2019

УДК 343.6/.7(477)(0758)
К82

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(*протокол від 27 березня 2019 р. № 8*)

Рецензенти:

*О. М. Гумін, доктор юридичних наук, професор
(Інститут права та психології
Національного університету Львівська політехніка);
Т. С. Коханюк, кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні:
К82 навч. посібник / І. Б. Газдайка-Василишин, А. О. Йосипів,
М. В. Самарчук. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 240 с.

ISBN 978-617-511-298-4

Навчальний посібник підготовлено для працівників слідчих підрозділів Національної поліції України. У ньому на основі чинного Кримінального кодексу України і сучасних наукових позицій подано кримінально-правову характеристику злочинів проти особи (проти життя та здоров'я особи; проти волі, честі та гідності особи; статевої свободи та статевої недоторканості особи) та власності.

Для здобувачів вищої освіти юридичних факультетів закладів вищої освіти України та науково-педагогічних працівників.

The textbook is prepared for the employees of the investigation units of the National Police of Ukraine. Based on the current Criminal Code of Ukraine and modern scientific positions, the criminal legal characteristic of crimes against the person (crimes against the life and health of the individual, crimes against the freedom, honour and dignity of the individual, crimes against the sexual freedom and sexual inviolability of the person) and property is presented.

It is also recommended for applicants of higher education at law faculties of higher educational institutions of Ukraine, scientific and pedagogical workers.

УДК 343.6/.7(477)(0758)

© Газдайка-Василишин І. Б., Йосипів А. О.,
Самарчук М. В., 2019

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

ISBN 978-617-511-298-4

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник «Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні» призначений для працівників слідчих підрозділів Національної поліції України і рекомендований для здобувачів вищої освіти освітніх ступенів «бакалавр» та «магістр» зі спеціальності 081 «Право», а також містить систематизований навчальний матеріал, питання для контролю, тестові завдання та ситуативні задачі.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні» є чинне кримінальне законодавство України в частині норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти особи (проти життя та здоров'я особи, волі, честі та гідності особи, статевої свободи та статевої недоторканості особи) та злочини проти власності.

Предметом вивчення також є й інші нормативно-правові акти, рекомендаційні роз'яснення Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, опублікована судова практика з питань застосування Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) в зазначеній частині, а також відповідна спеціальна література.

Завданням цієї дисципліни є ґрунтовне засвоєння положень Особливої частини КК та рекомендаційних роз'яснень Пленумів Верховного Суду України і Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо їх застосування, вивчення відповідної судової практики, знання тенденцій розвитку цієї частини Кримінального права України, ознайомлення з науковими підходами щодо кваліфікації діянь, передбачених вказаними нормами, вивчення необхідної спеціальної літератури.

Навчальний посібник містить систематизований навчальний матеріал, а також питання для самоперевірки та контролю, ситуативні та тестові завдання, які мають сприяти формуванню практичних прийомів і навиків логічного мислення. Під час вирішення тестових завдань слід мати на увазі таке. Тестові запитання, що мають п'ять варіантів відповідей, передбачають лише одну правильну відповідь. Якщо тестове запитання має більше, ніж п'ять варіантів відповідей, тоді правильних відповідей – дві або більше.

Згідно з вимогами навчальної програми здобувачі вищої освіти мають:

знати:

- чинне кримінальне законодавство й інші нормативно-правові акти, необхідні для оволодіння відповідними темами;
- рекомендаційні роз'яснення Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ щодо застосування розділів II–VI Особливої частини КК;
- нормативні визначення основних понять, що містяться у вказаному розділі Особливої частини КК;
- наукові визначення понять, які не мають нормативного закріплення;
- зміст ознак складів конкретних злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена вказаними статтями Особливої частини КК;
- позицію слідчої та судової практики з питань застосування зазначених норм Особливої частини КК;

вміти:

- тлумачити положення КК, належно володіючи при цьому кримінально-правовими категоріями та поняттями;
- вирішувати питання про злочинність та караність суспільно-небезпечних діянь з врахуванням положень Загальної та Особливої частин кримінального права України;
- визначати зміст елементів складів конкретних злочинів та ознак, що їх характеризують;
- розмежовувати суміжні склади злочинів;
- на основі отриманих знань правильно застосувати положення КК, вирішуючи конкретні завдання.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ

Відповідальність за злочини, які посягають на життя і здоров'я особи передбачена розділом II Особливої частини КК України. Цей розділ охоплює три види злочинних посягань: 1) злочини проти життя особи; 2) злочини проти здоров'я особи; 3) злочини, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи.

Злочини проти життя особи поділяються на вбивства (ст.ст. 115–119) та доведення до самогубства (ст. 120). Своєю чергою вбивства поділяються на: а) просте умисне вбивство (ч. 1 ст. 115); б) умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (кваліфіковані види вбивств) (ч. 2 ст. 115); в) умисне вбивство при пом'якшуючих обставинах (привілейовані види вбивств) – вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116), матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117), при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118); г) вбивство через необережність (ст. 119).

Вбивством визнається умисне або необережне протиправне заподіяння смерті (позбавлення життя) іншій людині. Вказівка на заподіяння смерті іншій людині означає, що самогубство (замах на самогубство) не є злочином. Водночас доведення іншої особи до самогубства є злочином проти життя (ст. 120).

Безпосереднім об'єктом вбивства є життя будь-якої людини, незалежно від її соціальних, демографічних і медичних показників. За кримінальним правом України, вбивством буде й позбавлення життя потерпілої особи на її прохання. Моментом початку життя при цьому слід вважати початок фізіологічних пологів. Посягання на плід людини до початку родового процесу не є посяганням на життя, а незаконним проведенням абортів.

Кінцевим моментом життя є біологічна смерть, яка пов'язана з початком незворотного розпаду клітин вищої нервової системи, тобто з припиненням функціонування головного мозку. Від біологічної смерті варто відрізнити клінічну смерть, пов'язану із зупинкою роботи серця, після якої життєздатність людини зберігається ще протягом 5–8 хвилин, а відтак її можна шляхом надання медичної допомоги повернути до життя.

Із **об'єктивної сторони** вбивство може бути здійснене шляхом дії або бездіяльності. Для позбавлення людини життя може застосовуватися як фізичний вплив (удар ножем, задушення, отруєння тощо), так і психічний (заподіяння душевної травми, що призвела до смерті). У разі вчинення вбивства шляхом бездіяльності, йдеться про невчинення винним дій, що запобігли б настанню смерті, за умови, що він зобов'язаний був і мав можливість їх вчинити. Обов'язковою ознакою закінченого складу вбивства є настання злочинного наслідку – смерті людини. Водночас необхідно встановити причинний зв'язок між діянням винного і настанням смерті потерпілого.

Суб'єктом вбивства може бути особа, яка досягла 14-ти років (ст.ст. 115–117), і 16-ти років – за вбивства, передбачені ст.ст. 118, 119.

Із **суб'єктивної сторони** вбивство може бути вчинене: з умисною формою вини (ст.ст. 115–118), з необережності (злочинної самовпевненості або злочинної недбалості) (ст. 119), умисною чи необережною формою вини (ст. 120).

Види вбивств

Умисне вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (просте вбивство) (ч. 1 ст. 115) – це вбивство, вчинення якого не супроводжується наявністю ні обтяжуючих, ні пом'якшуючих обставин: вбивство в обопільній сварці чи бійці, з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим. За цією частиною можна кваліфікувати вбивство із заздрощів, на прохання потерпілого, з жалю над ним.

Умисне вбивство за обтяжуючих обставин (кваліфіковане вбивство) (ч. 2 ст. 115). Обтяжуючі обставини перелічені в пп. 1–13 ч. 2 ст. 115. Для застосування ст. 115 достатньо наявності хоча б однієї з указаних в ній обтяжуючих обставин.

Кваліфіковане умисне вбивство

Умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115) передбачає, що позбавлення життя цих осіб було вчинене одночасно або протягом короткого проміжку часу і охоплювалося єдністю наміру винного. Дії винного не можуть кваліфікуватися за п. 1 ч. 2 ст. 115, якщо не доведено, що його намір був спрямований на позбавлення життя саме двох або більше осіб. Розрив у часі за реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб на його кваліфікацію за п. 1 ч. 2 ст. 115 не впливає. Вбивство однієї людини і замах на життя іншої не може розглядатися як закінчений злочин – вбивство двох або більше осіб. У цих випадках вчинене слід кваліфікувати за ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 15 або за ч. 1 ст. 115 незалежно від послідовності злочинних дій. Замах на вбивство двох або більше осіб, який не призвів до смертельного наслідку, кваліфікується за ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115.

Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115), має місце, якщо вбито дитину до 14 років або якщо винному було достовірно відомо про вагітність жінки. Кваліфікація злочину не залежить від терміну вагітності та життєздатності плоду. Якщо винний помилково вважав жінку вагітною, то його дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115, а якщо були інші мотиви – за іншим пунктом ст. 115 КК.

Умисне вбивство заручника або викраденої людини (п. 3 ч. 2 ст. 115). Заручником є особа, яка захоплена або утримується ким-небудь для забезпечення того, щоб родичі, інші особи, органи держави або відповідні організації виконали певні вимоги як умову звільнення заручника. Вбивство заручника може мати місце в момент захоплення або протягом його утримування як заручника, тобто позбавлення волі, внаслідок спроби

заручника втекти, під час його перевезення тощо. Дії кваліфікуються також як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення злочину, передбаченого ст. 147 (Захоплення заручника). Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147, і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч. 2 цієї статті, за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п. 3 ч. 2 ст. 115.

Умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115). У деяких випадках спосіб позбавлення життя свідчить про особливу жорстокість злочину. До особливо жорстоких можуть належати, зокрема, випадки, коли перед позбавленням життя або в процесі вчинення вбивства до потерпілого умисно застосовували тортури, катування або йому заподіювали особливі страждання шляхом завдання великої кількості тілесних ушкоджень, або з використанням вогню, струму, отрути, що спричиняє нестерпний біль. Судова практика свідчить, що ознакою особливої жорстокості також може бути також вчинення злочину в присутності близьких потерпілому осіб, якщо винний усвідомлював, що такими діями завдає їм особливих страждань. Умисне вбивство слід також вважати вчиненим із особливою жорстокістю, якщо воно супроводжувалося наругою над трупом, крім випадків його знищення або розтину з метою приховати вбивство. Умислом винного має охоплюватися особлива жорстокість дій, що ним вчиняються.

Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115), має місце, якщо, вчиняючи вбивство певної особи, винний усвідомлював, що він застосовує такий спосіб заподіяння смерті, який небезпечний для життя не тільки однієї людини (наприклад, вбивство шляхом пострілів у натовп людей, підпал приміщення, у якому крім потерпілого перебували інші особи, вчинення аварії автомашини, в якій було декілька осіб). Заподіяння під час вбивства способом, небезпечним для життя багатьох людей, тілесних ушкоджень іншим особам слід додатково кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Якщо при вбивстві способом, небезпечним для життя

багатьох людей, вчинено умисне вбивство двох або більше осіб, винний підлягає відповідальності за пп. 1 і 5 ч. 2 ст. 115.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115) вчиняється з мотивів, спрямованих на отримання будь-якої матеріальної вигоди (грошей, майна, майнових прав, прав на житлову площу тощо), чи/або з наміром позбутися матеріальних витрат (сплати боргу, платежу аліментів тощо). Корисливим також є вбивство, вчинене за винагороду або з метою отримати більш високооплачувану посаду. Для кваліфікації злочину за п. 6 ч. 2 ст. 115 немає значення, чи вдалося винному реалізувати корисливий мотив. Необхідно, щоб корисливі мотиви виникли до вчинення вбивства або під час його вчинення. Умисне вбивство, вчинене під час розбійного нападу з метою заволодіння чужим майном, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом, потрібно кваліфікувати не лише за п. 6 ч. 2 ст. 115, а й за ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 313.

Умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115) наявне лише у разі, якщо його вчиняють за явно вираженої неповаги до суспільства, зневаги до правил співжиття та норм моралі, без будь-якої причини з використанням мало-значного приводу для вбивства тощо. Місце вчинення вбивства в цьому разі не має значення. Цей злочин зазвичай вчиняється в громадських місцях, але може бути вчинений і в безлюдному місці (у лісі, полі, квартирі тощо). Якщо винний, крім вбивства з хуліганських мотивів, вчинив інші умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, то вчинене ним належить кваліфікувати за п. 7 ч. 2 ст. 115 і ст. 296.

Хуліганство, що спричинило необережне позбавлення життя людини, не містить складу злочину, який розглядається, і має кваліфікуватися за відповідною частиною ст.ст. 296, 119. Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115) має місце, якщо воно вчинене з метою не допустити чи припинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув із моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства. Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка належить до її повноважень; а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (припинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин). Близькі родичі відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки. Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Водночас, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

Умисне вбивство, вчинене з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115). Винний може мати на меті повністю приховати раніше вчинений злочин або лише обставини, які впливають на кваліфікацію та міру покарання. Вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину винний може здійснювати і до, і в процесі вчинення запланованого злочину. Наприклад, вбивство потерпілого,

свідка, особи, яка має докази злочину, кваліфікуються за п. 9 ч. 2 ст. 115. Дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину незалежно від того, було цей злочин вчинено чи ні. Також не має значення, чи винний вчинив злочин, який він намагався приховати. Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати за ст. 396 КК не потрібно.

Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст. 115). Винний може вчинити вбивство в процесі самого зґвалтування або сексуального насильства для того, щоб придушити опір потерпілої або з садистських мотивів. Але таке вбивство може мати місце і після здійснення цих злочинів, щоб приховати злочин і уникнути відповідальності. Водночас злочинні дії кваліфікують і за ч. 5 ст. 152 чи ч. 5 ст. 153, або й за відповідною частиною ст. 15. Коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи сексуального насильства з метою їх приховання, дії винного кваліфікують за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115), – це вбивство, вчинене виконавцем за дорученням замовника. Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити або, навпаки, не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального (грошову винагороду, передачу прав на майно тощо) чи нематеріального характеру (звільнення від кримінальної відповідальності, розв'язання різних життєвих проблем тощо). Якщо вбивство на замовлення зумовлене виплатою винагороди або іншими матеріальними благами, вчинене потребує додаткової кваліфікації за п. 6 ч. 2 ст. 115 (з корисливих мотивів), якщо з метою приховати інший злочин – п. 9 ч. 2 ст. 115. Відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає лише у випадках, коли замовляється саме умисне вбивство особи, а не якийсь інший насильницький злочин щодо неї. Якщо замовник доручив заподіяти

потерпілому тілесні ушкодження, а виконавець умисно вбив його, замовник несе відповідальність за співучасть у тому злочині, який він організував чи до вчинення якого схилив виконавця, а останній – за той злочин, який він фактично вчинив.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115) наявне, якщо воно вчинене спільно двома або більше особами, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Таке вбивство може бути вчинене і співвиконавцями, і з розподілом ролей, тому безпосереднім виконавцем вбивства може бути і один учасник групи. За цим пунктом ч. 2 ст. 115 належить кваліфікувати і умисне вбивство, вчинене організованою групою або злочинною організацією, тому ці форми співучасті об'єктивно містять ознаки, властиві групі, яка діє за попередньою змовою. У разі вчинення вбивства злочинною організацією, озброєною бандою, терористичною групою чи організацією відповідальність співучасників настає за п. 12 ч. 2 ст. 115 та ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 3 або ч. 4 ст. 258.

Умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст.ст. 116–118 (п. 13 ч. 2 ст. 115). Відповідальність за повторне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування або замах, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину. Умисне вбивство, якому передувало умисне заповідання смерті, що передбачено статтями інших розділів КК (терористичний акт, диверсія, бандитизм, посягання на життя працівника правоохоронного органу тощо), кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115. Цей пункт застосовується незалежно від того, чи був винний засуджений за раніше вчинене вбивство.

Вбивство не можна кваліфікувати за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, коли судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку.

Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 15). Відповідальність за такий злочин настає, коли умисне вбивство було вчинене

у зв'язку із расовою, національною нетерпимістю до потерпілої особи. Для застосування п. 14 ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити конкретний спеціальний мотив з тих, що перелічені у кримінальному законі, або їх сукупність. Такий мотив може поєднуватися з іншими (помста, корисливість, хуліганські мотиви), водночас він має бути основним, тобто винна особа має прагнути вчинити фізичну розправу з потерпілим у зв'язку з його расовою чи національною приналежністю або релігійними переконаннями, відтак принизити честь і гідність певної раси, нації або конфесії. Сюди також належить прагнення спровокувати або розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, продемонструвати шовіністичний світогляд або ксенофобію щодо всіх інших чи конкретних груп людей (наприклад, спричинити шляхом умисного вбивства загострення міжнаціональних чи міжконфесійних стосунків, масові заворушення тощо). Також це може бути помста потерпілому за його незгоду підтримати націоналістичну або релігійну дискримінацію.

Умисне вбивство з мотивів релігійної нетерпимості, зазвичай, передбачає міжособистісні неприязні стосунки, зумовлені непримиримістю до представників іншої конфесії (цей вид умисного вбивства може поєднувати елементи національної та расової ворожнечі).

Умисне вбивство за пом'якшуючих обставин

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116). У цьому разі має місце особливий психічний стан винного – фізіологічний афект: короткочасна інтенсивна емоція, що значно послаблює контроль особи над своїми вчинками, здатність усвідомлювати їх, керувати ними. Від фізіологічного афекту слід відрізняти афект патологічний, що виключає осудність суб'єкта. Умовою застосування ст. 116 є сильне душевне хвилювання, зумовлене жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. Жорстоке поведіння при цьому може полягати і у фізичному

(заподіяння тілесних ушкоджень, завдання побоїв, позбавлення волі тощо), і психічному (загроза заподіяти фізичну, моральну, майнову шкоду) насильстві. Відповідальність за ст. 116 настає також, якщо жорстоке поводження, або таке, що принижує честь і гідність особи, що зумовило сильне душевне хвилювання особи, яка вчинила вбивство, були спрямовані не на неї особисто, а щодо третіх осіб – близьких або навіть сторонніх. За наявності одночасно кваліфікуючих ознак вбивства (з особливою жорстокістю, двох або більше осіб) і сильного душевного хвилювання, характерного для ст. 116, кваліфікація має бути здійснена за ст. 116 (аналогічно вирішуються питання про кваліфікацію вбивства за наявності обтяжуючих ознак та пом'якшуючих, передбаченими ст.ст. 117, 118). Склад злочину, передбаченого ст. 116, має місце лише у разі, якщо умисел на вбивство виник раптово в стані фізіологічного афекту і був виконаний, коли винний ще перебував у такому стані. Під час вбивства, передбаченому ст. 116, умисел може бути прямим або непрямим. *Системний характер* зазначеного у статті поводження – це вчинення не менш ніж три рази дій, які принижують честь і гідність особи, завдаючи їй моральних страждань. Такі дії можуть, зокрема, полягати у систематичних образах, цькуванні, безпідставних обвинуваченнях у вчиненні протиправних чи аморальних дій, глузуванні, кепкуванні тощо.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117). Відповідальність матері пом'якшується за умови, що вбивство дитини було вчинене під час пологів (тобто до остаточного відділення плода) або одразу після них, тобто законодавець обмежує здійснення цього злочину певним нетривалим проміжком часу, доки особливий психічний і фізичний стан жінки послаблює її здатність керувати своїми діями. В інших випадках відповідальність за вбивство матір'ю своєї дитини настає на загальних підставах. Момент виникнення умислу у матері вбити новонароджену дитину на кваліфікацію злочину, що розглядається, не впливає. Вчинення вбивства новонародженої дитини її матір'ю через деякий час після пологів, має кваліфікуватися за п. 2 ч. 2 ст. 115. Так само мають кваліфікуватися дії співучасника такого злочину.

Суб'єктом цього злочину може бути тільки мати.

Із суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим або непрямым умислом.

Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118). Перевищенням меж необхідної оборони, відповідно до ч. 3 ст. 36 КК, визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Так само перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця при умисному заподіянні йому смерті, згідно з ч. 2 ст. 38 КК, визнається явна невідповідність вчиненого небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. Заподіяння смерті нападаючому під час захисту від суспільно небезпечного посягання виключає кримінальну відповідальність, якщо при цьому не були перевищені межі необхідної оборони. Вбивство при перевищенні меж необхідної оборони не виключає такої відповідальності, але пом'якшує її. Так само вирішується питання і під час затримання злочинця. Перевищенням меж необхідної оборони, відповідно до ч. 3 ст. 36, визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Так само перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця при умисному заподіянні йому смерті, згідно з ч. 2 ст. 38, визнається явна невідповідність вчиненого небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. Під час розв'язання питань про наявність перевищення меж оборони необхідно враховувати не лише відповідність або невідповідність зняряд і засобів захисту та нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил нападаючих і тих, хто захищається, а саме: місце і час; раптовість нападу; неготовність до його відвернення; кількість нападаючих і тих, хто захищається; їх фізичні дані (вік, стать, інвалідність, стан здоров'я) та інші обставини. Ті ж чинники слід враховувати і під час розв'язання питань про перевищення заходів із затримання злочинця (тяжкість злочину, обстановку, в якій відбувається

затримання тощо). При цьому варто зважати, що особа, яка захищається, як і особа, яка затримує злочинця, внаслідок сильного душевного хвилювання, зумовленого суспільно небезпечним посяганням (що часто виникає раптово), не завжди може точно оцінити відповідність заподіяної шкоди (в цьому випадку позбавлення життя нападаючого чи злочинця) небезпечності посягання чи вчиненого затриманим злочину або точно оцінити обстановку захисту чи затримання. У цьому випадку відповідальність за перевищення меж необхідної оборони або заходів із затримання злочинця виключається (ч. 4 ст. 36).

Із суб'єктивної сторони злочин, який розглядається, характеризується прямим або непрямим умислом. Вбивство, вчинене з перевищенням меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, за наявності обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 (наприклад, способом, небезпечним для життя багатьох осіб, повторно), має кваліфікуватися не як умисне вбивство за обтяжуючих обставин, а за ст. 118 КК.

Вбивство через необережність (ст. 119) може бути вчинене і внаслідок злочинної самовпевненості, і внаслідок злочинної недбалості. Для застосування ст. 119 необхідно встановити наявність необережної вини щодо злочинного наслідку – смерті іншої людини. Саме ж діяння, яке заподіяло такий результат, може бути і необережним, і умисним. У ч. 2 ст. 119 встановлена відповідальність за необережне вбивство двох або більше осіб. Йдеться про те, що смерть вказаних осіб є наслідком одного діяння, яке загалом становить одиничний злочин. На практиці часто є справи, коли внаслідок недбалого поводження з вогнепальною зброєю настає смерть потерпілого, яку винний міг і повинен був передбачити. Такі дії утворюють злочин, передбачений ст. 119 КК.

Доведення до самогубства (ст. 120). Об'єктом злочину, який розглядається, є життя людини. Об'єктивна сторона (ч. 1 ст. 120) злочину полягає у: жорстокому поводженні з нею, шантажі, систематичному приниженні її людської гідності або систематичному протиправному примусі до дій, що суперечать

її волі, схилинні до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, настанні суспільно небезпечних наслідків вказаних дій у вигляді самогубства особи або замаху на самогубство (але не готування до самогубства), причиною зв'язку між зазначеним діянням і наслідками.

Жорстоке поводження – це безжалісні, брутальні дії, що спричиняють потерпілому фізичні та психічні страждання (завдання тілесних ушкоджень, побоїв, позбавлення коштів для існування, життя, їжі, одягу, необґрунтовані стягнення, несправедливе позбавлення заохочень, різні знущання).

Шантаж – це погроза розголосити про потерпілого відомості, які останній бажає зберегти в таємниці (наприклад, відомості про інфекційну хворобу тощо). Ці ж відомості можуть бути помилковими, такими, що не відповідають дійсності. Важливо, що вони мають такий характер, що потерпілий не хоче їх розголошувати.

Примус до протиправних дій – це погроза фізичним насильством, залякування, заподіяння побоїв тощо з метою примусити потерпілого, наприклад, брати участь у злочині.

Систематичне приниження людської гідності – це будь-яке тривале принизливе ставлення до потерпілого (образи, наклеп, анонімні обвинувачення, знущання над честю жінки, цькування, несправедлива критика). Згідно зі судовою практикою до таких обставин не належать розірвання шлюбних відносин одним із подружжя, відмова від укладання шлюбу, припинення співжиття, подружня зрада, якщо при цьому не здійснювалися інші дії, що принижують людську гідність. Не можуть також кваліфікуватися за ст. 120 випадки самогубства внаслідок вчинення щодо особи будь-яких законних дій (наприклад, правомірного звільнення з роботи), а також внаслідок повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але достовірних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі).

У ч. 2 ст. 120 передбачена відповідальність за доведення до самогубства або замаху на нього особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного, або такі самі

дії, вчинені щодо двох або більше осіб, а в ч. 3 ст. 120 – щодо неповнолітнього, тобто особи, якій не виповнилося 18 років. Під матеріальною залежністю слід розуміти випадки, коли потерпілий отримує від винного істотну матеріальну підтримку або перебуває на його утриманні (наприклад, залежність непрацевдатної жінки від чоловіка, неповнолітніх дітей від батьків, підопічних від опікунів тощо). Під іншою залежністю слід розуміти залежність підлеглого від начальника, учня від викладача, одного родича від іншого та ін.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 120, можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. Для притягнення до відповідальності за ч. 2 ст. 120 необхідно, щоб суб'єктом була особа, від якої потерпілий перебував у матеріальній або іншій залежності, тобто суб'єкт – спеціальний.

Суб'єктивна сторона злочину, який розглядається, може виражатися і в формі умислу, і необережності.

Питання для самостійного контролю

1. Поняття вбивства.
2. Види злочинів проти життя особи.
3. Види умисних вбивств за ступенем тяжкості.
4. Види умисних вбивств за формою вини.
5. Яке умисне вбивство кваліфікується як просте умисне вбивство?
6. Види кваліфікованих умисних вбивств.
7. У чому виражається особлива жорстокість при умисному вбивстві?
8. Яке умисне вбивство кваліфікується як умисне вбивство вчинене з корисливих мотивів?
9. Розмежування умисного вбивства двох або більше осіб та умисного вбивства, вчиненого особою, яка раніше вчинила умисне вбивство.
10. Правила кваліфікації умисного вбивства заручника.
11. За яких обставин пом'якшується відповідальність за умисне вбивство?

Тестові завдання

1. Умисне вбивство може кваліфікуватися як таке, що вчинене в стані сильного душевного хвилювання, якщо такий стан зумовлений:

- 1) будь-якою образою з боку потерпілого;
- 2) перевищенням меж необхідної оборони;
- 3) тяжкою образою з боку потерпілого чи інших осіб;
- 4) вчинення злочину;
- 5) жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого.

2. Не є кваліфікованим видом умисного вбивства таке, що передбачає умисне вбивство:

- 1) викраденої людини;
- 2) вчинене з особливою жорстокістю;
- 3) з хуліганських мотивів;
- 4) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;
- 5) з особистих мотивів.

3. Видом умисного вбивства за ступенем суспільної небезпеки є:

- 1) необережне вбивство;
- 2) доведення до самогубства;
- 3) кваліфіковане умисне вбивство;
- 4) вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини;
- 5) заохочувальне вбивство.

4. Умисне вбивство 2-х або більше осіб має місце:

- 1) якщо умислом винної особи охоплювалось умисне вбивство 2-х або більше осіб;
- 2) якщо особа, яка була засуджена за умисне вбивство, але має незняту та непогашену судимість, знов вчинила умисне вбивство;

3) якщо при вчиненні умисного вбивства особа обрала спосіб небезпечний для життя багатьох осіб;

4) у разі вбивства жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності;

5) під час вчинення умисного вбивства у співучасті, якщо один із співучасників має судимість.

5. Не є кваліфікованим видом умисного вбивства:

1) умисне вбивство двох або більше осіб;

2) умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

3) умисне вбивство заручника або викраденої людини;

4) умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю;

5) умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

6. До привілейованих видів умисного вбивства не належать:

1) умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони;

2) умисне вбивство у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

3) умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини;

4) умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання;

5) умисне вбивство, вчинене з високих моральних мотивів.

7. Вбивство, вчинене під час розбійного нападу слід кваліфікувати:

1) за п. 6 ч. 2 ст. 115 та за ч. 1 ст. 187 – як умисне вбивство з корисливих мотивів та розбій;

2) лише за п. 6 ч. 2 ст. 115 – умисне вбивство з корисливих мотивів;

3) лише за ч. 4. ст. 187 – розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень;

4) за п. 8 ч. 2 ст. 115 – умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;

5) за п. 9 ч. 2 ст. 115 – умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення.

8. Додатковою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 117, «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини», є:

- 1) час вчинення вбивства;
- 2) місце;
- 3) стан матері під час вчинення вбивства;
- 4) знаряддя злочину;
- 5) мотив вбивства.

9. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство є злочином у разі:

- 1) коли ці дії є наслідком особистої помсти;
- 2) коли ці дії є наслідком шантажу;
- 3) коли ці дії є наслідком сильного душевного хвилювання;
- 4) вчинення з особливою жорстокістю;
- 5) вчинення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

10. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 117, «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» характеризується:

- 1) змішаною формою вини;
- 2) станом душевного хвилювання;
- 3) необережною формою вини;
- 4) умисною формою вини;
- 5) не впливає на кваліфікацію винної особи.

11. Як слід кваліфікувати дії особи, яка вчинила умисне вбивство заручника?

- 1) лише як умисне вбивство заручника – п. 3 ч. 2 ст. 115;
- 2) лише захоплення заручника, що спричинило тяжкі наслідки – ч. 2 ст. 147;

3) за сукупністю злочинів – умисне вбивство заручника п. 3 ч. 2 ст. 115 та захоплення заручника, що спричинило тяжкі наслідки – ч. 2 ст. 147;

4) за сукупністю злочинів – захоплення заручника, що спричинило тяжкі наслідки – ч. 2 ст. 147 та убивство через необережність – ст. 119;

5) за сукупністю злочинів умисне вбивство заручника – п. 3 ч. 2 ст. 115 та захоплення заручника – ч. 1 ст. 147.

12. Особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови:

- 1) якщо вона раніше вчинила умисне вбивство;
- 2) якщо вона має не зняту та/або непогашену судимість;
- 3) якщо вона перебувала в стані неосудності;
- 4) за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину;
- 5) якщо вона діяла у співучасті.

13. Якщо особа, вчинивши умисне вбивство, знищила або розчленувала труп, то її дії слід кваліфікувати:

- 1) як умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, – п. 4 ч. 2 ст. 115;
- 2) умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення;
- 3) умисне вбивство з хуліганських мотивів – п. 7 ч. 2 ст. 115;
- 4) умисне вбивство з корисливих мотивів – п. 6 ч. 2 ст. 115;
- 5) ці дії ніяк не кваліфікуються.

14. Коли винний, позбавляючи життя певну особу, помилково вважав, що робить це у такий спосіб, який є небезпечним для життя потерпілого та інших людей, тоді як той

фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як:

1) замах на вчинення злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК, – умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;

2) просте умисне вбивство – ч. 1 ст. 115;

3) умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб – п. 5 ч. 2 ст. 115 КК;

4) за сукупністю злочинів: просте умисне вбивство – ч. 1 ст. 115 та замах на вчинення злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК, – умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;

5) необережне спричинення шкоди особі.

15. Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство:

1) якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства;

2) з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо);

3) якщо, позбавляючи людину життя, винний бажав приховати раніше вчинену крадіжку;

4) якщо особа бажала помститися потерпілому;

5) усі вищезазначені відповіді.

Ситуативні завдання

Задача 1. 01.05.2007 приблизно о 21.30 год. у магазин, що належить Андрієнко Ользі, зайшли Гудима, Щур та Кріп, та безпідставно розпочали бійку з власницею магазину, її чоловіком Петром та донькою Марією, а саме: завдавали ударів в голову, тулуб, ноги руками, ногами та штахетинами. Під час бійки Марія вибігла з магазину та побігла за допомогою до Івана, який пере-

бував у будинку своєї тещі неподалік від магазину. Іван втрутився у бійку та, захищаючи Петра та його дружину, почав завдавати ударів руками в голову та по тілу Гудими, а після того, як останній уже лежав на землі на відстані близько 50 метрів від магазину, Іван стрибнув на голову Гудими.

Від тупої травми голови, яка супроводжувалася крововиливами під м'які та тверді оболонки, речовину головного мозку, забоями та набряками головного мозку, Гудима помер.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Івана.

Задача 2. 21.03.2010 близько 00.05 год. Купріянова, перебуваючи за місцем свого проживання, одразу після пологів, народивши живу доношену дитину, у ванній кімнаті накрила її халатом, після чого, через дві години, поклала в поліетиленовий пакет, який о 05.00 год. віднесла в холодне підсобне приміщення, де залишила її без догляду, що призвело до смерті новонародженої дитини, внаслідок загального переохолодження організму.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Купріянової.

Задача 3. Іванка, проживаючи у будинку своєї мами Оксани, протягом 2010 року, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, вчиняла вдома сварки, під час яких принизливо ставилася до матері, ображаючи її честь і гідність, та позбавляла її їжі.

03.08.2010 Іванка, прийшовши додому у нетверезому стані, вчинила скандал із матір'ю. Цього ж дня близько 17.30 год., не витримавши постійних знущань та принизливого ставлення до себе, Оксана вийшла з свого дому, підійшла до річки, що протікає поруч із житловим будинком, і кинулась у воду.

Однак спроба Оксани позбавити себе життя була припинена сусідом, який витягнув потерпілу з річки, також їй було надано медичну допомогу.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Іванки.

Задача 4. 2003 року Андрощук познайомився з Сміликом, який не мав постійного джерела доходу та вів антигромадський і аморальний спосіб життя. Смілик охороняв домоволодіння

Андрошука, а також надавав допомогу останньому в роботі на його свинофермі за матеріальну винагороду та продукти харчування.

09.12.2007 Смілик близько 16.00 год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на подвір'ї, яке належить Андрошуку, почав висловлювати на адресу останнього своє незадоволення щодо невеликої заробітної платні, яку він йому виплачує. Ці висловлювання продовжувалися тривалий час, але Андрошук на них не реагував. У той же день, близько 16.40 год., Андрошук на автомобілі повіз Смілика до нього додому. Перебуваючи у збудженому стані внаслідок алкогольного сп'яніння на своєму подвір'ї, Смілик знову агресивно почав висловлювати слова незадоволення на адресу Андрошука, після чого дістав ніж та, намагаючись спричинити тілесні ушкодження Андрошуку, замахнувся у його бік. Побачивши ці дії, Андрошук, намагаючись їм запобігти, відбив рукою удар Смілика. Між ними розпочалася бійка, під час якої Смілик тримав ніж у своїй руці та намагався спричинити Андрошуку тілесні ушкодження, останній чинив против. Вони обидва, обхопивши ніж руками, штовхали його у напрямку один одного, спричиняючи тілесні ушкодження.

Під час боротьби Андрошук спричинив Смілику не менше трьох ударів ножем в ділянку грудної клітки і живота, від яких останній помер на місці.

Кваліфікуйте дії Андрошука.

Задача 5. 18.04.2009 близько 17.30 год. вагітна Заречна, перебуваючи у вагоні № 1 на місці № 39 швидкого пасажирського поїзда № 99 сполученням «Київ–Ужгород», відчула болі в животі та звернулася з проханням до провідника викликати «швидку допомогу». Заречна зайшла в туалет, який розташований із неробочої сторони тамбура вагону № 1, сіла на раковину та через деякий час відчула, що в неї починаються пологи, після чого дитина впала в раковину.

З огляду на те, що дитина була для неї небажаною, крім цього народження дитини також не хотів її співмешканець, з яким у неї були стосунки та який для неї був дорогою люди-

ною, Заречна руками, застосовуючи фізичну силу, перервала пуповину, після чого натиснула на педаль відкриття заслінки раковини, а відтак дитина випала.

Після цього Заречна вийшла з туалету та повернулась на своє місце, водночас повідомила провіднику, що їй вже ліпше, та «швидко допомогу» викликати не потрібно.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Заречної.

Задача 6. 12.08.2014 близько півночі Онищук, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, під час сварки, яка виникла на ґрунті особистих неприязних стосунків із Кримським, захищаючись від спроби завдання удару ножом у ділянку грудної клітки, перехопив руку, в якій Кримський тримав ніж, та скерував його в ділянку грудної клітки останнього. Так Онищук заподіяв проникаюче колото-різане поранення з ушкодженням серця, від якого Кримський помер.

Кваліфікуйте дії Онищука.

Задача 7. 05.10.2009 близько 11.00 год. Олеся, будучи на 9-му місяці вагітності, перебуваючи у себе вдома, народила живу доношену дитину жіночої статі. Одразу після пологів, приблизно з 11.00 до 12.00 год., Олеся на території присадибної ділянки закрила ґрунтом ротову та носову порожнини дитини та закопала її.

Кваліфікуйте дії Олеси.

Задача 8. 08.03.2014 близько 21.00 год. між Олександром та його братом Петром, який перебував в стані алкогольного сп'яніння, в одній із кімнат будинку на ґрунті особистих неприязних стосунків виникла сварка. Під час сварки Олександр вихопив із рук Петра дерев'яну ніжку від столу та завдав йому три удари в голову, спричинивши останньому тілесні ушкодження у вигляді наскрізної рани в лівій лобно-тім'яній ділянці, що призвело до значної кровотечі. Після цього Олександр відвів Петра до ліжка спати, в результаті чого після значної втрати крові останній помер.

Кваліфікуйте дії Олександра.

Задача 9. Римська 18.01.2016 близько 23.00 год., в стані сильного алкогольного сп'яніння, перебуваючи в себе в квартирі, лягла спати у ліжко разом зі своєю малолітньою одномісячною дитиною, яку поклала на спину біля себе праворуч.

Із 23.00 години 18.01.2016 до 08.00 ранку Римська, повернувшись уві сні, лягла тілом на малолітню дитину, в результаті чого дитина задихнулася та померла.

Кваліфікуйте дії Римської.

Задача 10. Микола близько 15 год. 08.08.2015, перебуваючи в себе в квартирі, у стані алкогольного сп'яніння на ґрунті особистих неприязних стосунків завдав удар ногою в обличчя своїй дружині Марії, яка сиділа на підлозі. Від завданого удару остання не втрималась і вдарилася головою об батарею, у результаті чого отримала тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми з крововиливами в голову, від чого того ж дня померла.

Кваліфікуйте дії Миколи.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Злочинами проти здоров'я є протиправні умисні або необережні діяння, які безпосередньо спрямовані на завдання фізичної або психічної шкоди здоров'ю інших осіб. Об'єктом таких злочинів є здоров'я іншої людини. Додатковими об'єктами можуть бути честь і гідність людини. Об'єктивна сторона злочинів проти здоров'я може виражатися і у дії, і бездіяльності. Більшість складів злочинів проти здоров'я є матеріальними (формальним є лише погроза вбивством). Суб'єкт більшості злочинів проти здоров'я загальний. Суб'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 121, 122, може бути фізична осудна особа, яка досягла віку 14 років. Суб'єкти інших злочинів цього виду – 16 років. Суб'єктивна сторона зазначених злочинів характеризується умисною (ст.ст. 121–127, 129) або необережною (ст. 128) формою вини. Злочини, передбачені ст.ст. 130, 133 можуть бути вчинені і умисно, і необережно.

Тілесні ушкодження

Тілесне ушкодження – це протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій внаслідок застосування одного чи декількох зовнішніх ушкоджуючих чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних.

За ступенем тяжкості тілесні ушкодження в КК поділяють на: тяжкі, середньої тяжкості й легкі. Детальне визначення кожного із цих видів тілесних ушкоджень подано в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушко-

джень, затверджених наказом МОЗ України 17.01.1995 (далі – Правила).

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121). У ч. 1 ст. 121 як умисне тяжке тілесне ушкодження визначено умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. До тяжких належить тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння. Відповідно до правил небезпечними для життя є ушкодження, що загрожують життю потерпілого в момент нанесення або за звичним своїм перебігом закінчуються смертю (ушкодження, що проникають у черепну порожнину, відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа, забій головного мозку тяжкого ступеня, проникаючі поранення грудної клітки тощо). Наслідок заподіяного ушкодження не може впливати на визнання його тяжким. Так, своєчасна медична допомога, що призвела до швидкого і повного одужання потерпілого, не виключає відповідальності за ст. 121, якщо ушкодження були небезпечними для життя в момент їх заподіяння. Фактичне заподіяння тілесних ушкоджень, небезпечних для життя, за наявності умислу, спрямованого на позбавлення життя, кваліфікують як замах на вбивство. Водночас судова практика кваліфікує і випадки умисного завдання ушкоджень життєво важливим органам тіла, що, зазвичай, спричиняють загибель потерпілого, а не призвели до смерті лише внаслідок випадкового збігу обставин, які не залежали від винного.

Тяжким визнають тілесне ушкодження, що призвело до втрати будь-якого органу або до втрати його функцій. Відповідно до правил до таких ушкоджень належить втрата чи безповоротна втрата функцій руки, ноги, зору, слуху, репродуктивної здатності. Втрата руки, ноги – це відокремлення їх від тулуба (як усієї руки або ноги, так і ампутація їх на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглобів) чи втрата ними функцій (параліч або інший стан, що унеможливило їх діяльність). Усі інші випадки

визначаються як втрата частини кінцівки і кваліфікуються за ознакою стійкої втрати працездатності. Наприклад, втрата стопи призводить до втрати загальної працездатності більше ніж на одну третину і за цією ознакою є тяжким тілесним ушкодженням.

Під втратою зору слід розуміти повну стійку сліпоту на обидва ока чи такий стан, за якою зір знижується до підрахунку пальців на відстані 2 метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче). Втрата зору на одне око зумовлює стійку втрату працездатності понад однієї третини і за цією ознакою належить до тяжких тілесних ушкоджень.

Втрата слуху – це повна стійка глухота на обидва вуха або такий незворотний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані 3–5 см від вушної раковини. Втрата слуху на одне вухо зумовлює стійку втрату працездатності менше як на одну третину і за цією ознакою належить до середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Під втратою язика (мовлення) розуміють невиліковну втрату здатності висловлюватися членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих.

Втрата репродуктивної здатності означає втрату здатності злягання, запліднення, зачаття та дітородіння.

Каліцтво статевих органів, згідно зі ст. 38 Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, передбачає видалення, інфібуляцію або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора. Тобто йдеться виключно про певні жіночі статеві органи.

До тяжких тілесних ушкоджень належить також ушкодження, якщо воно призвело до психічної хвороби – будь-якого психічного захворювання незалежно від його тяжкості, тривалості і ступеня виліковності.

Тілесне ушкодження є тяжким, якщо воно спричинило інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину. Інший розлад здоров'я –

ушкодження, що не підпадає ні під одну з інших ознак тяжкого тілесного ушкодження, зазначених у ст. 121. Вирішальним тут є стійка втрата працездатності не менш ніж на одну третину, яку законодавець пов'язує лише з іншим розладом здоров'я. Йдеться про загальну працездатність. Втрата професійної працездатності може братися до уваги, якщо умисел винного був спрямований спеціально на позбавлення її потерпілого. Для визнання тілесного ушкодження тяжким необхідна стійка втрата працездатності (постійна, незворотна), причому не менше ніж на одну третину. До тяжких належить тілесне ушкодження, що призвело до переривання вагітності. Відповідно до Правил, йдеться про ушкодження, внаслідок яких сталося переривання вагітності, незалежно від терміну останньої, за відсутності її патології. Відтак, необхідна наявність причинного зв'язку між заподіяним тілесним ушкодженням і перериванням вагітності. Для кваліфікації таких діянь за ст. 121 необхідно, щоб винний усвідомлював факт вагітності потерпілої та бажав або свідомо допускав її переривання.

Тяжке тілесне ушкодження, що виразилося в непоправному знівеченні обличчя, – це невинне ушкодження обличчя, яке надає йому відразливий, потворний зовнішній вигляд. Знівечення є невинним, якщо його не можна усунути за допомогою звичайних методів лікування або воно може бути усунуто лише завдяки пластичній операції. Тимчасове знівечення обличчя тяжким тілесним ушкодженням не визнається. Для встановлення факту непоправності ушкодження призначається судово-медична експертиза, а наявність знівечення визначається слідчими та судовими органами. Суд оцінює зовнішній вигляд потерпілого на момент судового розгляду, з огляду на загальноприйняті уявлення про людський вигляд. Особистість потерпілого (стать, вік, професія, національність тощо) під час вирішення цього питання значення не має.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 121, характеризується умисною виною (прямий чи непрямий умисел). Винний усвідомлює, що може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю потерпілого, і бажав або свідомо допускає настання такої шкоди. Відповідальність за ст. 121 настає також у разі, коли умисел

винного був спрямований на заподіяння невизначеної шкоди здоров'ю, а фактично було заподіяно тяжке тілесне ушкодження.

Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження передбачає відповідальність згідно з ч. 2 ст. 121 за наявності хоча б однієї з таких обставин: якщо воно було вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також із метою залякування потерпілого або інших осіб, або вчинене на замовлення, або спричинило смерть потерпілого.

Відповідно до Правил, під мученням слід розуміти дії, що заподіяли потерпілому страждання шляхом тривалого позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії. Сюди ж відносять дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим спричиненням особливого болю (шмагання, щипання, застосування термічних факторів тощо). Мучення викликають не просто больові відчуття, що мають місце за кожного тяжкого тілесного ушкодження, а заподіюють особливо сильний фізичний біль і страждання. Варто зважати, що мучення самі собою не є видом тяжкого тілесного ушкодження і можуть передбачати відповідальність за ч. 2 ст. 121 лише за наявності однієї з ознак, перелічених у ч. 1 цієї статті. Наявність мучення встановлює суд за допомогою судово-медичної експертизи. Заподіяння тяжкого тілесного ушкодження групою осіб передбачає його вчинення двома або більше особами, які діють як виконавці. Попередня змова не обов'язкова. Вчинення тяжкого тілесного ушкодження з метою залякування має місце, якщо особа вчиняє злочин, прагнучи залякати потерпілого або інших осіб (наприклад, родичів, колег), щоб відвернути осіб від політичної, громадської, комерційної та інших видів законної діяльності. Вчинення тяжкого тілесного ушкодження на замовлення має ті самі ознаки, що розглядалися під час аналізу п. 11 ч. 2 ст. 115. Тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, передбачає, що причиною смерті було ушкодження, вказане в ч. 1 ст. 121. Для застосування ч. 2 ст. 121 в цьому випадку слід встановити наявність умислу на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження і необережної вини стосовно смерті потерпілого. Якщо смерть потерпілого була результатом тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого через необережність,

відповідальність за ч. 2 ст. 121 наставати не може. У цьому випадку особа може нести відповідальність за вбивство через необережність. Ч. 2 ст. 121 не застосовується також у разі, якщо винний в умисному заподіянні тяжкого тілесного ушкодження не передбачав можливості настання смерті та за обставинами справи не повинен був або не міг її передбачити. Випадкове заподіяння смерті у вину не ставиться.

Для відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, від умисного вбивства слід ретельно дослідити всі обставини, що мають значення для встановлення спрямованості умислу винного і враховувати, зокрема, попередню поведінку винного і потерпілого, їх взаємовідносини, спосіб і знаряддя злочину, а також характер і локалізацію поранень (наприклад, у життєво важливі органи людини). Якщо суд визнає доведеним, що підсудний передбачав можливість заподіяння смерті та байдуже ставився до цих наслідків (непрямий умисел), дії винного кваліфікуються як умисне завдання. Умисне поранення життєво важливих органів, внаслідок якого настала смерть, свідчить про наявність прямого чи непрямого умислу винного на вбивство. Тому такі дії кваліфікуються як умисне вбивство, а не як умисне нанесення тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого настала смерть. Оскільки ч. 2 ст. 121 передбачає щодо смерті потерпілого необережну вину, кваліфікація вчиненого як замах на тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть, неможлива.

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122).

Середньої тяжкості вважається таке тілесне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, власних тяжкому тілесному ушкодженню, але спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менше як на одну третину. Тривалий розлад здоров'я виявляється в тривалому порушенні функцій будь-якого органу або у постійному їх послабленні (зору, слуху, розмовних можливостей, здатності діяти рукою, ногою).

Характерними для такого виду ушкоджень є також переломи ребер; переломи, надломи і тріщини трубчатих кісток; струс головного мозку середнього ступеня тощо. Ст. 122 засто-

совується лише за умови, що порушення функції будь-якого органу було тривалим. Відповідно до Правил під тривалим слід розуміти розлад здоров'я строком понад 3-х тижнів (більше ніж 21 день).

Під стійкою втратою працездатності менш як на одну третину слід розуміти втрату загальної працездатності від 10% до 33%.

Із *суб'єктивної сторони* такий злочин може бути вчинено з прямим або непрямым умислом. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, щодо якої наявна необережна вина, має передбачати відповідальність за сукупністю злочинів – за ст.ст. 122, 119. Ч. 2 ст. 122 встановлює відповідальність за середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій (наприклад, звільнити житлову площу тощо).

Умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125) – це таке тілесне ушкодження, яке не спричинило короткочасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності. Відповідно до правил до них належать ушкодження, що мають незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більше як шість днів (садна, синці тощо). Суб'єктом цього злочину є особа, якій виповнилося 16 років. Суб'єктивна сторона злочину характеризується тільки умисною виною. Відповідальність за ст. 125 настає і в тому разі, коли умисел винного був спрямований на заподіяння невизначеної шкоди здоров'ю, якщо фактично було заподіяно легке тілесне ушкодження.

У ч. 2 ст. 125 встановлена відповідальність за легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я чи незначну стійку втрату працездатності. Відповідно до Правил короткочасним є розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більше ніж 21 день (три тижні). Під незначною стійкою втратою працездатності слід розуміти втрату загальної працездатності до 10%.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123). У ч. 1 ст. 123 вста-

новлюється відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. Поняття сильного душевного хвилювання, жорстокого поведіння та такого, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру, аналогічні тим, які зазначені у ст. 116 КК України.

Побої і мордування (ст. 126). У ч. 1 ст. 126 встановлюється відповідальність за умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень.

Під ударом слід розуміти одноразовий раптовий потужний фізичний вплив на тіло людини будь-яким твердим предметом, що спричиняє фізичний біль. Побої характеризуються одноразовими ударами.

Інші насильницькі дії – це фізичний вплив на людину (крім ударів і побоїв), що викликали больові відчуття (придушення частин тіла, виривання волосся).

Злочин вважається закінченим із моменту вчинення зазначених дій. Передбачений у ст. 126 злочин не спричиняє порушення анатомічної цілості тканин або нормального функціонування тканин і органів людського тіла. Тому він і не заподіює тілесного ушкодження, обов'язково викликає фізичний біль.

Суб'єкт злочину – особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною. Мета залякування потерпілого чи його близьких є кваліфікуючою ознакою цього злочину. В ч. 2 ст. 126 встановлена відповідальність за ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких. Такі ознаки, як вчинення цього злочину групою осіб або з метою залякування потерпілого чи його близьких, мають те саме значення, що і під час аналізу ст. 121.

Щодо мордування, то відповідно до Правил ними вважаються дії, що полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних,

але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, дія термічних факторів та інші аналогічні дії. Якщо внаслідок цих дій заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, відповідальність настає за ст. 121.

Домашнє насильство (ст. 126-1).

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. *Додатковим факультативним об'єктом* можуть бути воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність.

Оскільки йдеться винятково про домашнє насильство, то *потерпілим* від злочину можуть бути тільки: один із подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних або близьких стосунках.

Загалом дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя), особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онучка); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі, дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онучка); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні

батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) у сім'ї патронатного вихователя (ст. 3 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Об'єктивну сторону злочину становлять:

1) діяння, що виражаються в систематичному насильстві. При цьому Закон вказує три альтернативні форми: фізичне насильство; психологічне і психічне насильство; економічне насильство. Сексуальне насильство не охоплюється цими формами і за наявності підстав кваліфікується за ст.ст. 149, 152–156, 301, 302, 303.

Фізичне насильство – це ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання. Крім того, завдання удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, незаконне позбавлення волі, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру також є фізичним насильством відповідно до ст. 126-1, але вони потребують додаткової кваліфікації за ст.ст. 121, 122, 125, 126 або іншими КК.

Психологічне насильство – словесні та невербальні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність зумовлені у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Погроза вбивством потребує додаткової кваліфікації за ст. 129, а погроза знищення майна – за ст. 195 КК. Психологічне насильство, якщо воно виражається у примушуванні особи до певних дій, слід додатково кваліфікувати за ст.ст. 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК тощо.

Психічне насильство з боку одного із колишнього подружжя може виражатися у формі зловживання своїми процесуальними та іншими правами, зокрема систематичного і тривалого безпідставного звернення до органів поліції, прокуратури, опіки та піклування тощо за надуманими приводами щодо такого

порушення його прав; ініціювання численних безпідставних судових процесів, подання до суду заяв та клопотань для вирішення питання, яке вже вирішено судом або не стосується суті справи, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору тощо; свідомого порушення тим із батьків, хто не проживає з дитиною, встановленого судом графіку зустрічей із дитиною з метою утримання дитини і другого з батьків у стані психологічної напруги.

Економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів, на які потерпілий має передбачене законом право, або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг із лікування чи реабілітації, заборона працювати, примушування до праці, заборона навчатися. Таке насильство в деяких випадках потребує додаткової кваліфікації за ст.ст. 150, 150-1, 164–167, 304 КК та ін.

Коли один із батьків дитини після розлучення, проживаючи окремо, навмисно офіційно не працевлаштовується з метою сплати мінімального розміру аліментів і тривалий час уникає додаткових витрат на дитину, такі його дії також можна кваліфікувати як економічне насильство щодо дитини та колишнього подружжя. Згідно зі ст. 185 СК той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо). Відповідно, дитина стає заручником ситуації і жертвою економічного насильства. Внаслідок вказаних діянь винної особи настає погіршення якості життя дитини та другого із батьків, із ким вона проживає.

Сексуальне насильство – будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи за відсутністю ознак звалтування; кваліфікується за ст. 153.

Домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені ст. 126-1. З іншого боку, злочини, що передбачають будь-які види фізичного, психологічного або економічно-

го насильства, якщо обстановкою їх вчинення є «домашній» елемент, потребують обов'язкової додаткової кваліфікації за ст. 126-1;

2) наслідки, що виражаються у: фізичних або психологічних стражданнях (біль, муки, тривога, переживання), розладах здоров'я, втраті працездатності, емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи. У практиці ЄСПЛ зазвичай беруться до уваги обставини, що завдають моральної шкоди, зокрема: незручності, зумовлені негативним впливом на здоров'я; стурбованість і тривога через те, що ситуація триває довго; психічне напруження тощо;

3) причиновий зв'язок між вказаними діями і наслідками.

Для кваліфікації злочину за ст. 126-1 не має значення, чи проживає правопорушник у момент вчинення діяння або раніше у тому самому місці, що й потерпілий. Оскільки часто насильство триває після розриву сімейних чи інших стосунків, спільне проживання жертви та правопорушника не є обов'язковим.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Отже, домашнє насильство може бути двох видів: насильство у стосунках інтимних партнерів – з боку теперішнього чи колишнього чоловіка чи дружини або партнера (особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких взаєминах); насильство у стосунках між поколіннями – зазвичай батьками і дітьми. Останнє може бути з боку особи до своєї дитини, батька чи матері (жорстоке поводження з особами похилого віку) або насильство в стосунках між будь-якими іншими двома чи декількома членами сім'ї різних поколінь (спільне проживання потерпілого та правопорушника не є обов'язковим)

(п. 42 Пояснювальної доповіді до Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами).

Термін «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим злочин вважається з моменту вчинення хоча б однієї з трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних у законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Звісно, для доказування факт документування має значення, але не більше, ніж інші передбачені законом докази.

Суб'єкт злочину загальний – особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямым умислом до діяння і до наслідків.

Домашнє насильство, передбачене ст. 126-1 КК, слід відрізнити від насильства, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Ця стаття КУпАП: по-перше, передбачає і домашнє насильство, і насильство за ознакою статі; по-друге, передбачає відповідальність за насильство фізичного, психологічного чи економічного характеру (насильство, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), але наслідками такого насильства можуть бути лише: а) шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, яка на відміну від шкоди, визначеної у ст. 126-1 КК, не охоплюється поняттям «фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи» або б) можливість настання (а не реальне настання) будь-якої шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Катування (ст. 127). Ця стаття включена до КК відповідно до Міжнародної Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікованої Україною 26.01.1987 р.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин виражається в заподіянні умисного сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом завдання побоїв, мучення або інших насильницьких дій (наприклад, тілесних ушкоджень). Від інших злочинів проти здоров'я катування відрізняється своєю суб'єктивною стороною. Вона потребує не тільки умислу, а й встановлення спеціальної мети – спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їхній волі, зокрема й отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також залякати чи дискримінувати його чи інших осіб.

Суб'єкт цього злочину – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку.

Кваліфікуючими ознаками катування є: вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища – ч. 2.

Питання для самостійного контролю

1. Види злочинів проти життя особи.
2. Поняття тілесного ушкодження.
3. Види тілесного ушкодження за ступенем тяжкості.
4. Види тілесного ушкодження за формою вини.
5. Відмежування тілесного ушкодження від побоїв.
6. Відмежування тілесних ушкоджень від катування?
7. Відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть, від умисного вбивства.
8. Які тяжкі тілесні ушкодження вважаються небезпечними для життя в момент їх заподіяння?
9. Якими ознаками характеризується тілесне ушкодження середньої тяжкості?
10. Якими ознаками характеризується легке тілесне ушкодження?

Тестові завдання

1. За заподіяння якої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони встановлена відповідальність у КК України?

- 1) знищення чи пошкодження майна;
- 2) катування;
- 3) середньої тяжкості тілесні ушкодження;
- 4) тяжкі тілесні ушкодження;
- 5) вбивство через необережність.

2. Тілесне ушкодження якого ступеня тяжкості визначається залежно від тривалості розладу здоров'я?

- 1) зараження венеричною хворобою;
- 2) побої;
- 3) мордування;
- 4) легке тілесне ушкодження без наслідків у вигляді короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності;
- 5) жодне тілесне ушкодження.

3. Які з наведених положень, що стосуються злочинів проти здоров'я, є правильними?

- 1) короткочасним належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше 3 тижнів (21 день);
- 2) побої – це такий особливий вид тілесних ушкоджень, який характеризується заподіянням багаторазових ударів;
- 3) під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, слід розуміти заподіяння легкого тілесного ушкодження будь-якого виду, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння;
- 4) відсутність небезпеки для життя і здоров'я є ознакою середньої тяжкості тілесного ушкодження;
- 5) залежно від ступеня втрати працездатності визначаються лише тяжкі і середньої тяжкості тілесні ушкодження.

4. В якому випадку заподіяння легкого тілесного ушкодження не передбачає кримінальної відповідальності?

- 1) умисне легке тілесне ушкодження заподіяне вперше;
- 2) легке тілесне ушкодження заподіяне умисно;
- 3) умисне легке тілесне ушкодження, яке спричинило незначну втрату працездатності;
- 4) умисне легке тілесне ушкодження, заподіяне при перевищенні меж необхідної оборони;
- 5) заподіяння легкого тілесного ушкодження поєднано з катуванням.

5. Укажіть на мету як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження:

- 1) залякування потерпілого;
- 2) залякування інших осіб;
- 3) покарання потерпілого чи іншої особи;
- 4) залякування чи дискримінація потерпілого або інших осіб;
- 5) насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

6. За ступенем тяжкості тілесні ушкодження в КК поділяються на:

- 1) тяжкі, середньої тяжкості і невеликої тяжкості;
- 2) тяжкі, середньої тяжкості і легкі;
- 3) невеликої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі;
- 4) середньої та легкої тяжкості;
- 5) привілейовані, кваліфіковані та прості.

7. До ознак тяжкого тілесного ушкодження не належить:

- 1) втрата будь-якого органу або його функцій;
- 2) психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину;

- 3) переривання вагітності;
- 4) тривалий розлад здоров'я або значна стійка втрата працездатності менш як на одну третину;
- 5) непоправне знівечення обличчя.

8. До ознак середньої тяжкості тілесного ушкодження не належить таке тілесне ушкодження:

- 1) не є небезпечним для життя;
- 2) не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК;
- 3) спричинило тривалий розлад здоров'я;
- 4) спричинило значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину;
- 5) вчинене способом, що має характер особливого мучення.

9. Спеціальною метою катування є:

- 1) мотив расової, національної або релігійної нетерпимості;
- 2) корисливий або інший особистий мотив;
- 3) залякування потерпілого або інших осіб;
- 4) примушування потерпілого чи іншої особи вчинити дії, що суперечать їхній волі;
- 5) завдання фізичного болю.

10. Тілесне ушкодження, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину, за ступенем тяжкості належить до:

- 1) тяжкого тілесного ушкодження;
- 2) середньої тяжкості тілесного ушкодження;
- 3) легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я;
- 4) катування;
- 5) необережного тяжкого тілесного ушкодження.

11. Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, необхідно:

- 1) встановити наслідки злочину;

- 2) встановити наявність причинового зв'язку між діями та наслідком у вигляді смерті;
- 3) з'ясувати зміст і спрямованість умислу винного;
- 4) встановити наявність кваліфікуючих ознак у діях винного;
- 5) визначити час, коли настала смерть потерпілого.

12. За заподіяння (умисно або через необережність) середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, або в разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, дії винного кваліфікуються:

- 1) за ст. 122 чи ст. 125 КК як умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження або умисне легке тілесне ушкодження;
- 2) за ст. 128 КК – необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- 3) за ст. 124 – умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;
- 4) кримінальної відповідальності чинним КК за такі дії не встановлено;
- 5) виключається кримінальна відповідальність у зв'язку з тим, що особа діяла у стані необхідної оборони.

13. Відповідальність за ч. 1 ст. 120 КК за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, якщо (виберіть найбільш вичерпну відповідь):

- 1) потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства;
- 2) потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій;

3) потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним;

4) потерпілий вчинив відповідні дії, перебуваючи у стані сильного душевного хвилювання, що виник внаслідок жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій.

14. До кваліфікуючих ознак тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) не належать умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене:

- 1) способом, що має характер особливого мучення;
- 2) групою осіб;
- 3) з метою залякування потерпілого або інших осіб;
- 4) з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості;
- 5) з хуліганських мотивів.

15. Розлад здоров'я тривалістю 19 днів належить до:

- 1) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) середньої тяжкості тілесних ушкоджень;
- 3) побоїв;
- 4) легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короточасний розлад здоров'я – ч. 1 ст. 125
- 5) легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я – ч. 2 ст. 125.

Ситуативні завдання

Задача 1. 16.02.2013 близько 20.30 год., Петро, перебуваючи за межами домоволодіння, що належить Андрію, під час сварки, з допомогою дерев'яного держака від господарського приладдя, довжиною близько 1 м, який Петро тримав обома руками, замахнувшись справа на ліво завдав один удар одночасно

по плечу лівої руки та голові Андрія. Після чого швидко замахнувшись завдав один удар у ділянку кисті лівої руки Андрія та декілька ударів у ділянку лівої руки та передпліччя, гомілки лівої ноги. В результаті чого спричинив потерпілому ушкодження лівої кисті у вигляді закритого вколоченого перелому 5 п'ястої кістки, від якого потерпілий лікувався понад 3 тижні.

Кваліфікуйте дії Петра.

Задача 2. 11.07.2013 близько 22.30 год. в м. Коростишів, по вул. Корольова, поблизу будинку № 36 Петренко на ґрунті тривалих неприязних стосунків завдав один удар по обличчю Городницькій та руками здавлював її руку та тулуб. У результаті таких дій потерпілій спричинено тілесні ушкодження у вигляді крововиливу з боку лівої носогубної складки, на внутрішній поверхні лівого плеча, на передній боковій поверхні грудної стінки зліва, синці на задній поверхні грудної стінки справа, які не спричинили короточасного розладу здоров'я.

Кваліфікуйте дії Петренка.

Задача 3. 05.06.2009 близько півночі Петро в стані алкогольного сп'яніння за місцем свого проживання взяв сокиру з гаража і пішов за будинок. Іван, знаючи про поведінку брата у нетверезому стані, пішов проконтролювати його дії, та, знаючи, що в того сокира, взяв ніж. Побачивши, що Петро пошкодив антену від телевізора, зробив йому зауваження. Між ними виникла сварка на ґрунті неприязних стосунків, що склалися між ними протягом тривалого часу. Петро підійшов до Івана з сокирою і махав нею, захищаючись від брата, Іван завдав йому удар ножем у ділянку грудей, після чого у останнього сокира випала з рук, а Іван завдав йому ще два удари в живіт, чим спричинив останньому тілесні ушкодження у вигляді проникаючого колото-різаного поранення грудної клітки зліва, колото-різаної рани передньої черевної стінки зліва.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Івана.

Задача 4. 25.04.2009 близько 23.30 год. Катерина, перебуваючи у власному будинку в стані алкогольного сп'яніння, під

час сімейної сварки завдала своєму чоловікові Остапу удар кухонним ножом в ліву частину тулуба між животом та грудьми, від яких він помер 26.04.2009 о 21.10 год.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Катерини.

Задача 5. 18.07.2009 року близько 1 год. у приміщенні кухні культурно-оздоровчого комплексу «Барселона» Власов, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, безпідставно побив Волощука, заподіявши йому тілесне ушкодження у вигляді синця лівої половини грудної клітки з переломом 5-го ребра по середньо-ключичній лінії, синця лівої щоки, від яких він лікувався 25 днів.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Власова.

Задача 6. 01.08.2008 близько 18.30 год. Слободянюк, який їхав на автомобілі з м. Козятин в с. Іванківці, під час суперечки із Довгим, що виникла через аварійну ситуацію, спричинену останнім, який в стані алкогольного сп'яніння їхав велосипедом по середині проїзної частини дороги, штовхнув останнього в груди, від чого той впав, ударившись головою об землю.

У результаті падіння Довгий отримав тілесне ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми – забою головного мозку важкого ступеня з геморагічним просяканням лівої лобної долі головного мозку, яке є небезпечним для життя в момент заподіяння.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Слободянюк.

Задача 7. 12.07.2009 близько 19.30 год. в смт Лозове поруч із магазином ПП «Ватра», Соболь під час сварки завдав удар кулаком у голову Мерзляка, в результаті чого останній упав на землю і отримав тілесні ушкодження у вигляді набряку м'яких тканин і закритого перелому лівого гомілково-ступневого суглобу з вивихом ступні і пошкодженням міжгомілкового зв'язкового апарата лівого гомілково-ступневого суглобу, саден шкіри лівого ліктьового суглобу, правого гомілково-ступневого суглобу, закритого перелому 9-го ребра лівої половини грудної клітки

по задній поверхні, які не були небезпечними для життя в момент заподіяння, але спричинили розлад здоров'я строком понад три тижні.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Соболя.

Задача 8. Заболотний 14.11.2009 близько 18.30 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, біля магазину під час конфлікту із Уваровим безпричинно завдав останньому два удари взутою ногою голову, від чого у останнього виникли тілесні ушкодження у вигляді скалкового вдавненого перелому лобної кістки зліва, забою головного мозку.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Заболотного.

Задача 9. 20.09.2012 близько 10.00 год., Орест під час конфлікту, який виник на побутовому ґрунті, умисно завдав достовірно не встановлену кількість ударів кулаком правої руки у обличчя Михайла, внаслідок чого останній отримав тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, струсу головного мозку, саден м'яких тканин лобної ділянки забою м'яких тканин носу та забою м'яких тканин поперекового відділу хребта, які спричинили короткочасний (понад 6, але не більше 21 дня) розлад здоров'я.

Кваліфікуйте дії Ореста.

Задача 10. 13.04.2015 із 15.30 год. до 16.00 год. у м. Володимирі-Волинському Жданов, перебуваючи у власному будинку, залякуючи Гудиму, заподіяв останньому сильний фізичний біль, фізичне та моральне страждання з метою отримати від Гудими визнання своєї вини у скоєнні крадіжки та з метою покарати його за вказаний злочин, шляхом довготривалого нанесення численних побоїв металевим ланцюгом по різних частинах тіла та прикладання металевих розжарених на вогні плоскогубців до тіла Гудими, заподіяв йому тілесні ушкодження у вигляді саден тулуба, опіків тулуба, обличчя, лівої руки, шиї. лівої стопи, синця тулуба, а також завдав моральних та фізичних страждань.

Кваліфікуйте дії Жданова.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Погроза вбивством (ст. 129). Із об'єктивної сторони під погрозою вчинити вбивство слід розуміти виявлений ззовні намір позбавити іншу людину життя. Це може бути вчинено словесно, письмово, за допомогою різних дій (жестів, міміки, демонстрації зброї тощо). Погроза має бути реальною, тобто сприйматися потерпілим як така, що може здійснитися. Її реальність встановлює суд у кожному окремому випадку, з огляду на конкретні обставини справи. При цьому необхідно зважати і на суб'єктивний (сприйняття потерпілим), і об'єктивний (спосіб й інтенсивність вираження, особу винного, характер взаємин між ним і потерпілим тощо) критерії. Погроза має бути звернена до конкретної особи і висловлена особисто потерпілому або через третіх осіб. Злочин вважається закінченим з моменту, коли погроза була доведена до відома потерпілого.

Суб'єктом злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину – прямий умисел. При цьому не має значення, чи мав намір винний реалізувати свою погрозу, достатньо того, щоб у потерпілого були реальні підстави побоюватися її виконання. Якщо винний, не обмежившись погрозою, здійснив дії, які створюють умови для вбивства або безпосередньо спрямовані на його здійснення, відповідальність настає за приготування до вбивства чи замах на нього. Якщо погроза вбивством є ознакою іншого, більш тяжкого злочину (ст.ст. 152, 187), ст. 129 не застосовується. У ч. 2 ст. 129 передбачена відповідальність за погрозу вбивством, висловлену членом організованої групи.

Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132). Медичний огляд на виявлення цих хвороб – це лабораторне дослідження крові або інших біологічних рідин з метою виявлення їх вірусів. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.1998 затверджено Правила медичного огляду з метою виявлення ВІЛ-інфекції, обліку ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД та медичного нагляду за ними. У цих Правилах визначено умови і встановлено порядок медичного огляду громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають або на законних підставах тимчасово перебувають на території України. Медичний огляд проводиться з метою виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини, здійснення епідеміологічного контролю, а також надання консультацій, медичної та психосоціальної допомоги ВІЛ-інфікованим.

Медичний огляд проводиться добровільно. Обов'язковому лабораторному дослідженню на наявність ВІЛ-інфекції підлягають донорська кров та її компоненти, інші біологічні рідини, клітини, тканини та органи. Медичний огляд вагітних за їх згодою проводиться під час взяття їх на облік або перед пологами шляхом обстеження на наявність антитіл до ВІЛ. Якщо дані про медичний огляд вагітної відсутні або дитина народжена ВІЛ-інфікованою, обов'язковому дослідженню підлягає пуповинна кров новонародженого. За бажанням особи, яка звернулася до закладу охорони здоров'я для проведення медичного огляду, такий огляд може бути проведено анонімно. Медичний працівник має дотримуватися конфіденційності інформації про ВІЛ-інфікованість особи чи захворювання на СНІД. За ст. 132 КК можуть відповідати лише особи, які повідомили про виявлені під час огляду позитивні дані про ВІЛ-інфекцію або захворювання на СНІД чи іншу невиліковну інфекційну хворобу. Повідомлення про огляд, що мав негативний результат, ст. 132 не охоплюються, тобто не є злочином, передбаченим цією статтею КК. *Із об'єктивної сторони* злочин полягає в розголошенні відомостей про наявність у особи ВІЛ-інфекції, СНІДу або іншої

невиліковної хвороби (наприклад, важкої форми туберкульозу) за умови, що ці відомості стали відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків.

Розголошення – це повідомлення цих відомостей хоча б одній особі, якій згідно із законом ці відомості не можуть бути повідомлені. Відомості можуть бути розголошені під час розмови, у листі, шляхом демонстрації відповідних документів іншим особам, викладу їх у друкованих засобах, на науковій конференції, за допомогою технічних засобів тощо.

Злочин вважається закінченим, коли відомості стали відомі хоча б одній особі, якій ці відомості не належить знати.

Суб'єктивна сторона цього злочину – умисел або необережність.

Суб'єкт злочину – службові особи медичної установи, допоміжний персонал (наприклад, секретар, реєстратор лікарні), що самовільно отримали інформацію про хвороби (наприклад, під час ознайомлення з історією хвороби), або медичні працівники (наприклад, лікарі, медичні сестри).

Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145). Ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я забороняє медичним працівникам розголошувати лікарську таємницю, а під час використання даних у науковій і навчальній роботі обов'язкова анонімність пацієнта. Заборона розголошення лікарської таємниці необхідна для охорони прав пацієнта, його життя і здоров'я. *З об'єктивної сторони* цей злочин полягає в розголошенні лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки (самогубство, нервовий стрес, іншу тяжку хворобу потерпілого тощо).

Суб'єктивна сторона цього злочину – умисел.

Суб'єкт злочину – особа, якій таємниця стала відома у зв'язку з виконанням професійних (лікар, медсестра, фельдшер) чи службових (завідуючий відділенням, головний лікар, працівник реєстратури та ін.) обов'язків.

Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130). Вірус імунодефіциту

людини (ВІЛ) зумовлює захворювання – ВІЛ-інфекцію. Останньою стадією цього захворювання є СНІД (синдром набутого імунodefіциту) – ця хвороба нині є невиліковною. Не менш небезпечними є випадки зараження іншими невиліковними інфекційними хворобами, небезпечними для життя людей (наприклад, лихоманка Ебола, сказ, хвороба легіонерів).

Ч. 1 ст. 130 встановлює відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини. Поставлення в небезпеку зараження з *об'єктивної сторони* полягає в різних діях, які створюють реальну загрозу зараження потерпілого цими хворобами – здійсненні статевих зносин без застосування запобіжних заходів, недотримання інших профілактичних рекомендацій (використання нестерилізованих шприців).

Злочин вважається закінченим із моменту поставлення в небезпеку зараження. Згода потерпілого в цих випадках не виключає відповідальності суб'єкта злочину.

Суб'єкт злочину – будь-яка особа, яка досягла 16 років, є носієм ВІЛ або іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується непрямим умислом або злочинною недбалістю.

Ч. 2 ст. 130 передбачає відповідальність за зараження іншої особи вказаними в ч. 1 цієї статті хворобами особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу.

Зараження іншої особи ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби передбачає фактичне потрапляння в її організм вірусів зазначених хвороб.

Злочин вважається закінченим із моменту, коли потерпілий виявився інфікованим цим вірусом. Необхідною ознакою *об'єктивної сторони* цього злочину є причинний зв'язок між діями і зараженням потерпілого, згода якого на таке зараження не виключає відповідальності винного. Якщо не можна встановити, чи заразився потерпілий саме від дій цієї особи, останній може відповідати за ч. 1 ст. 130 – поставлення в небезпеку зараження ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною хворобою.

Суб'єкт злочину – будь-яка особа, яка досягла 16 років і страждає на ці захворювання.

Суб'єктивна сторона цього злочину – лише злочинна самовпевненість. Оскільки закон вимагає усвідомлення особою наявності у неї хвороби, вина у вигляді злочинної недбалості виключається. Умисне зараження зазначеними в ст. 130 хворобами тягне відповідальність за ч. 4 цієї статті. У ч. 3 ст. 130 встановлена відповідальність за зараження вказаними хворобами двох чи більше осіб або неповнолітнього.

Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131).

Із *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ст. 131, виражається в неналежному виконанні (дії або бездіяльності) медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення. Професійні обов'язки визначаються сферою діяльності суб'єкта злочину, а також відповідними нормативними актами в галузі боротьби зі СНІДом, іншими невиліковними імунодефіцитними хворобами. Так, є певні правила, що зобов'язують медичного працівника під час переливанні крові хворому перевіряти її на наявність ВІЛ-інфекції, або правила діагностування на ВІЛ-інфекцію та інші інфекційні хвороби. Працівники поліції, наприклад, зобов'язані скеровувати наркоманів, які вводять наркотики шляхом ін'єкцій, до медпунктів огляду для виявлення ВІЛ-інфекції тощо.

Неналежне виконання обов'язків відбувається внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення: наприклад, медична сестра не проводить необхідної обробки медичних інструментів або працівник поміщує ВІЛ-інфікованого в камеру до інших підслідних тощо. Обов'язковим наслідком вказаної дії або бездіяльності є зараження вірусом імунодефіциту або іншої невиліковної інфекційної хвороби хоча б однієї людини (ч. 1 ст. 131) або двох і більше осіб (ч. 2).

Між дією (бездіяльністю) особи, що порушила професійні обов'язки, і вказаними наслідками слід встановити причинний зв'язок.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Це медичні або фармацевтичні працівники (лікарі, медичні сестри, співробітники лабораторій, які здійснюють діагностику цих захворювань або проведення досліджень інфікованого матеріалу тощо). Це також можуть бути працівники інших сфер – поліції, місць позбавлення волі, до обов'язків їх належить запобігання і недопущення поширення ВІЛ-інфекції, інших інфекцій від інфікованих осіб.

Суб'єктивна сторона цього злочину – тільки необережність у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості.

Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134).

Ст. 134 передбачає відповідальність за такі самостійні злочини: незаконне проведення абортів (ч. 1); примушування до абортів (ч. 2); примушування до стерилізації (чч. 4, 5).

Основним безпосереднім об'єктом незаконного проведення абортів є здоров'я вагітної жінки, у разі спричинення смерті потерпілої – її життя, а додатковим об'єктом – встановлений порядок надання медичної допомоги.

Основним безпосереднім об'єктом примушування до абортів і стерилізації – є фізична і психічна недоторканність особи, право жінки на материнство, і, відповідно, право чоловіка на батьківство, а додатковими об'єктами можуть бути власність, свобода, честь і гідність особи тощо.

Із *об'єктивної сторони* незаконне проведення абортів може мати такі форми: 1) проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти (ч. 1 ст. 134); 2) незаконне проведення абортів, якщо воно спричинило: а) тривалий розлад здоров'я; б) безплідність; в) смерть потерпілої (ч. 2 ст. 134).

Проведення абортів – це протиправне штучне переривання вагітності за наявності згоди жінки (її законного представника). Способи штучного переривання вагітності можуть бути різні і на кваліфікацію не впливають.

Наявність згоди вагітної жінки (її законного представника) на проведення абортів очевидне із законодавчого визначення поняття абортів. Переривання вагітності без згоди потерпілої особи внаслідок застосування щодо неї фізичного насильства залежно від форми вини має кваліфікуватися за ст. 121 або

ст. 128 КК України. Проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, у будь-якому разі визнається незаконним.

Аборт, вчинений особою із спеціальною медичною освітою, тягне відповідальність за ч. 3 ст. 134 за наявності двох умов:

- 1) його незаконності;
- 2) спричинення тривалого розладу здоров'я, безплідності або смерті потерпілої.

Під час вирішення питання про незаконність абортів слід враховувати:

1) штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки;

2) у випадках, установлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведено під час вагітності від 12 до 22 тижнів у спеціалізованих акредитованих закладах охорони здоров'я за висновком комісії, утвореної відповідним органом охорони здоров'я.

Злочини, передбачені ч. 1 ст. 134, слід визнавати закінченими із моменту фактичного (вдалого) переривання вагітності.

Злочин, передбачений ч. 3 ст. 134, вважається закінченим із моменту настання наслідків – тривалого розладу здоров'я, безплідності або смерті потерпілої.

Із *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ч. 2 ст. 134, виражається у примушуванні до абортів, а злочин, передбачений ч. 4 ст. 134, – у примушуванні до стерилізації.

Під *стерилізацією* слід розуміти статеву стерилізацію – знепліднення або позбавлення людини здатності до відтворення.

Примушування – це поєднане із застосуванням фізичного насильства або погроз схиляння потерпілої всупереч її волі до проведення абортів або стерилізації.

Злочин, передбачений ч. 2 або ч. 4 ст. 134 вважається закінченим із моменту здійснення відповідного впливу на потерпілу особу не залежно від його результативності.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 134, є особа, яка досягла 16 років і не має спеціальної медичної освіти.

Суб'єктом за ч. 2 ст. 134, крім зазначених осіб, можуть бути особи зі спеціальною медичною освітою.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 і чч. 4, 5 ст. 134, – загальний.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом

Психічне ставлення до наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 134, є необережним.

Залишення в небезпеці (ст. 135). Ст. 135 встановлює відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан.

Об'єктивна сторона злочину характеризується бездіяльністю – ненаданням взагалі або ненаданням належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів щодо самозбереження. Умовами кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, як і за будь-яку іншу бездіяльність, є: 1) обов'язок особи надати необхідну допомогу; 2) можливість надати таку допомогу. Обов'язок особи надати необхідну допомогу має місце у разі, коли винний був зобов'язаний піклуватися про потерпілого, а також, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для здоров'я стан.

Обов'язок піклуватися про потерпілого може бути передбачений: 1) законом або іншими нормативно-правовими актами; 2) шлюбно-сімейними відносинами; 3) професійними обов'язками; 4) договірними відносинами. Поставлення потерпілого в небезпечний для життя стан зумовлює обов'язок надати йому допомогу у випадках, коли це сталося внаслідок необережних або невинних дій особи. Особа, яка заподіяла умисно шкоду іншій людині, поставивши останню в небезпечне для життя становище, має відповідати лише за вчинення умисного злочину; за ст. 135 її дії кваліфікації не підлягають. Відповідальність за залишення в небезпеці настає лише за умови, якщо винний мав можливість надати таку допомогу. Якщо особа не мала змоги

надати необхідну допомогу (наприклад, під впливом непереборної сили), кримінальна відповідальність виключається. Якщо надання допомоги пов'язане з небезпекою для життя чи здоров'я особи, яка зобов'язана надати допомогу, питання відповідальності мають вирішуватися за правилами про крайню необхідність, встановленими ст. 39. Але при цьому слід враховувати, що деякі особи за професійними обов'язками мають надавати допомогу іншим особам, незважаючи на ризик для власного життя або здоров'я (наприклад, співробітники поліції, рятувальники, пожежники).

Небезпечний для життя стан особи – це такий стан, за якого особа без сторонньої допомоги не має можливості здійснити ефективні заходи для самозбереження внаслідок власної безпорадності (малолітства, старості, хвороби) або внаслідок іншого безпорадного стану. Останній може мати місце за наявності алкогольного або наркотичного сп'яніння, відсутності необхідних навиків поведінки тощо. Небезпека для життя особи може бути внаслідок подій або явищ, не пов'язаних з поведінкою винного (стихійних сил природи, хворобливого стану особи, дій машин і механізмів, поведінки тварин тощо), або внаслідок протиправних діянь винного, що поставили потерпілого в небезпечний для життя стан (наприклад, наїзд транспортного засобу під керуванням винного на потерпілого, зштовхування з човна у воду особи, що не вміє плавати). Моментом закінчення злочину є залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Для кваліфікації злочину не має значення, чи відвернула би надана винною особою допомога завдання шкоди життю або здоров'ю особи. Навіть у випадках, коли через несумісність з життям травму будь-яка допомога не була здатна відвернути смерть людини, особа, яка залишила потерпілого в небезпеці, відповідатиме за ст. 135 КК.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом, про що свідчить вказівка у диспозиції ст. 135 КК на завідомість передбаченого нею діяння. Винний усвідомлює, що залишає без допомоги особу, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а також усвідомлює, що він має можли-

вість і зобов'язаний надати їй необхідну допомогу, та бажає вчиняти саме так.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку і була зобов'язана піклуватися про особу, що перебуває в небезпечному для життя стані, або сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. Аналіз судової практики свідчить, що найчастіше суб'єктами залишення в небезпеці є водії транспортних засобів, які здійснили наїзди на пішоходів, зіткнення з іншим транспортним засобом тощо, що спричинило заподіяння шкоди життю чи здоров'ю інших людей. Якщо водій транспортного засобу, що залишив без допомоги потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди, порушив правила безпеки руху або експлуатації транспорту, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 286, 135. Якщо в діях водія немає складу злочину, передбаченого ст. 286, але життя або здоров'я потерпілого були поставлені під загрозу внаслідок випадку з керованим ним автотранспортним засобом, то завідоме залишення потерпілого без допомоги за наявності інших необхідних ознак тягне за собою відповідальність за ст. 135.

У ч. 2 ст. 135 встановлена відповідальність за залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, за умови, що матір не перебувала в обумовленому пологоми стані.

Ч. 3 ст. 135 КК передбачає відповідальність за залишення в небезпеці, якщо воно спричинило смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки (тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, важку хворобу тощо). Між залишенням у небезпеці та вказаними наслідками має бути причинний зв'язок. Із *суб'єктивної сторони* ставлення винного до смерті потерпілого або інших тяжких наслідків характеризується необережною формою вини.

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136). Кримінальна відповідальність у ч. 1 ст. 136 встановлена за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або за неповідомлення про такий стан особи належним установам або особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження.

Із *об'єктивної сторони* злочин характеризується: 1) бездіяльністю у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, чи неповідомлення про такий стан особи належним установам або особам; 2) настанням наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень; 3) наявністю причинного зв'язку між бездіяльністю винного і настанням наслідків.

У небезпечному для життя стані особа може опинитися внаслідок дії стихійних сил природи, тварин, джерел підвищеної небезпеки, власної легковажної поведінки, поведінки інших осіб тощо. Якщо винна особа сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан, вчинене має кваліфікуватися за ст. 135.

Обов'язковою умовою відповідальності є наявність в особі можливості надати допомогу чи повідомити належним установам або особам про перебування потерпілого в небезпечному для життя стані. Належна установа – це установа, організація, підприємство, до функцій яких належить надання необхідної допомоги або які можуть за таких умов надати допомогу чи вжити заходів для її надання іншими установами або особами (швидка медична допомога, поліція, пожежна частина, служба порятунку на воді тощо). Належна особа – це посадова, службова особа або особа, до професійних обов'язків якої належить надання необхідної допомоги, а також будь-яка інша особа, яка в конкретних умовах має можливість і зобов'язана надати необхідну допомогу потерпілому. Для відповідальності за ч. 1 ст. 136 необхідне настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень. Настання цих наслідків має бути у необхідному причинному зв'язку з бездіяльністю винного. Злочин вважається закінченим із моменту настання наслідків у вигляді заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі умислу щодо бездіяльності особи та умислу або необережності щодо суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка досягла 16 років і не була зобов'язана піклуватися про потерпілого

і не ставила його у небезпечний для життя стан. В іншому разі відповідальність настає за ст. 135.

Ч. 2 ст. 136 встановлює відповідальність за ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам. Малолітньою вважається особа, яка не досягла 14 років. Для відповідальності за ч. 2 ст. 135 слід установити, що винний усвідомлював або за обставинами справи міг і мав усвідомлювати, що потерпілий є малолітнім.

Моментом закінчення цього злочину є вчинення вказаної бездіяльності незалежно від настання наслідків.

Ч. 3 ст. 136 передбачає вчинення діянь, передбачених ч. 1 або 2 ст. 136, якщо вони спричинили смерть потерпілого.

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137). Цією статтею встановлено відповідальність за невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого.

Із *об'єктивної сторони* злочин характеризується: – діянням у формі бездіяльності, тобто невиконання професійних або службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, чи дії – неналежного виконання таких обов'язків; – наслідками у вигляді спричинення істотної шкоди здоров'ю потерпілого; – причинним зв'язком між вчиненням діяння та настанням наслідків. Невиконання професійних чи службових обов'язків – це бездіяльність, тобто особа не виконує певні професійні або службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я дітей, які вона зобов'язана виконувати відповідно до нормативно-правових або інших правових актів, а також у конкретних умовах має можливість їх виконувати.

Неналежне виконання таких обов'язків – це вчинення дій з порушенням вимог нормативно-правових або інших правових актів (наприклад, готування їжі у дитячому оздоровчому закладі з порушенням санітарно-гігієнічних вимог).

Під спричиненням істотної шкоди здоров'ю потерпілого слід розуміти заподіяння одному або декільком неповнолітнім легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (отруєння дітей, поширення інфекційних захворювань, спричинення фізичних або психічних травм тощо).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом або необережністю щодо вчинення діяння (дії або бездіяльності) і винятково необережністю щодо настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом злочину є особа, на яку покладені професійні або службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (керівники, педагогічні та інші працівники шкіл, дитячих будинків, інтернатів, дитячих дошкільних закладів, тренери, інструктори з туризму та ін.). Дії медичних та фармацевтичних працівників, які вказані в ст. 137, кваліфікуються за ст. 140.

У ч. 2 ст. 137 як кваліфікуючі ознаки вказані спричинення смерті неповнолітнього або інші тяжкі наслідки. До останніх належить спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень одному або декільком неповнолітнім.

Незаконна лікувальна діяльність (ст. 138).

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в постійному або тимчасовому зайнятті лікувальною діяльністю особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого.

Незаконна лікувальна діяльність – це вплив на людину шляхом заборонених медичних засобів і методів, або хоч і дозволеними засобами і методами, але здійснюється особою, яка не має на це права (наприклад, проведення медсестрою операцій, право на здійснення яких надано лише лікареві певної спеціальності). Закон встановлює відповідальність за незаконну лікувальну діяльність, тому деякі випадки таких дій не утворюють складу злочину і можуть бути кваліфіковані за іншими статтями КК, наприклад, необережне тяжке тілесне ушкодження – за ст. 128.

Закінченим цей злочин є лише, якщо внаслідок незаконної лікувальної діяльності настали тяжкі наслідки (наприклад, смерть хворого, тяжка хвороба тощо).

Суб'єкт цього злочину спеціальний – особа, яка не має відповідної медичної освіти і досягла 16-ти років. Якщо цей злочин супроводжувався обманом, поєднаним з отриманням винагороди, вчинене кваліфікується за сукупністю ст.ст. 138, 190. Якщо лікувальна діяльність, здійснювана без ліцензії, пов'язана з отриманням доходу у великих розмірах, скоєне слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 202, а у разі настання тяжких наслідків для хворого – за сукупністю злочинів, передбачених ст. 138 та ч. 1 ст. 202.

Суб'єктивна сторона цього злочину – заняття діяльністю здійснюється умисно, щодо наслідків є вина необережна.

Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139).

У ч. 1 ст. 139 встановлюється відповідальність за ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з визначеними правилами, надати таку допомогу, якщо медичному працівникові завідомо відомо, що це може спричинити тяжкі наслідки для хворого.

З *об'єктивної сторони*, злочин полягає в бездіяльності – в ненаданні допомоги хворому без поважних на те причин, якщо це могло спричинити тяжкі для нього наслідки. Ненадання допомоги може бути виражене у відмові практикуючого лікаря або медсестри, які перебувають вдома, тобто поза службою, з'явитися за викликом до хворого або його близьких; у відмові надати допомогу у разі нещасного випадку, події на вулиці тощо. Поважні причини ненадання допомоги, які унеможливають відповідальність, можуть бути різними: непереборна сила, крайня необхідності, хвороба самого медичного працівника, що позбавляє його змоги надати допомогу, некомпетентність цього працівника, якщо ним вжиті заходи щодо виклику належного фахівця, відсутність медикаментів або хірургічних інструментів, невміння ними маніпулювати тощо. Можливість настання тяжких наслідків для хворого через ненадання йому допомоги має бути реальною, тобто такою, яка за звичайного її розвитку може в конкретних умовах призвести до смерті або інших тяжких наслідків.

Суб'єкт злочину спеціальний – це медичний працівник, який зобов'язаний відповідно до встановлених правил, надавати допомогу хворому (лікарі, зокрема й які не працюють в медичних установах, наприклад, займаються приватною практикою, медичні сестри, акушерки, фельдшери, фармацевти, які на час ненадання допомоги перебувають на службі).

Із *суб'єктивної сторони* злочин передбачає умисел, за якого винний усвідомлює, що ненадання ним допомоги хворому може спричинити його смерть, серйозні ускладнення та інші тяжкі наслідки.

У частині 2 ст. 139 встановлена відповідальність за ненадання допомоги хворому, що спричинило смерть або інші тяжкі наслідки (наприклад, важкі ускладнення). Між ненаданням допомоги і цими наслідками має бути встановлений причинний зв'язок. Якщо надання допомоги всерівно не могло запобігти настанню вказаних наслідків, медичний працівник відповідає за ч. 1 ст. 139, за сам факт ненадання такої допомоги. Наслідки, що настали, не можуть бути поставлені йому в вину, оскільки тут між ненаданням допомоги і цими наслідками відсутній причинний зв'язок.

Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140).

Із *об'єктивної сторони* цей злочин може здійснюватися шляхом дії або бездіяльності у вигляді невиконання або неналежного виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків, внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Надання медичної допомоги регулюється різними нормативними актами: Основами законодавства про охорону здоров'я, інструкціями, наказами, положеннями, що передбачають порядок проведення діагностики, лікування і профілактики. Крім того, критерії дій медичних і фармацевтичних працівників визначені наукою і практикою. Порушення професійних обов'язків має, як свідчить медична етика, різний характер. Це і відмова від госпіталізації хворого, надання допомоги якому є невідкладною, невчасна діагностика, перевищення дози опро-

мінювання, залишення чужорідних предметів (наприклад, медичної серветки) в порожнині хворого, що оперується, залишення хворого без необхідного медичного нагляду, порушення під час приготування лікарських речовин тощо. Внаслідок недбалого або несумлінного виконання вказаних обов'язків для об'єктивної сторони обов'язковим є настання тяжких наслідків для хворого (смерть, ускладнення хвороби, інвалідність тощо). Між дією (бездіяльністю) медичного або фармацевтичного працівника і наслідками необхідним є встановлення причинного зв'язку.

Суб'єкт злочину спеціальний – медичні (лікарі, сестри, фельдшери та ін.) і фармацевтичні працівники (фармацевти, завідувачі аптек тощо).

Суб'єктивна сторона цього злочину – умисел або необережність до діяння і необережність щодо наслідків. Медичними правилами, наприклад, встановлено, якщо лікар має сумніви в постановці діагнозу або виборі методів лікування, слід звертатися до більш досвідченого фахівця. Лікар зобов'язаний утриматися від лікування через свою некомпетентність, а якщо він цим знехтував і настали вказані в ст. 140 наслідки, то це передбачає кримінальну відповідальність за цією статтею КК. У ч. 2 ст. 140 встановлена відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому.

Порушення прав пацієнта (ст. 141).

Із *об'єктивної сторони* цей злочин полягає в проведенні клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки. У ст. 44 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлено, що в інтересах одужання хворого та за його згодою або за згодою законного представника неповнолітнього чи недієздатного лікар може застосувати нові, науково обґрунтовані методи лікування і лікарські засоби. Клінічні випробування лікарських засобів передбачають застосування нових методів діагностики, використання нового інструментарію, застосування нових лікарських засобів тощо. Такі випробування не мають мати корисливої мети. Лікування

хворого проводиться лише за згодою пацієнта або його законного представника. У деяких випадках, якщо зволікання у встановленні діагнозу чи проведенні лікування (наприклад, хірургічної терапії) загрожує життю хворого, клінічні випробування можливі без такої згоди. Порушення вказаних вимог буде злочинним за умови, якщо в результаті настала смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки (наприклад, ускладнення хвороби, інвалідність тощо).

Суб'єктивна сторона цього злочину – щодо самого клінічного випробування – це умисел, щодо наслідків – лише необережність.

Суб'єкт – медичний або фармацевтичний працівник, який проводив випробування.

Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142).

Із *об'єктивної сторони* цей злочин полягає в незаконному проведенні медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я. У ст. 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлено, що застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається за умови їх наукової обґрунтованості та згоди пацієнта. Забороняється проведення таких експериментів на хворих, ув'язнених або військовополонених. Практика також забороняє подібні експерименти на психічно хворих, новонароджених, вагітних жінках, на безнадійно хворих. Крім того, потрібна згода пацієнта на проведення дослідів. Такий дослід за жодних умов не має створювати небезпеку для життя і здоров'я людини.

У ч. 2 ст. 142 встановлена відповідальність за незаконне проведення дослідів над неповнолітніми, над двома або більше особами, шляхом примушування або обману, а також якщо дослідів спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого (наприклад, тяжку хворобу, інвалідність тощо).

Суб'єктивна сторона цього злочину полягає в прямому умислі щодо діяння і необережності до настання або можливості настання тяжких наслідків (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість).

Суб'єкт злочину – особа, яка проводить такий дослід. У разі примушування до дослідження або обману пацієнта, таким суб'єктом можуть бути інші особи.

Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143).

Із *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ч. 1 ст. 143, полягає в порушенні встановленого у законі порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. Трансплантація – це пересадка органів і тканин від однієї людини (донора) іншій людині (реципієнту). Ст. 47 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановлює, що трансплантація допускається, якщо інші методи підтримки життя, відновлення здоров'я не дають бажаних результатів, а заподіяна при цьому шкода донору менша за ту, що загрожує реципієнту.

Таким порушенням, наприклад, є трансплантація без отримання згоди живого донора або його законного представника (якщо йдеться про неповнолітнього) на вилучення органа (наприклад, серця, нирки) або згоди близьких родичів померлого на вилучення матеріалів у трупа (наприклад, рогівки, суглобів, шкіри тощо). Також порушенням вважається застосування трансплантації, якщо хворого можна лікувати звичайними методами медицини. Так само охоплюються ознаками ст. 143 випадки, якщо донору заподіюється в результаті трансплантації більша шкода, ніж та, що загрозувала реципієнту. До порушень порядку трансплантації слід відносити також випадки, коли труп передається родичам без необхідного медичного туалету, що приховує сліди трансплантації, тобто в спотвореному вигляді.

Ч. 2 ст. 143 встановлює відповідальність за вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів задля їх трансплантації. Йдеться про живого донора, якого примушують до трансплантації (наприклад, шляхом погроз відмовити в лікуванні реципієнта) або обманюють (наприклад, проводять трансплантацію органа умисно, не повідомляючи донора).

У ч. 3 ст. 143 встановлена відповідальність за дії, передбачені ч. 2 цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала

в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного.

Ч. 4 ст. 143 передбачає відповідальність за незаконну торгівлю анатомічними матеріалами людини .

У ч. 5 ст. 143 встановлена відповідальність за дії, передбачені ч.ч. 2, 3, 4 цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю

Суб'єктивна сторона цього злочину – прямий умисел, часто пов'язаний із корисливою метою, а при незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини – корислива мета обов'язкова.

Суб'єкт злочину – особа, яка проводить трансплантацію; особи, які займаються торгівлею органами або тканинами людини, зокрема учасники транснаціональних організацій.

Насильницьке донорство (ст. 144).

Донорство – це спеціальний вид трансплантації, оскільки кров є особливою складовою людського організму. Ст. 46 Основ законодавства України про охорону здоров'я забороняє вилучення донорської крові примусово, а також від людей, захворювання яких можуть передаватися реципієнту або заподіяти шкоду його здоров'ю. Закон України «Про донорство крові та її компонентів» від 23.06.1995 визначає донорство як добровільний акт волевиявлення людини, який полягає у вилученні крові або її компонентів для подальшого безпосереднього використання з медичною метою (переливання крові, виготовлення лікарських засобів тощо).

Із *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ст. 144, полягає в насильницькому або шляхом обману вилученні крові у людини задля використання її як донора. Насильство може бути фізичним (наприклад, побої, зв'язування тощо) або психічним (погроза побити). Обман – це будь-які дії, що вводять особу в оману для використання її як донора. У ч. 2 ст. 144 встановлена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, а в ч. 3 – за вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або задля продажу.

Суб'єктивна сторона цього злочину – лише прямий умисел, що поєднаний з метою використати потерпілого як донора; при вилученні крові для продажу – обов'язковий корисливий мотив.

Суб'єкт злочину – медичний працівник, який здійснює вилучення крові, а за ч.ч. 2, 3 ст. 144 – й інші особи.

Питання для самостійного контролю

1. Яким чином відмежовується залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані?

2. Які хвороби можуть бути віднесені до невиліковних інфекційних?

3. Із якого моменту злочин, передбачений ст. 132, є закінченим?

4. Які діяння можуть бути віднесені до незаконної лікувальної діяльності?

5. Які наслідки незаконної лікувальної діяльності є тяжкими?

6. Які причини ненадання допомоги хворому медичним працівником є поважними?

7. Чим відрізняються злочини, передбачені ст.ст. 139, 140?

8. Які діяння можуть бути віднесені до порушень прав пацієнта?

9. Які досліді над людиною слід визнавати незаконними?

10. Які порушення порядку трансплантації органів або тканин людини можуть бути віднесені до злочинних?

11. За яких умов проведення абортів визнається незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність?

12. Який стан особи визнається небезпечним для її життя згідно із ст. 135?

13. За якими ознаками відрізняються злочини, передбачені ст. 135 та ст. 136?

14. Що слід розуміти під невиконанням або неналежним виконанням професійних чи службових обов'язків, передбачених ст. 137?

Тестові завдання

1. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 129 «Погроза вбивством», настає у разі:

- 1) якщо у потерпілого були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози;
- 2) якщо особа, яка висловила таку погрозу має судимість за такий злочин;
- 3) якщо особа погрожувала позбавити потерпілого життя способом небезпечним для життя багатьох осіб;
- 4) якщо такі погрози стали наслідком жорстокого поводження з винною особою;
- 5) якщо такі погрози були вчинені з метою залякування потерпілої особи.

2. Якою має бути погроза при вчиненні погрози вбивством (ст. 129):

- 1) вона має бути реальною, тобто сприйматися потерпілою особою як така, що може здійснитися;
- 2) вона має бути систематичною;
- 3) вона має бути вчинена словесно, письмово, за допомогою різного роду дій (жестів, міміки, демонстрації зброї тощо) при цьому її реальність значення не має;
- 4) погроза має висловлюватись лише у присутності третіх осіб;
- 5) вона може бути будь-якою.

3. За Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби притягується до кримінальної відповідальності особа:

- 1) яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу;
- 2) яка мала достатні підстави вважати, що вона є носієм цього вірусу;
- 3) яка не вжила заходів для лікування;
- 4) яка не повідомила потерпілу особу про те, що вона є носієм цього вірусу;
- 5) у будь-якому разі.

4. В яких відповідях названо суб'єкта незаконного проведення абортів або стерилізації за ч. 1 ст. 134?

- 1) особи, які не мають спеціальної медичної освіти
- 2) будь-які особи, які досягли віку 16 років;
- 3) вагітні жінки, які самі викликають штучне переривання вагітності;
- 4) особи, які мають спеціальну медичну освіту, тобто є за фахом лікарями акушерами-гінекологами;
- 5) особи, які досягли віку 14 років.

5. Умовами притягнення особи до кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці (ст. 135) є:

- 1) можливість особи надати необхідну допомогу;
- 2) якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу;
- 3) якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу;
- 4) реальна можливість особи надати необхідну допомогу;
- 5) якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження.

6. В яких відповідях правильно названі кваліфікуючі ознаки залишення в небезпеці (ст. 135)?

- а) якщо таке діяння спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- б) якщо таке діяння вчинене групою осіб за попередньою змовою;
- в) якщо таке діяння спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки;
- г) якщо таке діяння спричинило тяжке тілесне ушкодження;
- 5) якщо таке діяння спричинило втрату працездатності більш як на одну третину.

7. Кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані) настає за:

1) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження;

2) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або за неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило середньої тяжкості тілесні ушкодження;

3) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу, якщо це спричинило смерть потерпілого;

4) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або за неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження;

5) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану.

8. Кримінальна відповідальність за примушування до стерилізації (ст. 134) настає у разі:

1) якщо стерилізація здійснюється особою, що не має спеціальної медичної освіти;

2) якщо для проведення стерилізації немає медичних показань;

3) якщо стерилізація може спричинити тяжкі наслідки для потерпілого;

4) якщо примушування до стерилізації здійснюється без добровільної згоди потерпілої особи;

5) якщо такі дії спричинили тяжке тілесне ушкодження або смерть потерпілої особи.

9. За що встановлена відповідальність у ч. 1 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби)?

1) за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини;

2) за поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини;

3) за зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини; за поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби;

4) за зараження значної кількості осіб інфекційними хворобами відповідно до чинного законодавства визнаними епідеміологічно небезпечними.

5) за замовчування факту хвороби.

10. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140) настає у разі:

1) невиконання чи неналежного виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення;

2) невиконання чи неналежного виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого;

3) ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з визначеними правилами, надати таку допомогу;

4) заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу;

5) невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило загибель людей.

11. Способом насильницького донорства (ч. 1 ст. 144) є:

- 1) вчинення таких дій без добровільної згоди потерпілої особи;
- 2) використання службового становища;
- 3) обман;
- 4) зловживання довірою;
- 5) насильство.

12. За що встановлена відповідальність у ст. 145 (Незаконне розголошення лікарської таємниці):

- 1) за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома;
- 2) за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки;
- 3) за розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки;
- 4) за розголошення лікарської таємниці особою внаслідок несумлінного ставлення до службових обов'язків;
- 5) за розголошення лікарської таємниці всупереч волі потерпілої особи.

13. Суб'єктом Незаконної лікувальної діяльності (ст. 138) є:

- 1) будь-яка особа, яка досягла 16 років;
- 2) будь-яка особа, що займається лікувальною діяльністю незаконно;
- 3) будь-яка особа, що досягла 14 років;
- 4) службова особа;
- 5) особа, яка не має належної медичної освіти

14. Кримінальна відповідальність за Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ч. 1 ст. 139) настає у разі:

- 1) якщо це може спричинити смерть потерпілого;

- 2) з моменту вчинення діяння – злочин з формальним складом;
- 3) якщо йому заздалегідь відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого;
- 4) якщо настала смерть потерпілого;
- 5) якщо це було вчинено внаслідок несумлінного ставлення до своїх службових обов'язків.

15. Об'єктивна сторона злочину, відповідальність за який передбачено у ст. 141 – Порушення прав пацієнта, полягає у таких діяннях:

- 1) проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки;
- 2) незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я;
- 3) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини;
- 4) незаконна торгівля органами або тканинами людини;
- 5) насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини задля використання її як донора.

Ситуативні завдання

Задача 1. Відповідно до наказу головного лікаря обласного госпіталю для ветеранів війни Житомирської обласної Ради, Маковецький І. В. з 03.12.2001 по 21.04.2008 призначений та працював на посаді лікаря-хірурга хірургічного відділення.

Із 19.11.2007 по 03.12.2007 на стаціонарному лікуванні в хірургічному відділенні госпіталю перебувала Іванова О. П. Її лікуючим лікарем був призначений Маковецький І. В.

Під час поступлення на лікування в госпіталь із захворюванням нижніх кінцівок в Іванової були явно виражені ознаки захворювання серця, а саме: скарги на болі в серці, вік хворої,

високий артеріальний тиск, характер захворювання нижніх кінцівок.

Незважаючи на це, Маковецький І. В. під час призначення обстеження та лікування Іванової акцентував лише на локальний статус захворювання, тобто на захворювання нижніх кінцівок та взагалі не приділив уваги соматичному стану здоров'я пацієнтки, а саме захворюванню внутрішніх органів серця. При цьому Івановій не була призначена та проведена консультація у лікаря-терапевта або лікаря-кардіолога, що призвело до неправильного лікування хворої при цьому захворюванні.

Так, протягом всього часу перебування Іванової на лікуванні в хірургічному відділенні госпіталю, Маковецький не оглядав її щодня та не проводив щоденні записи в медичній карті.

Внаслідок таких дій лікаря Іванова О. П. померла.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Маковецького І. В.

Задача 2. Коваленки були батьками неповнолітнього Максима та проживали однією родиною.

Батьки Максима протягом тривалого часу, зокрема з 2005 року, не піклувалися про фізичний, духовний та моральний розвиток сина, зокрема вели аморальний спосіб життя, систематично зловживали спиртними напоями, а дружина тривалий час не працювала. В родині між подружжям не було порозуміння, були часті сварки на ґрунті алкогольного сп'яніння, син зростав недоглянутим, батьки мало приділяли йому уваги. Неповнолітній Максим часто пропускав навчання в школі у зв'язку з веденням особистого господарства, за яким доглядав сам, без допомоги батьків.

Незважаючи на неодноразові бесіди, які проводилися з Коваленками працівниками опікунської ради та директором школи, де навчався Максим, батьки висновків для себе не зробили, продовжували неналежну поведінку. Інколи батько, перебуваючи в нетверезому стані, грубо та некоректно ставився до сина, принижуючи його честь та гідність, у зв'язку з чим син неодноразово покидав помешкання та змушений був ночувати у сусідів, а мати, своєю чергою, виносила з господарства жив-

ність, за якою доглядав син, та міняла на спиртні напої. Всі ці дії батьків принижували гідність сина, у зв'язку з цим він їх соромився, хотів покинути місце проживання та виїхати в м. Полтаву, про що висловлювався своїм одноліткам.

22.04.2010 Максим разом із матір'ю працювали по господарству, садили городину, а батько зранку був відсутній вдома і з'явився о 10.00 год. в нетверезому стані. Батько близько 12.00 год., а матір близько 10.00 год. пішли з дому і не повернулися до 18.00 год. Максим, зрозумівши, що батьки знову пішли вживати спиртні напої, не витримавши таких умов проживання та ставлення до нього з боку батьків, написав записку з текстом: «Я більше так не можу жити!» і покінчив життя самогубством шляхом повішення. Цього ж дня було виявлено його труп.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Коваленків.

Задача 3. 19.12.2008 близько 6:00 год. Охрименко, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, керував на підставі доручення, автомобілем марки Форд Скорпіо, який належить Криворучку. Рухаючись вулицею, Охрименко скоїв наїзд на пішохода Пастушко, який перетинав проїзну частину справа наліво за ходом руху автомобіля. Після чого автомобіль Форд Скорпіо виїхав на правий тротуар та правий газон, де і зупинився, а пішохід Пастушко впав на проїзну частину дороги, де в подальшому на нього здійснив наїзд автобус РУТА-20, під керуванням водія Кузьменка. З місця ДТП водій автомобіля Форд Скорпіо втік.

Унаслідок першого наїзду автомобіля марки Форд Скорпіо пішохід Пастушко отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості.

Через наїзд автобусом Пастушко отримав тілесні ушкодження несумісні з життям, які є однією з причин смерті потерпілого, яка настала на місці пригоди.

Дайте кримінально-правову оцінку дій винних.

Задача 4. Поклонська мала малолітнього сина Романа. 25.02.2009 близько 17.00 год., Поклонська залишила свого сина

без нагляду дорослих, без продуктів харчування і води та пішла з помешкання на чотири доби. Такі дії матері спричинили розлад здоров'я Романа у вигляді гипотрофії 2–3 ступеня виснаження, а саме: зменшення маси тіла (вага 9 кг 100 г), блідість, опрілість у пахових складках, на сідницях, стегнах 2–3 ступеня, погіршення функції нирок, захворювання верхніх дихальних шляхів. Ці ушкодження належать до середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Антисанітарні умови, в яких перебував Роман, були небезпечними для його життя та здоров'я, внаслідок чого він з ознаками зневоднення та виснаження доставлений до дитячого відділення лікарні.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Поклонської.

Задача 5. Заболотна після проходження медичних обстежень 27.03.2006 була поставлена на диспансерний облік у міський центр боротьби та профілактики ВІЛ/СНІД при центральній міській лікарні як особа, інфікована вірусом імунодефіциту людини.

Крім того, 27.03.2006 Заболотна, перебуваючи в кабінеті міського центру боротьби та профілактики ВІЛ/СНІД при центральній міській лікарні, була проінформована про те, що вона інфікована вірусом імунодефіциту людини і під підписом попереджена, що вона може бути джерелом зараження ВІЛ для інших осіб.

Після цього Заболотна регулярно здійснювала статеві контакти зі своїм знайомим Петренком без застосування запобіжних заходів, не поставивши його до відома про наявність у неї ВІЛ.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Заболотної.

Задача 6. У період із листопада 2012 року по січень 2013 року Іванова, яка перебувала під диспансерним наглядом в амбулаторному відділенні з надання допомоги ВІЛ-інфікованим та хворим на СНІД м. Рубіжне Луганської області з 14.06.2012 з діагнозом ВІЛ-інфекція 3-я клінічна стадія, будучи попередженою у закладі охорони здоров'я про свої права та обов'язки і про заходи недопущення поширення на інших людей

цієї хвороби, спільно проживаючи з Калюжним, вступала з останнім в статеві зносини без застосування запобіжних заходів.

Кваліфікуйте дії Іванової.

Задача 7. 30.11.2011 Пономаренко звернулася до лікаря-гінеколога Стадник щодо небажаної вагітності. Своєю чергою, Стадник, маючи медичну освіту, але не маючи спеціального сертифікату з надання комплексної допомоги жінкам під час небажаної вагітності, погодилась зробити Пономаренко аборт. За раніше досягнутої домовленості, 04.01.2012 Пономаренко близько 10.00 год. прийшла на прийом у медичну амбулаторію, де Стадник, задля переривання вагітності, ввела інтравагінально в організм Пономаренко медичний препарат «мефепристон», а також дала супутні лікарські препарати, які вагітна за рекомендацією Стадник прийняла. Внаслідок цього 04.01.2012 близько 20.00 год. у Пономаренко з'явилися кров'яні виділення та вийшов плід, про що Пономаренко телефоном повідомила лікаря Стадник. 05.01.2012 Стадник провела ультразвукове обстеження та повідомила Пономаренко про успішне проведення аборт. Однак 07.01.2012 у Пономаренко з'явилися скарги на підвищену температуру тіла, біль у правому боці, кров'яні виділення, про що повідомила лікаря Стадник. Своєю чергою, остання запевнила Пономаренко, що ці наслідки є післяопераційними та ніякої загрози для життя та здоров'я не мають. Однак 10.01.2012, внаслідок погіршення стану здоров'я, Пономаренко була доставлена каретою швидкої допомоги в ЦМЛ, де з 10.01.2012 по 08.02.2012 перебувала на лікуванні з діагнозом: неповний медикаментозний аборт з постгеморагічною анемією, загостренням хронічного метроендометрити. Внаслідок неналежного надання медичної допомоги, що виразилося у порушенні анатомічної цілісності тканин і органів та їх функцій у зв'язку із медикаментозним аборт, виникли ускладнення, через які потерпіла перебувала на лікуванні 30 днів.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Стадник.

Задача 8. Крикун, маючи вищу медичну освіту і першу кваліфікаційну категорію, працюючи на посаді чергового лікаря

ортопеда-травматолога, перебуваючи на робочому місці на чергуванні в міській лікарні, викликана для надання медичної допомоги хворому Хрущу.

Крикун, провівши первинний огляд Хруща, недооцінила важкість травмуючого фактору (падіння з висоти 4 поверху), тяжкість тілесних ушкоджень і важкість загального стану потерпілого. Виявлені у потерпілого переломи ребер і кісток таза Крикун помилково оцінила як «застарілі». Задля уточнення діагнозу лікарем Крикун не надано вказівок медичному персоналу для проведення екстреної катетеризації сечового міхура, електрокардіограми, не викликаний для консультації лікар-нейрохірург (невропатолог).

Недооцінивши важкість стану пацієнта, лікар Крикун не вжила необхідних заходів для проведення лікування пацієнта, а саме: негайного переведення постраждалого у противошоккову палату або відділення реаніміції з невідкладним початком інфузійно-трансфузної терапії та інших протишоккових заходів. Також помилковим було направлення пацієнта на рентгенографію, у зв'язку з тим, що додаткове транспортування і перекладування могли обтяжити стан хворого.

Постраждалого Хруща із лікарні забрала його дружина та відвезла додому, де у той же день він помер.

Причиною смерті, згідно з висновком судово-медичної експертизи, стала тупа травма тіла з множинними переломами ребер і таза, забрюшиним крововиливом під оболонки внутрішніх органів, що призвело до розвитку недокрів'я внутрішніх органів і геморагічного шоку.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Крикун.

Задача 9. 14.02.2013 близько 11.00 год. вихователь дитячого садочка Мамчій під час виховної роботи з малолітніми дітьми в групі № 1 не приділяла належної уваги за доглядом малолітніх дітей, внаслідок чого малолітня Іванова отримала тілесне ушкодження у вигляді косоного перелому правої великої берцової кістки на рівні нижньої третини діафіза без зміщення кісткових уламків, яке, відповідно до висновку судово-медичної

експертизи, належить до тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Мамчій.

Задача 10. Учитель середньої загальноосвітньої школи Бараненко, 27.03.2015 близько 11.00 год., під час уроку трудового навчання у 6-Б класі, який проходив у приміщенні майстерні школи, покинув приміщення майстерні, залишивши учнів без нагляду. За час відсутності вчителя трудового навчання, учні 6-Б класу Маковецький та Хрущ, діючи на вимогу неповнолітнього учня 11 класу Керпатого, завдали декілька ударів руками в голову малолітньому учневі 6-Б класу Томашевич, чим спричинили останньому тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми із струсом головного мозку, в результаті чого потерпілий лікувався 14 днів.

Дайте кримінально-правову оцінку дій винних осіб.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Родовим об'єктом злочинів, відповідальність за які передбачено у III розділі Особливої частини кримінального кодексу України є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність особи. З об'єктивної сторони злочини проти волі, честі та гідності особи за загальним правилом можуть бути вчинені шляхом активної поведінки – дії. Для деяких із них обов'язковою ознакою вчинення злочину є спосіб (примус, викрадення, обман, шантаж, матеріальна чи інша залежність потерпілого, його уразливого стану – ст. 149) або місце (заклад із надання психіатричної допомоги – ст. 151).

Із *суб'єктивної сторони* зазначена група злочинів може бути вчинена лише з прямим умислом. Певні з них обов'язковою ознакою вчинення злочину передбачають мотив (корисливий або інший особистий мотив – ст. 148) чи мету (отримання прибутку – ст. 150).

За загальним правилом *суб'єктом* злочинів проти волі, честі та гідності особи є фізична особа, яка досягла 16-річного віку. За вчинення злочину, передбаченого ст. 147 (захоплення заручників), відповідальність настає з 14 років. Деякі із групи злочинів, що розглядаються, можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом (ст.ст. 150, 151).

Отже, *злочини проти волі, честі та гідності особи* – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на особисту волю, честь та гідність особи.

Ураховуючи специфіку безпосередніх об'єктів, можна виділити такі групи злочинів проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, ст. 146¹. Насильницьке зникнення, захоплення заручників, підміна дити-

ни та незаконне поміщення в заклад із надання психіатричної допомоги (ст.ст. 146–148, 151); торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, примушування до шлюбу (ст.ст. 149, 150, 150-1, 151-2).

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146). *Безпосереднім об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю людини та її недоторканність. *Потерпілим* від злочину може бути будь-яка фізична особа. Виняток становлять певні потерпілі, позбавлення волі або викрадення яких потребує кваліфікації за іншими статтями КК (наприклад, ст. 444).

Об'єктивна сторона злочину передбачає: 1) незаконне позбавлення волі або 2) викрадення людини. Вчинення одного із зазначених діянь є достатнім для її встановлення. Склад цього злочину – формальний. Незаконне позбавлення волі полягає в протиправному перешкоджанні людині обирати за своєю волею місцезнаходження. Воно може виявитися у затриманні потерпілого в тому місці, де він перебувати не бажає або поміщенні його в таке місце, яке потерпілий не має змоги вільно залишити. Це діяння може бути здійснене шляхом застосування фізичного насильства (наприклад, потерпілого зв'язують і замикають у підвалі, поміщують у задалегідь підготовлене місце тощо), а також шляхом психічного насильства (наприклад, під загрозою застосування зброї потерпілого примушують залишитися у приміщенні). Воно може бути вчинене і шляхом обману (наприклад, людину заманюють у будь-яке місце і замикають задля позбавлення волі). За ст. 146 карається лише незаконне позбавлення волі, тому відповідальність виключається, коли особу було позбавлено волі внаслідок необхідної оборони (ст. 36), правомірного затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38), або крайньої необхідності (ст. 39). Найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини, тобто протиправне таємне або відкрите захоплення потерпілого, переміщення його з того місця, де він перебував, та подальше утримання потерпілого викрадачем або іншою особою. Викрадення

майже завжди супроводжується фізичним або психічним (погрози) насильством. Незаконне позбавлення волі та викрадення людини передбачають дії, що вчинюють проти волі потерпілої особи. Діяння і у формі незаконного позбавлення волі, і у формі викрадення людини вважаються закінченими із моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. Водночас необхідно зважати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого.

Зважаючи на дії особи, яка приєднується до утримання потерпілого, що перебуває у стані позбавлення волі, можуть бути кваліфіковані як співвиконавство або інша співучасть у вчиненні цього злочину.

Суб'єктивна сторона. Вина – прямий умисел (обов'язкова ознака). Мотиви – різні (факультативна ознака), наприклад користь, помста.

Суб'єктом незаконного позбавлення волі або викрадення людини, передбачених ст. 146, є лише приватна особа, що досягла 16-ти років. Службові особи за подібні дії несуть відповідальність за перевищення повноважень (ст. 352), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365) чи інші злочини, які передбачені спеціальними нормами (наприклад, ст. 371).

Згідно з ч. 2 ст. 146 обставинами, що обтяжують відповідальність за цей злочин, є дії, вчинені щодо малолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб, або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або такі, що супроводжувалися заповіданням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснювані протягом тривалого часу.

У ч. 3 ст. 146 передбачені особливо обтяжуючі обставини злочину – вчинення його організованою групою або спричинення внаслідок позбавлення волі чи викрадення людини тяжких наслідків (такими можуть бути визнані смерть потерпілого, його самогубство, спричинення потерпілому тяжкого тілесного ушкодження тощо).

Насильницьке зникнення (ст. 146-1). *Безпосередній об'єкт* – особиста воля людини. *Об'єктивна сторона* полягає у вчиненні (ч. 1) активних дій – арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування.

Суб'єкт злочину спеціальний – представник держави, зокрема іноземної. Під представником держави в цій статті слід розуміти службову особу, а також особу або групу осіб, які діють із дозволу, за підтримки чи за згодою держави.

Під представниками іноземної держави в цій статті слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах; або осіб, які обіймають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства; або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Об'єктивна сторона ч. 2 – видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин.

Захоплення заручників (ст. 147). *Об'єктом* злочину є не тільки особиста воля, але й особиста безпека особи, захоп-

леної як заручника. *Потерпілим* від злочину є фізична особа – заручник. Захоплення заручника, що має додаткові суб'єктивні ознаки, наприклад, представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів, тягне за собою відповідальність за ст. 349 КК. *Об'єктивна сторона* полягає в захопленні або триманні особи як заручника. За конструкцією об'єктивної сторони склад цього злочину – формальний. Вчинення одного із зазначених діянь є достатнім для її встановлення. Захоплення заручника – це його викрадення, яке може бути таємним або відкритим; воно може бути вчиненим шляхом обману; супроводжуватися насильством, зокрема із застосуванням зброї, або може обійтися без такого насильства. Тримання заручника – це, як правило, логічний наслідок його захоплення, хоча тримання може здійснюватися і особою, яка не брала участі у захопленні. Також тримання може бути здійснене і без попереднього захоплення заручника. Тримання – це позбавлення заручника волі, коли йому забороняють залишати певне місце або унеможливають це зробити. Злочин вважається закінченим з моменту захоплення потерпілого або з моменту фактичного позбавлення заручника права вільно пересуватися.

Суб'єктивна сторона. Вина – прямий умисел. Обов'язковою ознакою складу цього злочину є також мета. Згідно з диспозицією ч. 1 ст. 147 особа вчинює злочин для спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи, навпаки, утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Тобто, злочинець пов'язує звільнення заручника із задоволенням його вимог, які він висуває вказаним вище особам, органам державної чи іншої установи (це, наприклад, вимога надання зброї, звільнення заарештованого, надання транспортного засобу тощо).

Суб'єкт злочину – особа, яка досягла 14-річного віку. У разі вчинення службовою особою з використанням своїх службових повноважень дій, зазначених у ст. 147, вони кваліфікуються за сукупністю цієї статті та ст. 365.

У ч. 2 ст. 147 передбачені такі обставини, що обтяжують відповідальність: вчинення цього злочину щодо неповнолітнього

або організованою групою, або якщо вчинені дії були поєднані з погрозою знищення людей, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки. Дії, що були поєднані з погрозою знищення людей, – це випадки погрози вбивством однієї чи більше осіб. Погроза може стосуватися і самого заручника (наприклад, особа загрожує підірвати будівлю, в якій перебуває затриманий), й інших осіб (наприклад, близьких родичів заручника або осіб, які будуть намагатися його звільнити). Тяжкими наслідками можуть бути визнані смерть однієї чи декількох осіб, самогубство потерпілого, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, спричинення великої матеріальної шкоди (наприклад, внаслідок вибуху), тривала дезорганізація роботи установи, підприємства чи організації. Ставлення винного до цих наслідків може бути і умисним, і необережним. «Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147 КК, і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч. 2 цієї статті за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п. 3 ч. 2 ст. 115 КК».

Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151) становить спеціальний вид незаконного позбавлення волі. *Безпосереднім об'єктом* злочину є воля особи, її гідність та недоторканність. *Потерпілий* від злочину – психічно здорова людина.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин полягає в поміщенні в заклад з надання психіатричної допомоги завідомо психічно здорової особи на стаціонарне обстеження або лікування. Місцем, куди поміщається потерпілий, є стаціонарний психіатричний заклад. Це психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги.

Злочин вважається закінченим з моменту поміщення потерпілого в психіатричний заклад на стаціонарне обстеження або лікування.

Суб'єктивна сторона. Вина – прямий умисел. Мотиви та мета цього злочину не є обов'язковими ознаками складу злочину, вони можуть бути різними (наприклад, прагнення заволодіти

житлом потерпілого або отримати іншу матеріальну вигоду, бажання помститися людині тощо).

Суб'єкт злочину спеціальний – лікар-психіатр, член комісії лікарів-психіатрів. Якщо таким суб'єктом є службова особа (головний психіатр, завідуючий відділенням тощо), вчинене утворює сукупність злочинів і кваліфікується за ст.ст. 151, 352 (перевищення повноважень) або 365 (перевищення влади або службових повноважень). У ч. 2 ст. 151 вказана обставина, що обтяжує відповідальність, – спричинення тяжких наслідків (наприклад, смерть потерпілого, його самогубство, тяжка хвороба тощо). Ставлення винної особи до тяжких наслідків може бути і умисним, і необережним.

Торгівля людьми (ст. 149). *Безпосереднім об'єктом* злочину є суспільні відносини, які забезпечують особисту волю людини. *Потерпілим* від злочину може бути будь-яка особа чоловічої або жіночої статі.

Об'єктивна сторона. Діяння може здійснюватися у таких формах: 1) торгівля людьми; 2) вербування людини; 3) переміщення людини; 4) переховування людини; 5) передача людини; 6) одержання людини. Склад злочину – формальний. Встановлення однієї із зазначених форм діяння достатньо для констатації об'єктивної сторони цього злочину. До того ж, для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковим є *спосіб* вчинення діяння, а саме: використання суб'єктом примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Торгівля людьми – це незаконна безповоротна передача особою (продавцем) хоча б однієї людини та відповідне її одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно. Зазначені діяння слід вважати закінченими з моменту одержання людини іншою особою або з моменту встановлення над потерпілим фактичного володіння особою, якій він був переданий. Вербування людини – це дії, пов'язані із схилянням особи

працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду.

До таких дій належить психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання для подальшого її набору, а також сам набір потерпілого працювати чи надавати послуги за наймом. У конкретній ситуації це може проявлятися у запрошенні майбутніх жертв працювати танцівницями, офіціантками, покоївками, різноробочими тощо. Діяння у цій формі слід визнавати закінченим з моменту вербування, тобто з моменту вчинення дій, пов'язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати послуги на певних умовах.

Переміщення людини – це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій по переміщенню у просторі потерпілої особи з одного місця в інше. Як правило, переміщення людини полягає у її перевезенні. Однак можливе переміщення людини і шляхом її пішого супроводу. Діяння у цій формі є закінченим з моменту переміщення людини суб'єктом злочину з одного місця в інше.

Переховування людини – це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або ускладнити встановлення того, де на певний час перебуває потерпіла особа. Зокрема, такі дії можуть полягати у триманні людини в певних приміщеннях, тайниках, інших місцях, які унеможливають або ускладнюють встановлення її дійсного місцезнаходження. Діяння у цій формі є закінченим з моменту переховування людини суб'єктом злочину. Під передачею людини слід розуміти вчинення однією особою певних дій, пов'язаних із наданням потерпілого іншій особі (одержувачу). Це дії, які вчинюються насамперед особою, яка є посередником між сторонами незаконної угоди щодо людини (між продавцем та покупцем). Закінченим діяння у цьому разі слід визнати з моменту здійснення винним передачі людини.

Під одержанням людини варто розуміти заволодіння людиною чи її тримання особою, якій людина була передана. Одержання людини завжди тісно пов'язане з її передачею та є безпосереднім наслідком останньої. Діяння у цій формі слід вважати закінченим з моменту встановлення фактичного контролю з боку

одержувача над поведінкою потерпілої особи. Вчинення вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини можливі лише шляхом використання суб'єктом злочину таких способів, як обман, шантаж, використання уразливого стану потерпілої особи. Поняття уразливого стану потерпілої особи вміщено у п. 2 до ст. 149 КК, відповідно до якої уразливий стан – це зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, ухвалювати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Для наявності в діях особи об'єктивної сторони злочину достатньо встановити використання нею при вчиненні вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини хоча б одного із вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 149 способів. Винятки із цього становлять випадки, коли потерпілим є особа малолітня (у віці до 14 років) чи неповнолітня (у віці від 14 до 18 років). Згідно з п. 3 до ст. 149 відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього має наставати незалежно від того, вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або ж за відсутності таких способів.

Суб'єктивна сторона злочину. Вина – прямий умисел. Для певних діянь обов'язкового значення набувають мотиви та мета їх здійснення. Зокрема, торгівля людьми здійснюється із корисливих мотивів. Ця ознака суб'єктивної сторони для особи, що продає людину, є обов'язковою. При здійсненні інших діянь, зазначених у ч. 1 ст. 149, мотиви можуть бути різними. Їх встановлення має значення для оцінки ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння. Для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є також мета злочину, а саме експлуатація потерпілої особи. Згідно з п. 1 до ст. 149 під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або приму-

сове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) для наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Закон не вимагає, щоб мета експлуатації людини була досягнута. Для наявності складу злочину достатньо, якщо особа діяла заради її досягнення.

Суб'єкт злочину – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктом злочину може бути визнана і особа, що передає потерпілого, і особа, яка внаслідок здійснення із першою особою незаконної угоди одержує його. Ці особи в такому разі виступають співвиконавцями злочину.

У ч. 2 ст. 149 зазначені обставини, що посилюють кримінальну відповідальність за вчинення цього злочину: здійснення злочину щодо неповнолітнього, щодо кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, з погрозою застосування такого насильства. У ч. 3 ст. 149 вміщено вказівку на вчинення дій, передбачених ч.ч. 1, 2 цієї статті, за особливо обтяжуючих обставин. Це випадки, коли вони були вчинені щодо малолітнього, організованою групою, або були поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Підміна дитини (ст. 148). Цей злочин з *об'єктивної сторони* полягає у підміні чужої дитини. Під дитиною у цій статті слід розуміти особу, ідентифікувати яку за індивідуальними ознаками її батьки чи інші законні представники з тих чи інших причин неспроможні (скажімо, підміна відбулася до того, як мати здатна була запам'ятати щойно народжену дитину, або при передачі дитини батькові, який не проживав з сім'єю, у разі смерті матері). Чужою дитина є за змістом закону для особи, яка

здійснює підміну дитини. Підміна – це заміна однієї дитини на іншу. Цей злочин становить не тільки підміну чужої дитини на іншу, а й підміну чужої дитини на свою (це може бути пов'язано, скажімо, зі станом здоров'я своєї дитини). Згода батьків однієї дитини на її підміну не змінює суті діяння, оскільки при цьому ігнорується воля інших батьків.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка особа, для якої у цей час певна дитина юридично є чужою.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і корисливими або іншими особистими мотивами. Інші особисті мотиви можуть бути низькими (задоволення садистських нахилів, помста, заздрість, ревності) або благородними (наприклад, вчинена із гуманних спонукань підміна тяжко хворого немовляти, яке одразу після народження попри усі зусилля має померти, в інтересах його матері на здорову дитину, від якої відмовилась мати останньої). У другому разі, з огляду на надзвичайно специфічний етичний бік справи, може йтись про відсутність суспільної небезпеки діяння через малозначність.

Експлуатація дітей (ст. 150). *Потерпілим* від цього злочину може бути тільки дитина, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Відповідно ж до законодавства України, допускається прийняття на роботу осіб, які досягли 16-ти років, за згодою одного з батьків або особи, що його замінює, – 15-ти років, а за сукупністю інших, окрім такої згоди, умов (щодо учнів певних навчальних закладів, для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час) – 14-ти років.

З *об'єктивної сторони* злочин полягає в експлуатації дитини, тобто у привласненні прибутку як різниці між доходами, як матеріальними результатами її праці, і виробничими витратами. Оскільки діяльність, пов'язана з експлуатацією дитини, яка не досягла певного віку, є завжди незаконною, то для кваліфікації злочину за ст. 150 не має значення, обліковується чи не обліковується винним одержаний прибуток. Отримання прибутку є обов'язковою метою експлуатації дитини. Кваліфікова-

ним складом злочину (ч. 2 ст. 150) є експлуатація: 1) кількох (двох чи більше) дітей одночасно або в різний час; 2) дитини, якщо вона спричинила істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини; 3) поєднана з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві. Під істотною шкодою для здоров'я слід розуміти тяжку хворобу, втрату імунітету, що настали внаслідок експлуатації. Істотною шкодою для фізичного розвитку дитини є шкода, яка полягає, наприклад, в припиненні або істотному гальмуванні її фізичного розвитку відповідно до певних медичних критеріїв, а істотною шкодою для освітнього рівня дитини – в тривалому припиненні її навчання, тобто порушенні конституційного права дитини на обов'язкову повну середню освіту. При цьому наявність шкоди для здоров'я й фізичного розвитку дитини, що експлуатується, встановлюється судовою експертизою (медичною, психіатричною, психологічною). Істотність же шкоди та причиновий зв'язок між експлуатацією дитини та її суспільно небезпечними наслідками – особою, яка проводить досудове слідство, або суддею (судом).

Шкідливим виробництвом є виробництво зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на якому згідно із законодавством України забороняється застосування праці неповнолітніх і жінок, а також будь-яке інше виробництво, яке, за законодавством України, належить до категорії шкідливих.

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1). Основним *безпосереднім об'єктом* злочину є суспільні відносини, що забезпечують право кожної людини на свободу, повагу її честі та гідності. *Додатковим безпосереднім об'єктом* може, зокрема, бути здоров'я малолітньої особи (ч.ч. 2, 3 ст. 1501 КК). *Потерпілим* від злочину є лише малолітня дитина, тобто особа у віці до 14 років. Водночас за ч. 1 ст. 150-1 нею може бути лише своя, а за ч.ч. 2, 3 – і своя, і чужа щодо суб'єкта злочину малолітня дитина. Злочин із формальним складом.

Із *об'єктивної сторони* він полягає у використанні батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. З урахуванням змісту ч. 1 ст. 150-1 під

жебрацтвом слід розуміти систематичне (не менше трьох разів протягом нетривалого проміжку часу) випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. При використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом суб'єкт злочину не здійснює безпосередній вплив на свідомість та волю потерпілої особи з метою викликати у неї рішучість (прагнення) займатися жебрацтвом, а лише використовує малолітнього як своєрідне «знаряддя» при випрошуванні майна у сторонніх осіб (наприклад, використання грудного немовляти при випрошуванні грошей у перехожих). У разі встановлення зазначеного впливу дії винного слід кваліфікувати не за ст. 150-1, а за ч. 2 ст. 304 КК (втягнення малолітньої особи у заняття жебрацтвом). Злочин є закінченим з моменту вчинення діяння, а саме використання винною особою малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Суб'єктивна сторона злочину – прямий умисел. Обов'язковою ознакою є мета злочину, яка поділяється на початкову (використати потерпілу особу для заняття жебрацтвом) та остаточну (отримати від такого використання малолітньої дитини прибуток). Фактична реалізація остаточної мети злочину для застосування ст. 150-1 КК не вимагається. Мотив – корисливий.

Суб'єкт злочину. За ч. 1 ст. 150-1 КК суб'єкт злочину спеціальний. Ним можуть бути лише батьки (батько чи мати) малолітньої дитини, а також особи, які їх замінюють (зокрема, дід або баба дитини, повнолітні брати та сестри, інші родичі, опікун, патронатний вихователь, прийомні батьки – статті 167, 170, 243, 252, 2561, 2562 та інші Сімейного кодексу). За чч. 2, 3 ст.ст. 150-1, КК суб'єктом злочину може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Як обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність, ч. 2 ст. 150-1 КК передбачає вчинення дій щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 150, 303, 304, або за попередньою змовою групою осіб. До обставин, що особливо обтяжують кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 150-1 КК), законодавець відносить вчинення злочину організованою

групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження.

Примушування до шлюбу (ст. 151-2).

Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Основним *безпосереднім об'єктом* злочину є воля, честь і гідність особи, зокрема у сімейних відносинах.

Згідно із СК: шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ст. 24); кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, зокрема примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом (ст. 56).

Потерпілою від злочину може бути будь-яка особа, незалежно від статі і віку.

Згідно із ст. 37 Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано умисну поведінку, яка полягає: 1) в примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб; 2) в заманюванні дорослого або дитини на територію Сторони або іншої держави, ніж та, у якій він чи вона проживає, для примушування цього дорослого або дитини до вступу в шлюб.

Із *об'єктивної сторони* злочин характеризується діями у таких формах: 1) примушування особи до вступу в шлюб; 2) примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу; 3) примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу; 4) примушування особи до продовження такого співжиття; 5) спонукання особи до переміщення на територію

іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, для вступу в шлюб чи співжиття без укладання шлюбу або з метою продовження примусово укладеного шлюбу чи зазначеного співжиття. Зазначене спонукання передбачає заманювання особи за кордон за допомогою вигаданої причини (наприклад, відвідування хворого родича) чи в інший спосіб.

Поняття *«примушування»* означає застосування фізичного насильства або погрозу його застосування щодо потерпілого чи його близької особи, або шантаж – погрозу знищити чи пошкодити майно потерпілого, або викрасти потерпілого чи позбавити його волі, або розголосити відомості про потерпілого, які потерпілий бажає зберегти у таємниці, або іншим чином обмежити права, свободи чи законні інтереси потерпілого (чи його близької особи). Окремі форми примушування підлягають додатковій кваліфікації за іншими статтями КК.

Злочин у перших чотирьох формах вважається закінченим із моменту застосування фізичної або психічної сили, а в п'ятій формі – з моменту вчинення дій, які характеризують зазначене спонукання (шлюб не обов'язково має бути укладений).

Суб'єкт злочину загальний. Зазвичай ним є особа, яка має сімейну владу над потерпілою особою (батько, дід, мати).

Із *суб'єктивної сторони* злочин може бути вчинений лише умисно.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 151-2) є: 1) повторність; 2) попередня змова групи осіб; 3) вчинення злочину щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством; 4) щодо двох чи більше осіб.

Питання для самостійного контролю

1. У чому полягає незаконне позбавлення волі людини та викрадення людини, а також розмежування цих понять?

2. Коли діяння у формі незаконного позбавлення волі та викрадення людини вважаються закінченими?

3. Розмежування захоплення заручників та незаконного позбавлення волі?

4. Момент закінчення злочину «захоплення заручників»?

5. Розмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини вчинені з корисливих мотивів від захоплення заручників?

6. В яких формах можуть бути вчинені діяння при торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо передачі людини?

7. У чому полягає зміст експлуатації дітей як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину?

8. Хто може бути суб'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом?

Тестові завдання

1. В якій відповіді правильно вказано, яким чином (в який спосіб) здійснюється кримінально карана експлуатація дітей?

1) завдяки зверненню на свою користь належного дітям заробітку;

2) через протиправне безоплатне використання їх майна;

3) способом використання прав опікуна чи піклувальника задля наживи;

4) шляхом використання їх праці.

2. Спонукування державної установи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії є ознакою складу такого злочину:

1) незаконне поміщення в психіатричний заклад;

2) підміна дитини;

3) захоплення заручників;

4) експлуатація дітей.

3. В якій відповіді правильно вказано, за підміну якої дитини встановлено кримінальну відповідальність?

1) неповнолітньої;

2) малолітньої;

3) яка перебуває на лікуванні;

4) чужої.

4. За незаконне поміщення в психіатричний заклад якої особи встановлено кримінальну відповідальність?

- 1) завідомо психічно здорової особи;
- 2) завідомо психічно хворої особи;
- 3) особи, щодо якої встановлене піклування;
- 4) малолітньої дитини.

5. Викрадення малолітнього, вчинене для отримання від його батьків грошової винагороди (викупу) як умови звільнення – це:

- 1) вимагання (ст. 189 КК);
- 2) незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинені з корисливих мотивів щодо малолітнього (ч. 2 ст. 146 КК);
- 3) захоплення заручників, вчинене щодо малолітнього (ч. 3 ст. 147 КК);
- 4) торгівля людьми (ч. 3 ст. 149 КК).

6. Із суб'єктивної сторони незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146) може бути вчинене:

- 1) лише з прямим умислом;
- 2) злочинної самовпевненості;
- 3) лише із необережною формою вини;
- 4) із будь-якою формою вини.

7. Мотив злочину, передбаченого ч. 1 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), може бути:

- 1) будь-яким;
- 2) низьким;
- 3) особистим;
- 4) лише хуліганським.

8. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), може бути:

- 1) лише особа, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності;
- 2) службова особа;

- 3) спеціальний суб'єкт;
- 4) будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

9. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 147 (захоплення заручників), є:

- 1) життя та здоров'я заручника;
- 2) особиста воля та особиста безпека захопленої як заручника особи;
- 3) честь та гідність заручника;
- 4) сам заручник.

10. Укажіть найбільш повну відповідь на запитання: у чому полягає об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 147 (захоплення заручників)?

- 1) лише в захопленні заручника;
- 2) в захопленні або триманні особи як заручника;
- 3) в захопленні, триманні, а також викраденні особи як заручника;
- 4) лише в триманні особи як заручника.

11. У ч. 1 ст. 151 (незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги) законодавцем встановлена кримінальна відповідальність за:

- 1) викрадення та поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно хворої особи;
- 2) поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи;
- 3) поміщення в заклад із надання психіатричної допомоги завідомо психічно здорової особи;
- 4) поміщення в психіатричний заклад психічно хворої особи.

12. Мета експлуатації людини у складі злочину за ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини):

- 1) є обов'язковою ознакою для всіх форм об'єктивної сторони цього злочину;
- 2) не є обов'язковою ознакою для цього злочину взагалі, але зважається судом при призначенні покарання;
- 3) є обов'язковою ознакою лише для окремих форм об'єктивної сторони злочину;
- 4) є лише кваліфікуючою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину.

13. Підміна дитини тягне за собою кримінальну відповідальність (ст. 148) у випадках, коли вона вчинена:

- 1) лише з корисливих або інших особистих мотивів;
- 2) з помсти;
- 3) за будь-яких мотивів;
- 4) з хуліганських мотивів.

14. Суб'єктом підміни дитини (ст. 148) може бути:

- 1) будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 18-ти років;
- 2) фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років і для якої немовля є чужою дитиною;
- 3) лише батьки дитини;
- 4) лише працівник пологового будинку.

15. Кримінальна відповідальність за підміну дитини за ст. 148 настає лише у випадку:

- 1) настання тяжких наслідків для батьків дитини;
- 2) заподіяння особливо тяжкої шкоди здоров'ю дитини;
- 3) настання смерті дитини;
- 4) незалежно від настання наслідків.

Ситуативні завдання

Задача 1. 02.07.2015 Бойко захопив та незаконно, проти волі, утримував громадянина В'єтнаму Хакадо та громадянку В'єтнаму Сурімі в приміщенні своєї квартири та вимагав через захоплених осіб у їхніх родичів надання грошової винагороди

як умови звільнення цих осіб. Так, 09.07.2015, задля звільнення громадян В'єтнаму, Мукаро на прохання родичів вищевказаних громадян В'єтнаму перерахував банківським переказом із м. Москви на рахунок Бойка кошти в сумі 2000 доларів США. Після одержання грошової винагороди Бойко відпустив громадянина Хакадо, однак, продовжуючи свій злочинний умисел, надалі утримував громадянку В'єтнаму Сурімі, спонукаючи родичів затриманої до надання за її звільнення грошової винагороди в сумі 5000 доларів США.

Кваліфікуйте дії громадянина Бойка.

Задача 2. 28.05.2018, у вечірній час, Марія Ковальчук прийшла за місцем роботи своєї знайомої Олійник, яка працює продавцем у магазині «Штоф» за адресою м. Суми, вул. Охтирська, 12, де між ними виник конфлікт. Під час конфлікту Олійник викликала поліцію, в результаті чого Ковальчук доставили до Сумського ВП для написання пояснення, а її малолітню доньку доставили до будинку дитини, оскільки Ковальчук була в стані алкогольного сп'яніння.

29.05.2018, близько 08:00 год., Ковальчук, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, прийшла за місцем проживання своєї знайомої Олійник, зайшла до квартири, де перебував неповнолітній син Олійник Іван, та зачинилась зсередини квартири. Після цього Ковальчук через відкрите вікно почала вимагати повернення її доньки з дитячого будинку, під час бесіди тримала у правій руці ніж та погрожувала завдати тілесні ушкодження малолітньому Іванові. Свої дії Ковальчук припинила самостійно, коли її вимоги було виконано.

Кваліфікуйте дії Ковальчук.

Задача 3. 08.03.2012, близько 14.00 год., Мороз за попередньою змовою з Савченко та Поліщуком, прибули до м. Чернігова. Перебуваючи поруч басейну «Авангард», розташованого на проспекті Перемоги, 36 у м. Чернігові, Мороз, Поліщук та Савченко, погрожуючи насильством, демонструючи травматичний пістолет, примусили Руденка, який мав борг у сумі 159 120 грн.,

які останній мав відшкодувати відповідно до боргових розписок від 02.06.2012 та 14.06.2012 Морозу, сісти до автомобіля та перевезли його до адміністративної будівлі Асоціації фермерських господарств «Ольвія» у с. Князівка, Херсонської області та утримували з 08.03.2013 по 15.03.2013.

Надалі, 13.03.2013, о 15.04 год., Руденко попросив по телефону свого знайомого Боднара внести на рахунок банківської картки ПАТ КБ «ПриватБанк», яка належить Морозу, грошові кошти у сумі 20 000 грн., щоб повернути частину боргу потерпілого.

Під час обшуку 15.03.2013 адміністративної будівлі АФГ «Ольвія» у с. Князівка, Високопільського району, Херсонської області, співробітниками поліції припинено незаконне утримання Руденка.

Кваліфікуйте дії винних осіб.

Задача 4. Ольга Назаренко в період із 14.00 год. по 15.10 год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння у салоні автомобіля, який був припаркований на території автозаправної станції «АНР», що за адресою: м. Луцьк, вул. Ківерцівська, 36, за грошову винагороду в розмірі 20 000 доларів США, продала свого малолітнього сина – Олега, громадянам Ковтун та Ткач.

Дайте кримінально-правову оцінку О. Назаренко.

Задача 5. Білоус, матір малолітнього Івана Білоуса, із червня 2010 року по 21.09.2010 на релігійні свята та у неділі біля церкви Різдва Івана Хрестителя, церкви Соборницької Свято-Михайлівської в смт. Дубове та біля Свято-Михайлівської церкви в с. Калини, тримаючи на руках свого сина, викликаючи в перехожих жалість та милосердя, систематично випрошувала грошові кошти у сторонніх осіб, внаслідок чого Білоус щодня отримувала прибуток у розмірі від 20 до 50 грн.

Кваліфікуйте дії Білоус.

Задача 6. Махмет Абдула, громадянин Туреччини, перебуваючи у м. Львові, куди прибув у червні 2011 року, увійшовши

в довіру потерпілої Гуменюк, яка на той час, за її поясненнями, шукала роботу, запропонував їй роботу в Туреччині у м. Анталія. Водночас неоднозначно пояснив, що робота полягатиме у наданні сексуальних послуг. Зважаючи на сімейні проблеми, важке матеріальне становище, Гуменюк погодилась на пропозицію Абдули, який в подальшому за власні кошти придбав для неї залізничний квиток, білети на літак та передав їй 200 гривень на проїзд до аеропорту «Бориспіль».

Під часи посадки в поїзд 07.09.2011 Гуменюк та Абдула були затримані працівниками Служби безпеки України.

Дайте кримінально-правову оцінку скоєного.

Задача 7. 04.09.2015 у післяобідній час, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на території домоволодіння, Приходько підійшов до Назаренка, із яким у них виникла сварка, під час якої Приходько завдав три удари кулаком правої руки в обличчя Назаренка. У подальшому Приходько взяв наручники, якими скував руки Назаренка, відтягнув останнього до погрібної ями, розташованої на території вказаного домоволодіння, де посадив його на краю ями та натиснув вістрям вил в ділянку правого стегна, а також змусив спуститися на дно. Там він утримував потерпілого протягом певного часу. Діями Приходька потерпілому заподіяно тілесні ушкодження у вигляді: синців навколо обох очей із саднами на верхній та нижній повіці, садна на правому стегні, синця на правому стегні, які, згідно з висновком експерта, належать до категорії легких тілесних ушкоджень.

Кваліфікуйте дії Приходька.

Задача 8. 16.06.2011, близько 03.00 год. Колісник на автомобілі «ВАЗ-2112» разом із знайомою Івановою рухався по вул. Вишгородській до місця проживання останньої. У цей час, перебуваючи на площі Шевченка м. Києва, не реагуючи на заперечення Іванової, змінив маршрут руху та направив автомобіль у сторону Пущі Водиці м. Києва. Продовжуючи свої дії Колісник, близько 04.00 год., не реагуючи на прохання потерпілої відвезти її додому, зупинив автомобіль на вул. Міська, 1 м. Києва, що на

території Київського лісництва Києво-Святошинського паркового господарства. Після цього, Колісник заборонив Івановій залишати салон автомобіля, утримував її руками, приставивши ніж до обличчя і погрожуючи його застосуванням, перешкодив Івановій вийти з автомобіля. Вчиняючи активну протидію, потерпілій вдалося покинути салон автомобіля, однак остання була одразу ж зупинена та повалена на землю. Після цього Колісник продовжував силоміць утримувати Іванову на території Київського лісництва Києво-Святошинського паркового господарства. У результаті таких дій потерпілій було завдано легкі тілесні ушкодження у вигляді синців: на передньо-внутрішній поверхні лівого плеча у середній третині; на внутрішній поверхні правого плеча у середній третині; на зовнішній поверхні правого плеча у середній третині; садно у проекції крижі зліва.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Колісника.

Задача 9. У сім'ї Романенко було три доньки. Коли Петро Романенко у четвертий раз повіз дружину до пологового будинку, то сказав, що ще однієї доньки йому не потрібно, погрожував «порішити всю сім'ю». Дізнавшись, що у неї народилась дівчинка, Романенко, побоюючись виконання чоловіком погрози, попросила медсестру пологового будинку підмінити новонароджену дівчинку на хлопчика, обіцяючи гарно заплатити. Медсестра прохання виконала.

Дайте кримінально-правову оцінку скоєного.

Задача 10. Тимченко, Хрущ та Ахметова організували злочинну групу, яка займалася викраденням дітей віком від одного до трьох років для продажу їх за кордон, де їх усиновлювали бездітні сім'ї. Тимченко працювала лікарем дитячої лікарні. Хрущ виготовляла підроблені документи на дітей, яких «постачала» Ахметова, і яких переховували на квартирі Попова. Документи були підставою для вивезення дітей за кордон. Дворічний Микола, під час перебування на квартирі Попова, тяжко захворів. Попов помістив його до окремої кімнати, де залишена без догляду дитина померла.

Дайте кримінально-правову оцінку скоєного.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Зґвалтування (ст. 152). Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Статева свобода і статева недоторканність особи є *родовим об'єктом* злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділ IV Особливої частини КК. Це: зґвалтування (ст. 152); сексуальне насильство (ст. 153); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155); розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Під *статевою свободою* слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у цій сфері будь-якого примусу. Доросла (у контексті КК це особа, якій виповнилось 16 років, а не особа, яка досягла визначеного СК шлюбного віку) і психічно здорова людина сама визначає, з ким і в який спосіб вона задовольнятиме свої сексуальні потреби. Якщо статева свобода пов'язується зі спроможністю особи розпоряджатись собою у сфері сексуального спілкування, то *статева недоторканність* означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи. Статева недоторканність, будучи поняттям абсолютним, означає, що певні інтереси недоторканої особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально караними. Отже, статева свобода

і статеву недоторканність особи – це поняття-антиподи, які носять самостійний характер і не пересікаються.

Основним безпосереднім об'єктом згвалтування залежно від того, хто є потерпілим від злочину, слід визнавати статеву свободу чи статеву недоторканність особи, а *додатковими об'єктами* – зокрема, належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесну і психічну недоторканність, честь і гідність особи.

Потерпілою від злочину, передбаченого ст. 152, може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі.

Із об'єктивної сторони згвалтування полягає у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Ст. 152, викладена в редакції Закону від 6.12.2017 № 2227-VIII, як на кримінальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб, а на *недобровільність* – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається згвалтуванням, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення.

Вказівка в ч. 4 ст. 152, викладеної в редакції Закону від 6.12.2017 №2227-VIII, на «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо *особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди*» дозволяє стверджувати, що сексуальне проникнення в тіло малолітньої особи визнається згвалтуванням – незалежно від того, чи давала така особа на це згоду, є остання добровільною (така згода визнана законодавцем фікцією) або вимушеною, чи розуміла малолітня особа характер і значення вчинюваних стосовно неї дій тощо. Тобто, в КК втілено ідею законодавчої конкретизації віку, недосягнення якого зобов'язує правозастосовувача беззастережно розціню-

вати сексуальне проникнення в тіло відповідної особи як згвалтування.

В ч. 4 ст. 152 передбачено відповідальність як за кваліфікований (а точніше особливо кваліфікований) різновид згвалтування (якщо відсутня добровільна згода малолітньої потерпілої особи, яка розуміє характер і значення вчинюваних стосовно неї дій, на сексуальне проникнення в її тіло), так і за самостійний різновид *основного* складу злочину «згвалтування» як специфічного посягання на статеву недоторканність малолітньої особи, для наявності якого добровільна згода цієї особи жодного значення не має.

Відповідно, діями *сексуального характеру, пов'язаними з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета*, треба визнавати дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, які, означаючи проникнення в один із трьох природних отворів потерпілої особи і, відповідно, порушуючи її тілесну недоторканність, здатні збудити та (чи) задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки. Крім введення статевого члена чоловіка (у тому числі неерегованого) у піхву жінки, це можуть бути, зокрема: проникнення у піхву жінки рукою, пальцем, ногою або певним предметом – палицею, пляшкою, телефоном, штучним фалосом тощо; аногенітальний контакт чоловіка з жінкою; мужолозтво (аногенітальний контакт чоловіка з чоловіком), орогенітальний контакт чоловіка з жінкою або чоловіка з чоловіком. Термін «сексуального характеру» означає акт, який має сексуальну конотацію; він не поширюється на акти, яким не вистачає такої конотації або відтінку.

Насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло потерпілої особи, визнаються відмінним від згвалтування сексуальним насильством.

Поняття *добровільної згоди* розкривається в примітці до ст. 152. Водночас очевидним є оцінний характер «супутніх обставин», згаданих у примітці. Остання не містить обмежувального застереження про те, що закріплене в ній розуміння добровільної згоди є прийнятним під час застосування лише ст. 152.

У широкому сенсі згода особи на сексуальне проникнення в її тіло не може вважатись добровільною, якщо вона була надана, зокрема, під впливом застосування фізичного насильства, погрози його застосуванням, погрози іншого змісту (наприклад, погрози знищенням чи пошкодженням майна як потерпілої, так й іншої особи, погрози обмеженням прав, свобод чи законних інтересів потерпілої або іншої особи), обману, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану. Водночас ст. 152 не передбачає диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру тих чинників, які виключають добровільність згоди потерпілої особи, і це є вадою коментованої заборони. Адже за ч. 1 оновленої ст. 152 (за відсутності у вчиненому кваліфікуючих ознак зґвалтування) має кваліфікуватись і сексуальне проникнення із застосуванням фізичного насильства, і, наприклад, таке проникнення, яке стало можливим через введення гвалтівником потерпілої особи в оману, тобто діяння, яке за попередньою редакцією ст. 152 взагалі не визнавалось злочином.

Для інкримінування ст. 152 (за винятком, як вже зазначалось, ч. 4) потрібно встановити, що небажання потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідної дії було певною мірою чітко вираженим, явним, переконливим, таким, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає сексуального проникнення в її тіло, адже відмова на словах, навіть певна фізична протидія не завжди свідчать про дійсне небажання особи.

Недобровільну згоду потерпілої від зґвалтування особи треба відрізнити від такої, що виключає кваліфікацію дій за ст. 152, пасивної згоди, коли особа, хоч і не бажає сексуального проникнення в її тіло, не перешкоджає цьому і не показує свою незгоду, що розцінюється іншою стороною як добровільна згода на проникнення.

Водночас відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи, а отже, наявність складу злочину «зґвалтування» слід вбачати у тому разі, коли потерпіла особа не давала явної згоди на сексуальне проникнення і не чинила опір гвалтівнику через переляк. Якщо потерпіла особа оцінює ситуацію, що склалася

навколо неї (оточення її групою осіб, безлюдне місце, темна пора доби, тривале закривання в приміщенні тощо), як безвихідну та, оцінюючи свої сили, відмовляється чинити опір з тим, щоб попередити настання для себе більш тяжких наслідків, вчинене за наявності підстав також може кваліфікуватись за відповідною частиною ст. 152.

Зґвалтування є закінченим з моменту проникнення статевого члена чоловіка, іншого органу людини (наприклад, руки чи пальця) або певного предмета в один із природних отворів потерпілої особи незалежно від того, чи вдалося винуватому збудити та (чи) задовольнити свою статеву пристрасть. Тобто, проходження хоча б частиною статевого члена, іншого органу людини чи певного предмета меж тієї чи іншої природної порожнини тіла людини.

Якщо зґвалтування набуло вигляду недобровільного природного статевого акту, то злочин, за загальним правилом, визнається закінченим з початку такого акту.

Засуджуючи особу за замах на зґвалтування, суд має вказати у вирокі конкретні причини, що не залежать від волі гвалтівника, які перешкодили йому довести злочин до кінця (наприклад, неподоланий опір потерпілої особи, втручання сторонніх, фізіологічні чинники тощо).

Положення ч. 1 ст. 36 про *припинення* суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди може бути поширене й на випадки необхідної оборони проти зґвалтування, яке фактично продовжується після того, як юридично цей злочин закінчено.

Вищевказане застереження «за загальним правилом» зроблене у зв'язку із тим, що не виключені випадки, коли особа добровільно погодилась на статеві зносини, але після їх початку «відкликає» свою згоду (наприклад, через больові відчуття). Якщо жінка з певної причини наполягає на припиненні статевих зносин, розпочатих на добровільних засадах, а чоловік ігнорує таке волевиявлення, то скоєне можна визнати діями, пов'язаними із вагінальним проникненням і вчиненими без добровільної згоди потерпілої особи, як про це йдеться в ч. 1 ст. 152, а отже,

утворювати склад розглядуваного злочину. Тобто у цьому разі момент закінчення згвалтування настає пізніше, ніж розпочинаються природні статеві зносини.

З урахуванням ст. 17 добровільна відмова від доведення згвалтування до кінця виключає кримінальну відповідальність за замах на цей злочин. Для визнання відмови від згвалтування добровільною треба встановити, що особа, усвідомлюючи можливість довести злочин до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. У таких випадках особа може нести відповідальність за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину (наприклад, заподіяння тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, розбещення неповнолітніх).

Фізичне насильство при згвалтуванні спрямовується на те, щоб: а) подолати здійснюваний або очікуваний з боку потерпілої особи фізичний опір, пов'язаний з її небажанням (справжнім, а не удаваним) того, щоб інша особа проникала в її тіло, або б) усунути можливість опору з боку потерпілої особи. Фізичне насильство під час згвалтування може полягати у нанесенні потерпілій особі удару, заламуванні рук, здавлюванні дихальних шляхів, пов'язаному із безпосереднім впливом на тіло потерпілого, позбавленні або обмеженні особистої волі, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості тощо.

Заподіяння під час згвалтування для подолання чи попередження опору потерпілої особи тілесних ушкоджень її родичам чи іншим близьким особам також слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 і відповідними нормами КК про відповідальність за злочини проти здоров'я особи. Фізичне насильство під час згвалтування може бути спрямоване і проти осіб, які не є близькими для потерпілої особи (наприклад, побиття чужої дитини на очах потерпілої особи з тим, щоб примусити останню дати згоду на сексуальне проникнення).

Поняттям фізичного насильства під час згвалтування охоплюється й посягання на внутрішні органи і тканини тіла людини – застосування без згоди потерпілої особи, щоб викликати її безпорадний стан наркотичними засобами, психотропними,

отруйними або сильнодіючими речовинами (наприклад, клофеліну або димедролу в поєднанні з міцними алкогольними напоями). Якщо відповідні речовини або засоби вживались особою добровільно (за власною волею), а згодом безпорадний стан такої особи був використаний винуватим для вчинення сексуального проникнення, то його дії також потрібно підстави розглядати як зґвалтування. Така ж кримінально-правова оцінка має бути у випадках, коли намір вчинити зґвалтування виник у винуватого вже після того, як потерпіла особа під впливом насильства або обману вжила зазначені речовини або засоби і опинилась у безпорадному стані.

Відсутність вільного волевиявлення особи, потерпілої від зґвалтування, може бути результатом застосування щодо цієї особи погрози. Передусім йдеться про залякування застосуванням фізичного насильства – вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, зараженням хворобою, зґвалтуванням близької особи тощо. Погроза може бути у вигляді висловлювань, жестів, інших дій (наприклад, демонстрації зброї або предметів, що імітують зброю). Водночас адресатом погрози може бути не лише потерпіла особа, а й інші особи, наприклад, її близькі родичі (діти, батьки тощо). Погроза застосуванням фізичного насильства щодо особи, яка не є близькою для потерпілої від зґвалтування, також може бути ефективною у конкретній ситуації, роблячи згоду на сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи вимушеною, а отже, вказуючи на наявність складу злочину «зґвалтування».

Якщо винуватому вдалося отримати згоду на сексуальне проникнення за допомогою погрози вчинити вбивство потерпілої особи у майбутньому, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 152, 129. Вчинення погрози вбивством після зґвалтування (наприклад, щоб примусити потерпілу особу не заявляти про вчинене у правоохоронні органи) також є підставою для кваліфікації дій винуватого за вказаною сукупністю злочинів. Хоч погроза вчинити вбивство потерпілої особи у майбутньому не ставить її в безвихідне становище (цю погрозу можна усунути, звернувшись за допомогою до

правоохоронних органів, близьких осіб тощо)) вона спроможна виконати функцію придушення волі потерпілої особи, у зв'язку з ним зобов'язує вести мову не про добровільність, а про вимушеність згоди особи на сексуальне проникнення в тіло.

Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів, має кваліфікуватись за ч. 3 ст. 154. Враховуючи те, що а) зазначена погроза виключає добровільність згоди, і що б) акт сексуального характеру з іншою особою може бути «вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи», слід констатувати відсутність нормативних критеріїв відмежування зґвалтування (а так само сексуального насильства) від примушування до вступу в статевий зв'язок, караного за ч. 3 ст. 154. у змістовній колізії з кримінально-правовими нормами, присвяченими зґвалтуванню і сексуальному насильству, перебувають також ч.ч. 1, 2 ст. 154.

Відсутність вільного волевиявлення особи, потерпілої від зґвалтування (відсутність добровільної згоди), може бути результатом використання безпорадного стану такої особи. Йдеться про випадки, коли потерпіла особа за своїм фізичним або психічним станом не могла розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій (психічна безпорадність) або, усвідомлюючи це, не могла чинити опір гвалтівникові (фізична безпорадність). Поняттям безпорадного стану не охоплюється вкрай несприятливе майнове становище особи, потреба в засобах до існування. Примушування до вступу в статевий зв'язок особою, від якої жінка або чоловік залежать матеріально, за наявності підстав треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 154.

Стан сп'яніння може бути визнаний безпорадним станом лише у тому разі, коли внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або токсичних речовин особа не усвідомлювала навколишню обстановку або була позбавлена фізичної можливості протидіяти гвалтівникові. Водночас згода на спільне вживання алкоголю чи інших речовин, на перебування в інтимній обста-

новці, що сприяє фізичному зближенню, ще не є добровільною згодою на сексуальне проникнення, яка виключає кваліфікацію вчиненого за ст. 152.

Сексуальне проникнення в тіло іншої особи, яка перебуває в стані сп'яніння, не може розцінюватись як зґвалтування, якщо така особа жодним чином не виявляє свого небажання, і, відповідно, суб'єкт, який вчиняє проникнення, впевнений у її згоді на сексуальний акт. Водночас якщо сильно п'яна, а отже, фізично безпорадна особа, хоч і не чинила опору, так чи інакше висловлювала свою незгоду на сексуальне проникнення, то ігнорування цієї незгоди свідчить про умисел суб'єкта вчинити сексуальний акт за відсутності добровільної згоди, а отже, дозволяє вести мову про зґвалтування.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 152, є осудна (у тому числі обмежено осудна) особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона зґвалтування характеризується прямим умислом. Мотиви, не впливаючи на кваліфікацію за ст. 152 можуть бути різними. Це і задоволення статевої пристрасті, й автономні відносно сексуального мотиву спонукання – помста, бажання принизити потерпілу особу або копіювати поведінку інших учасників групи, прагнення сексуального самоствердження, хуліганські спонукання, ревності, бажання примусити потерпілу особу одружитись, національна, релігійна ненависть, ворожнеча тощо.

У ст. 152 вміщено вказівку на завідомість щодо перебування потерпілої особи у стані вагітності (ч. 2 цієї статті) і, водночас не вміщено такої вказівки щодо неповнолітнього та 14-річної особи, потерпілої від зґвалтування (відповідно, ч.ч. 3, 4 коментованої статті). Стосовно цього віку особи, а так само тяжких (раніше – особливо тяжких) наслідків зґвалтування у судовій практиці допускається «необережність». Так, кваліфікуючі ознаки пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винуватому не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, а й у разі, коли він міг і повинен був це усвідомлювати. Такий підхід у доктрині,

аргументується тим, що якщо у законі немає вказівки на завідомість і на шкоду або невизначене психічне ставлення до неї, то відображення у психіці суб'єкта ознаки потерпілого може бути трійстим: усвідомлення цієї ознаки, усвідомлення можливості її наявності; неусвідомлення за умови, що винуватий міг і повинен був її усвідомлювати..

У будь-якому разі неповнолітній вік потерпілої особи не може обтяжувати кримінальну відповідальність за зґвалтування (а малолітній вік особи, яка добровільно погодилась на сексуальне проникнення в її тіло, не може вказувати на наявність передбаченого ч. 4 ст. 152 основного складу злочину «зґвалтування»), якщо той, хто вчиняє сексуальне проникнення, сумлінно помилявся щодо віку малолітньої особи (вибачлива фактична помилка). При вирішенні цього питання потрібно зважати на всю сукупність обставин (зокрема, знайомство з потерпілою особою, зовнішні фізичні дані останньої, її поведінка).

Кваліфікуючими ознаками зґвалтування є вчинення його: 1) повторно; 2) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 153–155; 3) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винуватий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; 4) щодо особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку; 5) щодо жінки, яка завідомо для винуватого перебувала у стані вагітності (ч. 2 ст. 152), а особливо кваліфікуючими ознаками: 1) вчинення злочину групою осіб; 2) зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152); 3) зґвалтування особи, яка не досягла 14 років (ч. 4 ст. 152); 4) спричинення тяжких наслідків (ч. 5 ст. 152).

Зґвалтування, вчинене *групою осіб*, має місце, коли група з двох або більше співвиконавців діє узгоджено для вчинення злочину стосовно однієї або декількох потерпілих осіб. Для інкримінування цієї кваліфікуючої ознаки не вимагається попередня змова між учасниками злочину; узгодженість дій співвиконавців може виникнути безпосередньо в процесі зґвалтування (див. також коментар до ст. 28); у межах усталеної судової практики розглядуваний злочин кваліфікується за ч. 3 ст. 152 (за ознакою

групи осіб) і тоді, коли його фактично вчинено за попередньою змовою групою осіб (не дивлячись на взаємовиключність формулювань ч.ч. 1, 2 ст. 28 КК і на те, що стосовно передбачених цими нормами групових форм співучасті не спрацьовує принцип «матрьошки», згідно з яким менш небезпечна форма співучасті своїми ознаками входить до більш небезпечної).

Група осіб відсутня, якщо декілька суб'єктів гвалтують одну потерпілу особу, однак не узгоджують при цьому свої дії і не сприяють один одному; кожен із гвалтівників несе у такій ситуації самостійну **відповідальність** за відповідною частиною ст. 152. На кваліфікацію згвалтування групою осіб як закінченого злочину для всіх співвиконавців не впливає те, чи вдалося кожному із гвалтівників здійснити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи. Дії учасників групового згвалтування потрібно кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 152 без посилання на ст. 27.

Застосовуючи ч. 3 ст. 152, потрібно зважати, що злочинна діяльність одного виконавця може приєднуватись до діяльності іншого (інших) і під час вчинення згвалтування, і навіть після його закінчення. Так, якщо один учасник злочину без попередньої домовленості застосовує до потерпілої особи фізичне насильство з метою її утримання після того, як інший учасник вже вчинив проникнення в тіло жертви, водночас перший і другий учасники злочину діють узгоджено, то їхні дії мають кваліфікуватись за ч. 3 ст. 152 як згвалтування, вчинене групою осіб.

Як співвиконавство згвалтування може розглядатись і поведінка того, хто не вчиняв і не мав наміру вчинити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи, але, забезпечуючи недобровільність вказаного проникнення іншою особою, вчинив дії, які позбавили потерпілу особи можливості уникнути сексуального проникнення (зокрема, застосував до потерпілої особи насильство – фізичне або психічне). Отже, співвиконавцем групового згвалтування може бути і той, хто не здатен бути суб'єктом індивідуального згвалтування, – якщо цей злочин набуває вигляду гетеросексуального коїтусу за відсутності добровільної згоди (імпотент, жінка під час згвалтування особи жіночої статі тощо).

Якщо особа не заперечувала проти сексуального проникнення в її тіло одним з учасників групи, але не погоджувалась на таке проникнення іншими учасниками групи, які її все ж згвалтували, то дії того, з ким потерпіла особа вступила у сексуальне спілкування добровільно, залежно від конкретних обставин можуть розцінюватись як незлочинні або як пособництво чи співвиконавство у груповому згвалтуванні.

Тяжкими наслідками згвалтування (ч. 5 ст. 152) можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-якого органу чи його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, переривання вагітності, втрата репродуктивної функції, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби. Тяжкі наслідки – оцінене поняття, а тому поданий перелік не може розглядатись як вичерпний. Водночас не слід визнавати тяжкими наслідками під час згвалтування дефлорацію, вагітність (за винятком вагітності малолітньої і випадків, коли завідомо для гвалтівника існували медичні протипоказання до пологів).

Якщо винуватий у згвалтуванні не передбачав і з урахуванням конкретних обставин не міг і не мав передбачати, що потерпіла особа накладе на себе руки або спробує це зробити, то інкримінування ч. 5 ст. 152 виключається (наприклад, гвалтівник знає, що потерпіла особа є повією або раніше зазнавала сексуального насильства, однак спроб вчинити самогубство не здійснювала). Не можна інкримінувати ч. 5 ст. 152 і в тому разі, коли причиною самогубства потерпілої особи стало жорстоке ставлення до неї з боку чоловіка (дружини) або близьких родичів, які дорікали їй аморальною поведінкою, що й стало приводом для згвалтування. Самогубство родичів потерпілої особи, які дізналися про те, що сталося, не може обтяжувати відповідальність гвалтівника, оскільки ці віддалені наслідки є поза межами об'єктивної сторони згвалтування і не могли усвідомлюватись винуватим. Водночас самогубство родичів або інших осіб, вчинене в процесі згвалтування, у тому числі для його припинення, слід розглядати як тяжкий наслідок згвалтування – за умови від-

повідного психічного ставлення до цієї події з боку винуватого. При груповому зґвалтуванні, поєднаному зі знущанням над потерпілою особою, гвалтівники можуть і мають передбачати, що потерпіла особа може накласти на себе руки.

Тяжкі наслідки можуть бути викликані діями і гвалтівника, і потерпілої особи (наприклад, реакцією останньої на злочин стало те, що вона накладає на себе руки або спричиняє собі тілесні ушкодження, намагаючись уникнути сексуального проникнення), якщо під час зґвалтування чи замаху на цей злочин смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистригнула з транспортного засобу під час руху й отримала смертельні ушкодження), дії винуватого охоплюються ч. 3 ст. 152 і додатковою кваліфікацією за ст. 419 не потребують.

Заподіяння під час вчинення зґвалтування, умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілої особи, охоплюється ч. 5 ст. 152 і додатковою кваліфікацією за ч. 2 ст. 121 не потребує (конкуренція цілого і частини).

Умисне вбивство ч. 5 ст. 152 не охоплюється. Дії, особи, яка в процесі зґвалтування або одразу після нього вчинила умисне вбивство потерпілої особи у судовій практиці кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 (вбивство, поєднане зі зґвалтуванням) і ст. 152.

Сексуальне насильство (ст. 153). Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи вважають сексуальне насильство.

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки сексуального насильства збігаються з такими ж ознаками зґвалтування за винятком того, що об'єктивна сторона складу розглядуваного злочину охоплює лише такі дії сексуального характеру, які не полягають у проникненні в тіло іншої особи. Відповідно, диспозиція ч. 1 ст. 153 носить описово-відсильний характер.

Вирішальну роль для наявності складу злочину «сексуальне насильство» має не так застосування насильства – фізичного або психічного, як відсутність добровільної згоди потерпілої

особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру, за винятком тих, які означають проникнення в один із природних отворів її тіла.

До зазначених у коментованій статті *дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи*, можуть бути віднесені, зокрема: сім'явипорскування на зовнішні геніталії жінки, навіть із наступним заплідненням (якщо це не поєднується з проникненням статевого члена чоловіка у піхву жінки); тертя по зовнішніх геніталіях жінки, її губах і сідницях язиком, руками, статевим членом, штучним фалосом чи іншим предметом (за умови, що органи «насильника» чи предмети навколишнього світу не вводяться у піхву, рот чи анальний отвір потерпілої особи) тощо. Йдеться про різноманітні дії сексуального характеру, спрямовані на збудження та (або) задоволення статевої пристрасті винуватої особи, які, за загальним правилом, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло.

Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154).

Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою (ч. 1); примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2).

Основним безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 154, є статевая свобода або статевая недоторканність особи, а *додатковими обов'язковими об'єктами* злочину, передбаченого ч. 3 цієї статті, – альтернативна власність, честь і гідність особи.

Потерпілим від злочину є особа жіночої або чоловічої статі (інший законодавчий підхід виглядав би як гендерна дискримінація).

З *об'єктивної сторони* злочин виражається у примушуванні особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою.

Під *актом сексуального характеру* треба розуміти дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природних отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким про-

никненням. Злочином, передбаченим ст. 154, визнається примушування до одноразового або неодноразових сексуальних актів незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості.

Із буквального тлумачення ч. 1 ст. 154 можна вважати, що *іншою особою*, вказаною у цій нормі, слід визнавати і того, хто здійснює примушування, і будь-яку іншу особу.

Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, то її примушування до них за наявності підстав також утворює склад розглядуваного злочину.

Під *примушуванням* слід розуміти протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування, в результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не примушується), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням.

Примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою з використанням при цьому елементів матеріальної або службової залежності слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 154, а примушування, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, а так само погрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, – за ч. 3 коментованої статті.

Примушування, каране за ст. 154, може здійснюватися у будь-якій формі (усно, письмово, з використанням засобів зв'язку тощо), адресуватись потерпілій особі і безпосередньо, і через третіх осіб. За наявності підстав дії, які розцінюються як примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК.

Діяння, передбачене ст. 154, сконструйоване законодавцем як злочин з усіченим складом, який визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у певних формах.

«Нерезультативне» примушування, вчинене тим, хто мав намір здійснити акт сексуального характеру з потерпілою особою, одночасно утворює і склад закінченого злочину, передбаченого ст. 154, і (залежно від характеру цього акту) склад незакінченого злочину – замаху на зґвалтування або сексуальне насильство. Вчинене у такому разі з урахуванням спрямованості умислу на вчинення більш тяжкого злочину пропонується кваліфікувати лише за відповідними частинами ст.ст. 15, 152 (153). У розглядуваній ситуації відсутня ідеальна сукупність злочинів, бо посягання відбувається на один і той самий безпосередній об'єкт і, зокрема, на одного і того ж потерпілого.

Примушування до акту сексуального характеру, скоєне тим, хто безпосередньо після цього вчинив такий акт із потерпілою особою («результативне» примушування), має кваліфікуватися лише за ст. 152 (ст. 153). У цьому разі примушування має роль чинника, що забезпечує недобровільність акту сексуального характеру. Пропонована кримінально-правова оцінка зважає на доктринальне правило кваліфікації злочинів під час конкуренції «частини та цілого» і вироблений судовою практикою підхід щодо підпорядкованого характеру розпусних дій під час вчинення інших статевих злочинів.

Суб'єкт злочину: ч. 1 – загальний, ч. 2 – спеціальний – особа, від якої потерпіла матеріально або службово залежна.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Кваліфікованим видом злочину є примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2).

Матеріальна залежність передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину є єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи (це питання факту), а позбавлення такої допомоги здатне «поставити жінку або чоловіка у скрутне майнове становище. Матеріальна залежність має місце, коли жінка або чоловік перебуває на утриманні винуватого, проживає на його житловій площі, а також коли дії винуватого спроможні іншим чином викликати істотне погіршення

майнового становища потерпілої особи (йдеться, наприклад, про відносини цивільного боргу, відносини між спадкодавцем і спадкоємцем).

Службова залежність означає, що: а) потерпіла особа є підлеглою винуватого по службі (роботі); б) потерпіла особа підлягає службовому контролю з боку винуватого (наприклад, ревізор і комірник); в) реалізація істотних інтересів потерпілої особи залежить від поведінки винуватого по службі (роботі) (наприклад, науковий керівник і аспірант, викладач і студент, слідчий та обвинувачений, комендант гуртожитку та особа, яка в ньому мешкає, ув'язнений і працівник установи відбування покарання).

Особливо кваліфікованим видом злочину є примушування, поєднане з погрозою:

1) знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів;

2) розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів (ч. 3 ст. 154). у цих випадках погроза є способом вчинення розглядуваного злочину.

Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155). Природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є статева недоторканність особи і належний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх, а додатковим об'єктом – здоров'я неповнолітньої особи, якому передчасний вступ у статеві зносини може завдати значної шкоди (пошкодження статевих органів, анального отвору, органів черевної порожнини, сильні кровотечі тощо).

Потерпілим від злочину є особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла 16-річного віку (тобто вік потерпілої особи є криміноутворювальною ознакою).

Для кваліфікації діяння за ст. 155 не має значення, хто був ініціатором вчинення статевих зносин, моральна характеристика потерпілої особи (попереднє ведення статевого життя, наявність

сексуального досвіду тощо), а також чи досягла потерпіла особа статевої зрілості.

Об'єктивна сторона злочину полягає у природних або неприродних статевих зносинах із потерпілою особою.

Злочин є *закінченим* із початку вчинення хоча б однієї дії сексуального характеру.

Склад злочину передбачає добровільну згоду потерпілого на вчинення дії сексуального характеру з ним.

Суб'єкт злочину – особа, якій виповнилось 18 років, незалежно від статі.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, коли винна особа усвідомлює вік потерпілої особи.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 155) є вчинення його: 1) близьким родичем або членом сім'ї, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього; 2) спричинення безплідності або інших тяжких наслідків.

Безплідність – це нездатність особи жіночої або чоловічої статі до запліднення, а в особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та розродження (пологів).

До *інших тяжких наслідків* потрібно відносити: тяжке тілесне ушкодження, смерть або самогубство потерпілої особи, зараження ВІЛ або іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Розбещення неповнолітніх (ст. 156). *Потерпілим* від даного злочину можуть бути особи і чоловічої, і жіночої статі, яким не виповнилося 16 років. Для відповідальності за цей злочин не має значення, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості і чи давала вона згоду на вчинення щодо неї розпусних дій. Попередня поведінка потерпілої особи (зокрема, її попереднє статеве життя) на кваліфікацію дій винної особи за ст. 156 не впливає.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає у вчиненні розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16-річного віку. Розпусні дії мають сексуальний характер і спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у потерпілої особи статевого інстинкту. Розпусні дії можуть бути і фізичними (наприклад, непристойні доторкання до статевих

органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням тощо), і інтелектуальними (наприклад, цинічні розмови з потерпілою особою на сексуальні теми, ознайомлення дитини із порнографічними зображеннями, відеофільмами тощо).

За конструкцією об'єктивної сторони розбещення неповнолітніх є злочином із формальним складом, тому він вважається закінченим з моменту вчинення розпусних дій.

Суб'єктивна сторона. Прямий умисел стосовно вчинення розпусних дій. Щодо віку потерпілої особи, то винна особа може достовірно знати або припускати, що така особа не досягла 16 років, або повинна була і могла це усвідомлювати.

Суб'єктом злочину може бути особа і чоловічої, і жіночої статі, яка досягла 16 років.

У ч. 2 ст. 156 встановлена відповідальність за наявності таких обставин, що обтяжують відповідальність:

- 1) вчинення розпусних дій щодо малолітньої особи або
- 2) якщо такі дії вчинені батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Питання для самостійного контролю

1. Дайте визначення поняття зґвалтування.
2. Яка ознака є визначальною для визнання дій сексуального характеру, пов'язаних із оральним, вагінальним чи анальним проникненням, зґвалтування?
3. Що варто розуміти під добровільною згодою?
4. Розмежуйте склад злочину «зґвалтування» та «сексуальне насильство».
5. Хто може бути потерпілою особою від розбещення неповнолітніх?
6. Назвіть суб'єкта злочину «Примушування до вступу в статевий зв'язок».

Тестові завдання

1. Відповідно до ст. 152, дії сексуального характеру визнаються злочином, якщо вони вчинені:

- 1) із застосуванням насильства;
- 2) без добровільної згоди потерпілої особи;
- 3) із використанням безпорадного стану потерпілої особи;
- 4) із погрозою застосування фізичного насильства;
- 5) усі вище перелічені відповіді.

2. Зґвалтування вважається закінченим злочином з моменту:

- 1) настання тяжких наслідків;
- 2) початку статевого акту;
- 3) подолання опору потерпілої особи;
- 4) закінчення статевого акту;
- 5) застосування фізичного насильства.

3. Зґвалтування вчинене щодо особи, яка не досягла 14 років настає у разі:

- 1) тяжких наслідків;
- 2) незалежно від добровільної згоди потерпілої особи;
- 3) без добровільної згоди потерпілої особи;
- 4) наявності добровільної згоди потерпілої особи, яка не досягла чотирнадцяти років, кримінальна відповідальність настає не за ст. 152, а за ст. 155 – Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку;
- 5) залежно від обставин справи кримінальна відповідальність настає або за ст. 152, або за ст. 155 КК України.

4. У ст. 153 КК України (Сексуальне насильство) встановлено кримінальну відповідальність за:

- 1) вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи;
- 2) задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його засто-

сування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи;

3) вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи;

4) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна;

5) природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку, вчинені повнолітньою особою.

5. Виберіть найбільш повну (правильну) відповідь:

1) згвалтування – вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи;

2) вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи без добровільної згоди потерпілої особи;

3) вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи без добровільної згоди потерпілої особи;

4) вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета;

5) вчинення дій сексуального характеру, без добровільної згоди потерпілої особи.

6. Згода вважається добровільною, якщо:

1) вона отримана законним шляхом;

2) вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин;

3) потерпіла особа не перебувала у безпорадному стані;

4) потерпіла особа досягла 16 років;

5) вона отримана без застосування насильства.

7. Кримінальна відповідальність у ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» передбачено за вчинення:

1) примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні;

2) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою;

3) примушування до вступу в статевий зв'язок природним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально залежні;

4) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру;

5) примушування жінки чи чоловіка без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні.

8. У ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку» встановлено кримінальну відповідальність за:

1) природні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою;

2) природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою;

3) неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою;

4) природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою без добровільної згоди потерпілої особи;

5) статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

9. Суб'єктом злочину « Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» є:

1) особа, яка досягла 14 років;

2) особа, яка досягла 16 років;

3) повнолітня особа;

4) будь-яка особа;

5) статевозріла особа.

10. Потерпілим у злочині «Розбещення неповнолітніх» є:

- 1) повнолітня особа;
- 2) неповнолітня особа;
- 3) особа, що не досягла статевої зрілості;
- 4) особа, що не досягла 16 років;
- 5) малолітня особа.

11. Спеціальним суб'єктом якого злочину є «особа, від якої чоловік чи жінка матеріально або службово залежні»?

- 1) «Зґвалтування»;
- 2) «Сексуальне насильство»;
- 3) «Примушування до вступу в статевий зв'язок»;
- 4) «Статеві зносини з особою, що не досягла шістнадцятирічного віку»;
- 5) «Розбещення неповнолітніх».

12. Як кваліфікувати статеві зносини з 13-річною особою, яка не досягла статевої зрілості, і не усвідомлювала характеру і наслідків, вчинюваних з нею дій, якщо винна особа не застосувала ні фізичного насильства, ні погрози його застосування?

- 1) як «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» – за ч. 1 ст. 155 КК України;
- 2) як «Розбещення неповнолітніх», вчинене щодо малолітньої особи – за ч. 2 ст. 156 КК України;
- 3) як «Зґвалтування вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років» – за ч. 4 ст. 152 КК України;
- 4) як «Примушування до вступу в статевий зв'язок» – за ч. 1 ст. 154 КК України;
- 5) вчинене не є злочином.

13. Як кваліфікувати дії особи, яка з метою вчинення акту сексуального характеру погрожує знищенням, пошкодженням або вилученням майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або погрожує розголошенням відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів:

- 1) як зґвалтування (ст. 152);

- 2) як сексуальне насильство (ст. 153);
- 3) вчинене не є злочином, оскільки такий спосіб не передбачено в жодній статті розділу «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»;
- 4) за ч. 4 ст. 154 КК України – «Примушування до вступу в статевий зв'язок»;
- 5) насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

14. Безпосереднім основним об'єктом зґвалтування (ст. 152) є:

- 1) свобода та недоторканність особи;
- 2) життя особи;
- 3) статева свобода або статева недоторканність;
- 4) здоров'я особи.
- 5) честь та гідність особи.

15. Поведінка потерпілої особи від зґвалтування:

- 1) завжди звільняє винного від відповідальності за зґвалтування;
- 2) звільняє від відповідальності, але не у всіх випадках;
- 3) може враховуватися під час призначення покарання за зґвалтування;
- 4) не має юридичного значення;
- 5) враховується під час кваліфікації дій винної особи.

Ситуативні завдання

Задача 1. Вночі, 19.10.2002, після дискотеки в дискобарі «Юріс» у м. Тлумачі Яремко, Олійник, Макогон, Сидор та Смілик перебували у стані алкогольного сп'яніння. Близько 02.30 год. після завершення дискотеки, Яремко привів неповнолітню Москаленко у квартиру 4а/18 на вул. 1 Травня у м. Тлумачі, де були присутні Гринько та Карпов. Пізніше на квартиру прийшли Олійник, Макогон, Сидор, Смілик. Всі в кухні вживали спиртні напої.

Яремко, Смілик, Олійник, Макогон, Сидор, заходячи по чергово в кімнату до Москаленко, намагалися вступити з нею у статевий акт. Однак вона кожному з них чинила активний опір. Маючи намір на статевий зв'язок, долаючи її опір, підсудні наносили їй побої, зв'язали руки колготами.

Вчинивши активний опір, не допустивши свого зґвалтування, потерпіла висловила, що стосовно замаху на її зґвалтування заявить на них у поліцію.

Сприймавши таку заяву за реальну, щоб уникнути відповідальності, у Яремко виник умисел на її вбивство. Реалізуючи свій намір на позбавлення життя Москаленко, він, діючи самотійно, здавивши її шию петлею із предмету одягу потерпілої, задушив, що спричинило її смерть.

Для приховування вбивства потерпілої та слідів замаху на її зґвалтування зранку того ж дня, Яремко, Олійник, Макогон, Сидор, Смілик, загорнувши труп потерпілої у покривало, винесли з квартири і в багажнику автомобіля ВАЗ- 2103, під керуванням Олійника, вивезли і заховали у недобудованому будинку на вул. Кармелюка, 10.

Дайте кримінально-правову оцінку дії винних осіб.

Задача 2. 23.08.2009 близько 02.00 год., Гончарук, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у сільському парку с. Нова Збур'ївка, застосувавши фізичне та психічне насилля до Краснової, що виразилося у штовханні потерпілої від чого вона впала на землю, отримавши легкі тілесні ушкодження, після чого, долаючи опір потерпілої, утримуючи її за шию, вчинив дії сексуального характеру, що полягали у вагінальному та анальному проникненні.

Кваліфікуйте дії Гончарука.

Задача 3. Ткачук П. І. під час вживання спиртних напоїв та перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, близько 20.45 год. побачив неповнолітню Синьооку, яка пройшла біля магазину та направилася по стежці, розташованій між огорожею та городами.

За зовнішніми ознаками потерпілої, а саме: невеликому зросту та статури, Ткачук зрозумів, що дівчина неповнолітня і не зможе чинити опір.

Ткачук узяв свій велосипед та направився за Синьоюкою. Наздогнавши її на стежці, Ткачук кинув свій велосипед, раптово ззаду схопив її за шию, потім підняв неповнолітню над землею та здавлюючи їй шию рукою, перемістив на 15 метрів ліворуч від стежки на город.

Далі завдав їй не менше 7 ударів у різні ділянки голови та верхньої частини тулубу. Після чого зняв із неповнолітньої одяг та вчинив з нею статевий акт.

Під час статевого акту здавив пальцями рук шию потерпілої, у результаті чого настала її смерть. Після скоєння злочину, Ткачук, покинувши труп на городі, зник.

Кваліфікуйте дії Ткачука.

Задача 4. Коцюба, 05.07.2018, близько 13.00 год., будучи повнолітньою особою, перебуваючи у себе вдома разом із Маковецькою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, достовірно знаючи про її вік, за взаємною згодою з останньою, без застосування фізичного та психологічного насилля, а також погрози застосування до неї такого насилля, вступив із нею у природні статеві зносини.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Коцюби.

Задача 5. 04.07.2012, близько 24.00 год. Котенко, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, неподалік альтанки на вул. 17 Вересня в м. Сарни у присутності неповнолітнього Петренка, а також малолітніх Крикун та Марченко оголився та пропонував їм вступити з ним у статеві зносини.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Котенко.

Задача 6. 22.04.2015 о 21.00 год. Кравець О. О. запросив малолітнього Сидорука П. у свою квартиру. Перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, усвідомлюючи, що потерпілий є малолітнім, запропонував йому роздягтись і довести себе до сексуаль-

ного збудження. В цей же час під час здійснення зазначених дій Кравець О.О. демонстрував відео порнографічного характеру за допомогою комп'ютера.

Кваліфікуйте дії Кравця О.О.

Задача 7. Карпенко Іван 18.01.2016, близько 21:00 год. у м. Стрий, побачивши Шулігу Анну, підійшов ззаду та почав здушувати шию. Після цього, схопивши руками та прикриваючи її рот, повалив її на землю та оголив її верхню частину тіла до пояса, а також стягнув штани до колін та, оголивши статеві органи, вимагав у Анни вступити з ним у статеві зносини, шляхом орогенітального контакту. Почувши у відповідь відмову потерпілої, долаючи її опір, вчинив дії сексуального характеру, пов'язані із оральним проникненням із використанням геніталій, після цього втік із місця події.

У результаті дій Карпенка, відповідно до висновку судово-медичної експертизи, потерпілій завдано тілесні ушкодження у вигляді синця на шиї справа, який утворився від дії тупого, твердого предмета із обмеженою травмуючою поверхнею, можливо пальцем руки.

Кваліфікуйте дії Карпенка.

Задача 8. На початку червня 2013 року, Мирошніченко М., перебуваючи за місцем свого проживання в квартирі № 7, зайшовши у дитячу кімнату, де в цей час залишилась сама без нагляду матері малолітня Панченко О., достовірно знаючи, що остання є малолітньою, роздягнув малолітню Панченко, оголив свій статевий орган та торкався ним до її тіла, а також запропонував Панченко О. вступити з ним в орогенітальний статевий акт.

Дайте кримінально-правову оцінку дії Мирошніченка М.

Задача 9. Захарчук, у період із 23.00 год. 17.02.2010 до 03.00 год. 18.02.2010, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в помешканні Степової, зв'язав руки потерпілій, яка від болю періодично втрачала свідомість та не могла чинити опір, із застосуванням фізичного насильства вчинив дії

сексуального характеру, що виразились в оральному проникненні. Після цього вчинив дії сексуального характеру, що виразились у вагінальному проникненні.

Потерпілій були завдані тілесні ушкодження у вигляді різаних ран на тильній поверхні обох кистей, дві гематоми в тім'яний ділянці, садна та синці на обличчі та шиї, садно в ділянці променево-запястного суглобу, синців у ділянці лівої лопатки та лівої сідниці, в ділянці правого стегна, які належать до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я.

Кваліфікуйте дії Захарчука.

Задача 10. 17.09.2014 близько 11.00 год., Петренко прийшов до Обласного протитуберкульозного диспансеру № 2 м. Вовчанськ, де звернувся до раніше йому знайомої медичної патронажної сестри Іванюк О. щодо надання медичної допомоги його зятю, виманив останню до заздалегідь обдуманого місця розташування, а саме до автомобіля, розташованого на сільській дорозі в околиці м. Вовчанськ, у напрямку с. Плетенівка. Близько 11.10 год. 17.09.2014 Петренко, на шляху прямування до зазначеного ним місця, проти волі та долаючи фізичний опір Іванюк О., накинув їй на голову заздалегідь заготовлений брючний ремінь та, здавлюючи шию, потягнув її до лісосмуги, де посадив на землю і, під час їх перебування у вказаному місці, застосовуючи фізичне насильство, рукою став утримувати за волосся в ділянці потилиці, спричиняючи їй фізичного болю та не даючи можливості чинити опір або відвернутися. Після чого Петренко, продовжуючи утримувати потерпілу за волосся, застосовуючи фізичне насильство, яке виразилося в тому, що він пальцем руки силою відкрив рот Іванюк, вступив з нею в ороргенітальний статевий акт. Після цього перемістив потерпілу до яру в указаній лісосмузі, де утримував до 18.09.2014, де, близько 08.00 год., захотів вступити із потерпілою у статевий зв'язок анальним шляхом. Він знову застосував до потерпілої фізичне насильство, а саме використовуючи полімерну мотузку, якою здавлював шию потерпілої, а також психологічне насильство, яке виявилось

у застосуванні психологічного тиску, натискаючи на плечі потерпілої, змусив її прийняти певне положення. Після цього, незважаючи та ігноруючі вмовляння потерпілої не змушувати її вступати у статевий контакт, Петренко, застосовуючи фізичне насильство, знявши джинси і спідню білизну з потерпілої, задовольнив із останньою свою статеву пристрасть неприродним способом, а саме анально-генітальним шляхом. Далі потерпілій вдалося вирватися, після чого вона побігла в бік людей, які проходили неподалік місця вчинення злочину, а Петренко зник із місця події.

Дайте кримінально-правову оцінку дій Петренко.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Захист права власності (зокрема кримінально-правовими засобами) має особливе суспільне значення, оскільки нормальне функціонування відносин власності забезпечує стабільність усієї економічної системи держави, підвищення рівня добробуту та життя суспільства. Ст. 13 Конституції України проголошує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечення захисту їх прав державою. Відповідно до ст. 41 Основного Закону, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право власності є непорушним. Право власності, відповідно до ст.ст. 316–317 ЦК, є право власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. На підставі ст.ст. 324–327 ЦК, суб'єктами права власності є народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади. Одна з гарантій рівності захисту всіх форм власності – установа кримінальної відповідальності за злочини проти власності, незалежно від того, на яку форму власності було вчинено посягання.

Саме тоді, в загальній структурі злочинності злочини проти власності традиційно займають вагомий нішу та є найбільш поширеними. До прикладу, згідно із статистичними даними ГУ НП у Львівській області 56% від загальної кількості злочинів, зареєстрованих у 2018 році, становлять злочини проти власності. А саме, у 2018 році у Львівській області було зареєстровано 51 776 заяв про злочини, з них 28 908 – про злочини проти власності.

Кримінальна відповідальність за злочини проти власності, здебільшого, передбачена розділом VI Особливої частини КК. Проте, практично у всіх інших розділах Особливої частини

КК є статті, що тією чи іншою мірою охороняють суспільні відносини власності від злочинних посягань (до прикладу, ст. 113 «Диверсія», ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків», ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», ст. 246 «Незаконна порубка лісу», ст. 258 «Терористичний акт», ст. 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», ст. 294 «Масові заворушення», ст. 411 «Умисне знищення чи пошкодження військового майна» тощо). Проте, в усіх цих складах злочинів суспільні відносини власності є додатковим об'єктом. Основним безпосереднім (та родовим) об'єктом злочину суспільні відносини власності є лише у тих складах, які передбачені розділом VI Особливої частини КК.

Відтак, *злочини проти власності* – це передбачені розділом VI Особливої частини КК суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на суспільні відносини власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом вилучення, обернення на свою користь чи на користь інших осіб, знищення або пошкодження, непередання чи неповернення, іншого протиправного впливу на чуже майно (право на майно, дії майнового характеру).

Родовим і основним безпосереднім об'єктом цих злочинів є урегульовані законом суспільні відносини власності (відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном). Окремі склади злочинів проти власності характеризуються додатковими безпосередніми об'єктами. Зокрема, додатковими безпосередніми об'єктами:

– злочинів, які вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування (насильницький грабіж, розбій, вимагання), є здоров'я, життя, психічна чи фізична недоторканність особи;

– злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 – суспільні відносини у сфері службової діяльності;

– злочину, передбаченого ст. 197-1 – суспільні відносини з охорони довкілля.

Предметом більшості злочинів проти власності є чуже майно, тобто речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

Фізичні ознаки майна характеризуються тим, що вказані предмети та речі можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо.

Економічні ознаки полягають у тому, що майно має: а) мати мінову та споживчу вартість; б) бути відокремлене від природного середовища чи бути створене заново; в) бути здатним задовольняти потреби людини та суспільства.

Юридичними ознаками майна є те, що воно має: а) бути чужим для винного; б) належати за правом власності іншому суб'єктові права власності; в) не належати до так званих «спеціальних» видів майна, тобто предметів злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК.

До прикладу, не є предметом злочинів проти власності:

1) природні багатства в їх природному стані (надра, ліс на корені, риба й інші водні тварини в природних водоймах, звірі в лісі тощо). Їх незаконне знищення, пошкодження, вилов належать до злочинів проти довкілля (ст.ст. 240, 246, 248, 249);

2) вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали (ст.ст. 262–267);

3) транспортні засоби (ст. 289);

4) тіло (останками, прахом) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ст. 297);

5) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори (ст.ст. 308, 312);

6) офіційні чи приватні документи (паспорти або інші важливі особисті документи), що не мають грошової оцінки та мінової властивості, штампи й печатки (ст. 357);

7) військове майно (ст.ст. 410, 411);

8) речі, що знаходяться при вбитих чи поранених на полі бою (ст. 432) тощо.

Отже, якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів відповідальність передбачено статтями, які вміщено в інших розділах Особливої частини КК, то такі діяння

мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують¹.

Проте, варто зазначити, що у випадку, коли винний одночасно посягає і на майно, що є предметом злочинів проти власності, і на майно, що є предметом «спеціального» складу злочину, кваліфікувати його дії слід за сукупністю злочинів. До прикладу, таємне викрадення сумки, в якій окрім майна (гроші, телефон тощо) був ще й паспорт потерпілої особи, варто кваліфікувати за сукупністю відповідної частини ст. 185 та ч. 3 ст. 357.

Слід зауважити, що у судовій практиці часто трапляються випадки неповної (а отже – неправильної) кваліфікації такого виду злочинних посягань. До прикладу, Вироком Київського районного суду м. Одеса від 01.03.2018 (провадження № 12017161480002086) встановлено, що підсудний «таємно викрав із лавки сумку чорного кольору, вартістю 300 грн., в якій були грошові кошти в сумі 265 грн., паспорт громадянина України та ідентифікаційний код на ім'я потерпілого, та зв'язка з трьох ключів. Із викраденим майном він зник із місця злочину, отримавши можливість розпорядитись викраденим на власний розсуд, чим спричинив потерпілій матеріальний збиток на загальну суму 565 грн.»². Дії винного суд кваліфікував лише за ч. 1 ст. 185 КК.

Така судова практика – це порушення принципу повної кримінальної відповідальності та пов'язаного із ним принципу повноти кримінально-правової кваліфікації. Адже, в наведеному вище вирокі суд встановив наявність у діях винного ознак складу злочину «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспор-

¹ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» (абз. 2 п. 2): Постанова Пленуму Верховного суду України від 06 листопада 2009 року № 10. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09 (дата звернення 10.01.2019).

² Вирок Київського районного суду м. Одеса від 01.03.2018 року (провадження № 12017161480002086). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/72494816 (дата звернення 10.01.2019).

том або іншим важливим особистим документом», проте не кваліфікував дії винного за ч. 3 ст. 357, яка встановлює відповідальність за цей злочин. Однак, така судова практика є доволі поширеною, що негативно впливає на захист прав і законних інтересів осіб, що є потерпілими від такого роду злочинних посягань.

Розмір чужого майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення злочину, визначається вартістю цього майна, вираженій у грошовій оцінці.

Слід зазначити, що саме вартість чужого майна, як предмета злочинів проти власності, є критерієм розмежування кримінально-караного викрадення чужого майна від дрібного викрадення такого майна. Останнє розглядається як адміністративне правопорушення (ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення), якщо здійснюється шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати. Водночас «викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян» (ч. 3 ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Пунктом 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України передбачено наступне: «якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року.

У згаданому підпункті 169.1.1 вказано, що така соціальна пільга встановлена: «у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року».

Станом на 01.01.2019 прожитковий мінімум для працездатної особи у розрахунку на місяць становить 1921 гривень. Отже,

під час кваліфікації злочинів, вчинених у 2019 році, в якості коефіцієнта неоподатковованого мінімуму доходів громадян слід виходити із суми $1921 : 2 = 960,5$ гривень.

Отож, кримінально-караними є крадіжка, шахрайство та привласнення чи розтрата вчинені у розмірі, що перевищує $960,5 \times 0,2 = 192,1$ гривень.

Предметом окремих злочинів проти власності є право на майно (шахрайство, вимагання) та дії майнового характеру (вимагання). *Право на майно* – це документи, що мають правове значення, тобто встановлюють право на майно або ж звільняють від обов'язків майнового характеру (наприклад, заповіт на квартиру, договір дарування машини, доручення на право користування певною річчю, страховий поліс, боргова розписка тощо). До *дій майнового характеру* належить виконання певних робіт або надання певних послуг (наприклад, ремонт квартири, будівництво гаража, реставраційні роботи, вирощування сільськогосподарських культур, примушування відвезти на транспортному засобі в певне місце без матеріальної винагороди тощо). Предметом злочину, передбаченого ст. 188-1 КК є гаряча або питна вода, електрична або теплова енергія.

Із *об'єктивної сторони* злочини проти власності характеризуються, зазвичай, активними діями, що спричиняють матеріальну шкоду певній особі чи державі. Бездіяльністю вирізняється такий злочин, як порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197).

Для загальної характеристики об'єктивної сторони злочинів проти власності важливе значення має визначення поняття «викрадення»: це умисне протиправне заволодіння (шляхом фізичного вилучення) предметами матеріального світу, яким властивий рухомий стан, вчинене з будь-яких мотивів усупереч або поза волею потерпілої особи.

Більшість злочинів проти власності сконструйовано законодавцем переважно як *матеріальні* склади, тобто, під час кваліфікації слід зважати на той факт, що обов'язковими ознаками їх об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок і причинний зв'язок між ними. Склади

деяких злочинів – *формальні* (розбій, вимагання, придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, погроза знищення майна).

Суб'єктом більшості злочинів проти власності є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, окрім злочинів передбачених ст.ст. 185–187, 189, ч. 2 ст. 194 (суб'єктом яких є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку) та злочинів, передбачених ст.ст. 191, 197 КК, суб'єкт яких спеціальний:

- особа, якій майно було ввірено чи перебувало в її відданні (ч. 1 ст. 191);
- службова особа (ч. 2 ст. 191);
- особа, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна (ст. 197).

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності, здебільшого, характеризується *умисною формою вини*. Два злочини – необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196) і порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197) – із суб'єктивної сторони характеризуються *необережною формою вини*.

До *кваліфікованих видів* більшості злочинів проти власності закон виокремлює вчинення таких діянь:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) організованою групою;
- 4) із проникненням у житло, приміщення чи інше сховище;
- 5) із заподіянням значної шкоди потерпілому;
- 6) у великих розмірах;
- 7) в особливо великих розмірах.

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 *повторним* у ст.ст. 185, 186 та 189–191 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або ст.ст. 187, 262. За змістом ч. 2 ст. 187 розбій вважається повторним, якщо його вчинено особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм. Відповідно до ч. 2 ст. 188¹ викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання слід кваліфікувати за ознакою повторного вчинення лише тоді, коли воно було вчинене після такого самого

злочину. Аналогічно вирішується питання і про повторність злочину, передбаченого ст. 194-1 – «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики».

Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято в установленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули терміни давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин. У разі вчинення декількох посягань на власність, перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за ч. 1 відповідної статті, а інші повторно – із врахуванням ознаки повторності.

Неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин. Якщо склад злочину, визнаного продовжуваним, передбачає певні кількісні показники, які впливають на його кваліфікацію (розмір викраденого майна, розмір заподіяної шкоди тощо), то під час його кваліфікації враховується загальна сума таких показників, пов'язаних з кожним із вчинених особою діянь, що утворюють продовжуваний злочин, і під час визначення їх розміру необхідно зважати на кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, врахованих за кожен період вчинення продовжуваного злочину окремо.

При повторності злочинів відповідні кількісні показники обчислюються за кожен злочин окремо; розмір цих показників визначається на час вчинення кожного злочину, і загальна їх сума на кваліфікацію злочинів не впливає.

У межах повторності злочинів проти власності їх неодноразове вчинення означає, що не збігаються за часовими показниками початкові моменти вчинення кожного зі злочинів. У зв'язку з цим, повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства,

але до його закінчення особа вчинює крадіжку). У такому разі вчиненим повторно вважається злочин, розпочатий пізніше.

Якщо вчинені злочини проти власності, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до ч. 2 ст. 33 мають отримувати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло).

Щодо поняття таких кваліфікуючих ознак злочинів проти власності, як вчинення їх *за попередньою змовою групою осіб* і *організованою групою*, необхідно звертатися до змісту ст. 28. Зокрема, злочин визначається вчиненим за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. Водночас можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину.

Відповідно до ст. 26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому в разі, коли із групи осіб, які вчинили злочин, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб.

Якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжку чи грабіж за умови, що вони не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

Дії особи, яка безпосередньо не брала участі у вчиненні злочину, але порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину або предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину, належить кваліфікувати як співучасть у скоєному у формі пособництва з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 185 у крадіжці, грабежі, вимаганні та шахрайстві *значна шкода* визначається за обов'язкової сукупності двох умов: 1) врахування матеріального становища потерпілого та 2) розміру заподіяних йому збитків. Під час з'ясування матеріального становища потерпілого суди мають у кожному конкретному випадку брати до уваги такі обставини, як соціальний стан потерпілого, його працездатність, розмір заробітної плати та інші доходи, кількість членів сім'ї, наявність на його утриманні малолітніх, хворих, непрацездатних тощо. Водночас слід зважати, що значною шкодою визнається така, якою потерпілому спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (у 2019 році з врахуванням соціальної пільги, зазначеної вище, ця сума має бути не меншою від 96 050 гривень).

У *великих розмірах* згідно з п. 3 примітки до ст. 185 у ст.ст. 185–191 та 194 визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину (у 2019 році ця сума має перевищувати 240 125 гривень).

Згідно з п. 4 примітки до ст. 185 КК у ст.ст. 185–187 та 189–191, та 194 вчиненим в *особливо великих розмірах* визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину (у 2013 році ця сума мала перевищувати 576 300 гривень).

Вчинення особою декількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий

розмір, може бути кваліфіковано як викрадення, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем у великих чи особливо великих розмірах лише в тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі. Викладене також стосується вчинення за таких обставин вимагання, що заповдіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах. У випадках, коли умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично викраденого майна.

Під *проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти* незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), зокрема способом, який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи цієї кваліфікуючої ознаки, слід з'ясувати, з якою метою особа опинилась у житлі, іншому приміщенні чи сховищі та коли саме у неї виник умисел на заволодіння майном. Викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення в житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна у особи виник під час перебування в цьому приміщенні (абз. 2, 3 п. 22 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10).

Якщо дії, розпочаті як крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, переросли в грабіж чи розбій, вчинене слід кваліфікувати відповідно за ч. 3 ст. 186 або ч. 3 ст. 187.

Під *житлом* потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень,

не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). Поняття «*інше приміщення*» охоплює різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель тощо). Під *сховищем* слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Не може визнаватися сховищем негороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо).

Зважаючи на викладене, слід сформулювати таке правило кваліфікації: крадіжка, грабіж або розбій, поєднані з незаконним проникненням до житла, іншого приміщення чи сховища, кваліфікуються відповідно за ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187. Додатково за ст. 162 такі дії кваліфікувати не потрібно. Водночас, якщо незаконне проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища поєднане зі вчиненням крадіжки, кримінальну відповідальність за яку з огляду на вартість викраденого законом не передбачено, вчинене належить кваліфікувати за ст. 162 «Порушення недоторканості житла» КК (абз. 2 п. 7 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10).

У теорії кримінального права злочини проти власності за мотивом та метою поділяються на два *види*: корисливі та некорисливі.

Корисливі злочини проти власності за способом вчинення поділяють на:

- 1) *корисливі злочини, пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб* (ст.ст. 185–187, 188¹–191);
- 2) *корисливі злочини, не пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб* (ст.ст. 192, 193, 197-1, 198).

До *некорисливих злочинів* проти власності належать злочини, передбачені ст.ст. 194–197.

Така класифікація злочинів проти власності є традиційною для доктрини кримінального права, проте є досить умовною.

Загально визнаним є віднесення мотиву та мети до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину. Із змісту статей розділу VI Особливої частини КК («Злочини проти власності») очевидне наступне: на мету заволодіння чужим майном прямо вказано лише в ст. 187 (однак мета заволодіння чужим майном не є тотожною корисливій меті); про мотив злочину не згадується в жодній із статей цього розділу. Отож, корислива мета та корисливий мотив прямо не вказані у жодній із статей КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти власності.

Очевидно, що на практиці більшість крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, шахрайств вчиняються власне з корисливих мотивів. Однак, як видається, не в кожному разі викрадення чи іншого протиправного заволодіння чужим майном йдеться про прагнення особи збагатитись на цьому майні. Наприклад, винний із заздрощів чи з помсти викрадає у потерпілого якусь річ і одразу ж викидає її у смітник. Мотив заздрощів чи помсти в цьому разі поєднується з метою позбавити потерпілого певного майна, а не задля власного збагачення.

Проте, у таких випадках заподіюється шкода суспільним відносинам власності, як об'єкту кримінально-правової охорони. Залишення схожих випадків посягань на чуже майно без кримінально-правової оцінки означатиме нехтування законними інтересами потерпілої особи – власника, для якого істотного значення немає – чи скористався винний з її майна, чи просто викинув його.

Єдиний аргумент, який свідчить про те, що злочини, передбачені ст.ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191, є корисливими – це наявність у санкціях цих статей такого додаткового покарання, як конфіскація майна. Згідно з ч. 2 ст. 59 конфіскація майна встановлюється за тяжкі і особливо тяжкі *корисливі* злочини,

а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Проте, видається, що робити висновок про наявність конструктивних ознак суб'єктивної сторони складу злочину (таких як корисливий мотив чи корислива мета) *не можна* лише зважаючи на зміст санкції кримінально-правової норми. Оскільки диспозиції цих норм не вміщують вказівки на мету чи мотив, визнавати ці ознаки обов'язковими ознаками таких складів злочинів немає підстав.

Тому корисливу мету та корисливий мотив не слід визнавати обов'язковими ознаками жодного із злочинів, що передбачені статтями розділу VI Особливої частини КК, а випадки вчинення посягань на власність без таких мотивів та мети слід кваліфікувати за відповідними статтями цього розділу (залежно від способу вчинення цих посягань)³.

Отож, злочини, які традиційно належать до корисливих, можуть вчинятись без корисливих мотивів та мети. Саме тоді, вчиняючи традиційно некорисливі злочини проти власності (зокрема знищення або пошкодження чужого майна) винний може керуватись корисливими мотивами та метою. Наприклад, виконавець такого злочину може діяти на замовлення іншої особи та переслідувати мету одержання матеріальної винагороди.

Питання для самостійного контролю

1. Дайте визначення поняття злочинів проти власності.
2. Охарактеризуйте родовий об'єкт цієї групи злочинів.
3. Назвіть предмет злочинів проти власності та його характерні ознаки.
4. Охарактеризуйте поняття «викрадення чужого майна».

³ Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та мета як ознака суб'єктивної сторони злочинів проти власності. *Матеріали звітної науково-практичної конференції факультету з підготовки слідчих*. Львів, 2012. С. 21–24.

5. Які склади злочинів проти власності характеризуються спеціальним суб'єктом?

6. Які злочини проти власності характеризуються необережною формою вини?

7. Чи є корисливий мотив або корислива мета обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів проти власності?

8. Які кваліфікуючі ознаки притаманні більшості злочинів проти власності?

9. Що слід розуміти під «проникненням у житло, приміщення чи сховище»?

10. Як класифікують злочини проти власності у теорії кримінального права?

Тестові завдання

1. Вкажіть усі ознаки, які притаманні злочинам проти власності:

1) це суспільно небезпечні діяння, які передбачені у кожному розділі Особливої частини КК;

2) це суспільно небезпечні діяння, які передбачені у VI розділі Особливої частини КК;

3) це діяння, які посягають на суспільні відносини власності;

4) це діяння, які посягають на право інтелектуальної власності;

5) вони вчиняються шляхом вилучення, оборнення на свою користь чи на користь інших осіб, знищення або пошкодження, непередання чи неповернення, іншого протиправного впливу на чуже майно;

6) вони вчиняються лише шляхом викрадення чужого майна;

7) всі зазначені вище відповіді є правильними.

2. Вкажіть відповідь, у якій найбільш повно охарактеризовано родовий об'єкт злочинів проти власності, це:

1) право державної та приватної власності;

- 2) право власності та право інтелектуальної власності;
- 3) суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності;
- 4) врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном;
- 5) суспільні відносини у сфері охорони комунальної та приватної власності, які полягають у праві кожного власника вільно володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном.

3. Вкажіть усі ознаки, які притаманні чужому майну, як предметові злочинів проти власності:

- 1) господарсько-економічні;
- 2) юридичні;
- 3) формально-логічні;
- 4) економічні;
- 5) інтелектуально-інформаційні;
- 6) фізичні;
- 7) всі зазначені вище відповіді є правильними.

4. Вкажіть злочини проти власності, предметом яких є право на майно:

- 1) крадіжка;
- 2) грабіж;
- 3) розбій;
- 4) шахрайство;
- 5) вимагання;
- 6) умисне знищення або пошкодження майна;
- 7) всі зазначені вище відповіді є правильними.

5. Вкажіть усі відповіді, в яких вказані речі, які не є предметом злочинів проти власності:

- 1) електрична або теплова енергія;
- 2) вогнепальна зброя;
- 3) гаряча або питна вода;
- 4) транспортні засоби;
- 5) гладкоствольна мисливська зброя;

- 6) наркотичні засоби;
- 7) гроші, цінні папери;
- 8) офіційні чи приватні документи;
- 9) військове майно;
- 10) всі зазначені вище відповіді є правильними.

6. Вкажіть, які склади злочинів проти власності є формальними:

- 1) крадіжка;
- 2) грабїж;
- 3) розбїй;
- 4) шахрайство;
- 5) вимагання;
- 6) погроза знищення майна;
- 7) умисне знищення або пошкодження майна.

7. Вкажіть, які склади злочинів проти власності характеризуються спеціальним суб'єктом злочину:

- 1) крадіжка;
- 2) грабїж;
- 3) привласнення, розтрата майна;
- 4) розбїй;
- 5) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 6) вимагання;
- 7) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 8) заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем;
- 9) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 10) незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї.

8. Вкажіть, які склади злочинів проти власності характеризуються умисною формою вини:

- 1) крадіжка;
- 2) грабїж;

- 3) розбій;
- 4) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 5) вимагання;
- 6) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 7) всі зазначені вище відповіді є правильними.

9. Вкажіть, які склади злочинів проти власності характеризуються необережною формою вини:

- 1) заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем;
- 2) незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї.
- 3) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 4) шахрайство;
- 5) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

10. Вкажіть, суб'єктивна сторона яких складів злочинів проти власності характеризуються умисною формою вини:

- 1) крадіжка;
- 2) грабіж;
- 3) розбій;
- 4) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 5) вимагання;
- 6) шахрайство;
- 7) всі зазначені вище відповіді є неправильними.

11. Вкажіть, на які групи (види) традиційно поділяються злочини проти власності у теорії кримінального права:

- 1) пов'язані із одержанням майнової вигоди;
- 2) пов'язані із одержанням неправомірної вигоди;
- 3) корисливі;
- 4) ненасильницькі;
- 5) поєднані із погрозами;
- 6) не пов'язані із одержанням майнової вигоди;

- 7) не пов'язані із одержанням неправомірної вигоди;
- 8) корисливо-насильницькі;
- 9) некорисливі;
- 10) насильницькі.

12. Вкажіть, які склади злочинів проти власності традиційно належать до некорисливих:

- 1) крадіжка;
- 2) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 3) вимагання;
- 4) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 5) погроза знищення майна;
- 6) необережне знищення або пошкодження майна;
- 7) самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

13. Вкажіть, які склади злочинів проти власності традиційно належать до корисливих:

- 1) грабїж;
- 2) розбїй;
- 3) умисне знищення або пошкодження майна;
- 4) вимагання;
- 5) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 6) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 7) незаконне заволодіння транспортним засобом.

14. Вкажіть, які склади злочинів проти власності традиційно належать до корисливих злочинів, не пов'язаних із обороненням майна на свою користь чи користь інших осіб:

- 1) крадіжка;
- 2) незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї;
- 3) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 4) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;

- 5) придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом;
- 6) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 7) самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

15. Вкажіть, які склади злочинів проти власності традиційно належать до корисливих злочинів, не пов'язаних із обороненням майна на свою користь чи користь інших осіб:

- 1) крадіжка;
- 2) незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї;
- 3) грабіж;
- 4) порушення обов'язків щодо охорони майна;
- 5) розбій;
- 6) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 7) викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання;
- 8) придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом;
- 9) заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- 10) вимагання;
- 11) шахрайство;
- 12) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем
- 13) самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво;
- 14) необережне знищення або пошкодження майна.

КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОБЕРНЕННЯМ МАЙНА НА СВОЮ КОРИСТЬ ЧИ НА КОРИСТЬ ІНШИХ ОСІБ

Крадіжка (ст. 185 КК) – це таємне викрадення чужого майна.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Предметом цього злочину є чуже майно. Потерпілим є власник майна або його законний володілець.

Об'єктивна сторона крадіжки (ч. 1 ст. 185) обов'язково охоплює такі ознаки:

1) суспільно небезпечне діяння (незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення майна);

2) суспільно небезпечний наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном та заподіянні майнової шкоди потерпілому;

3) причинний зв'язок між діянням та наслідком;

4) *спосіб* вчинення злочину, що характеризується таємністю.

Викрадення вважається *таємним*, якщо воно здійснюється:

1) за відсутності власника чи іншої особи;

2) у присутності власника або іншої особи, але непомітно для них;

3) у присутності власника чи іншої особи, але винний не усвідомлював цього моменту та вважав, що діє таємно від інших осіб (наприклад, дії винного фіксує камера спостереження в супермаркеті, а на екрані телевізора охоронець бачить їх);

4) у присутності власника або іншої особи, що через свій фізіологічний або психічний стан (сон, сп'яніння, малолітство, психічне захворювання тощо) чи інші обставини не усвідом-

люють факту протиправного вилучення майна та не можуть дати йому належної оцінки;

5) у присутності інших осіб, на потурання яких він розраховує з певних підстав (родинні зв'язки, дружні стосунки, співучасть у вчиненні злочину тощо), однак вчинюване за таких обставин викрадення перестає бути таємним, якщо такі особи дали підстави винному засумніватися щодо їх «мовчання» про його дії;

б) особою, що не була наділена певною правомочністю щодо викраденого майна, а за родом діяльності тільки мала доступ до цього майна (комбайнер, сторож, стрілець воєнізованої охорони та ін.).

Саме способом вчинення злочину (таємністю) крадіжка передусім відрізняється від грабежу (відкритого викрадення чужого майна). Розрізняючи крадіжку і грабіж, слід зважати на спрямованість умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим викрадення належить кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні).

Викрадення є таємним і в тому разі, коли воно відбувається у присутності потерпілої особи за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для неї, а також тоді, коли викрадення вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона перебуває в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння).

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій (абз. 3 п. 4 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10).

Крадіжка є злочином із матеріальним складом. Згідно з абз. 1 п. 4 згаданої вище Постанови крадіжка вважається закінченою з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (наприклад, сховати, передати іншим особам, вжити за призначенням тощо). Якщо особа, яка протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного злочину. Закінченим замахом на крадіжку є дії особи, яка викрала майно, але одразу була викрита. Водночас крадіжка буде закінченою тоді, коли винна особа вилучила майно, але була викрита і у зв'язку з цим позбавилася цього майна (наприклад, викинула викрадений предмет).

Коли винна особа вже отримала реальну можливість розпорядитися чи користуватися протиправно вилученим майном, але застосовує насильство лише з метою уникнення затримання, її дії не можуть визнаватися грабежем, поєднаним з насильством. Залежно від способу вилучення майна вони можуть розцінюватися як крадіжка або грабіж. Застосування насильства в такому разі утворює окремий склад злочину і потребує окремої кваліфікації залежно від тяжкості наслідків та заподіяної потерпілому фізичної шкоди.

Суб'єкт крадіжки – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона крадіжки характеризується умисною формою вини.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185); 3) із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище; 4) завдання злочином значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 185); 5) у великих розмірах (ч. 4 ст. 185); 6) в особливо великих розмірах; 7) організованою групою (ч. 5 ст. 185). Усі вони були проаналізовані вище.

Грабіж (ст. 186) – це відкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка у свою чергу усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності, а якщо при грабежі застосовується насильство, то додатковим безпосереднім об'єктом є здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини. Предметом злочину є чуже майно. Потерпілим є власник майна або його законний володілець.

Обов'язковими ознаками *об'єктивної сторони* цього злочину (ч. 1 ст. 186) є:

- 1) суспільно небезпечне діяння (незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення майна);
- 2) суспільно небезпечний наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном і заподіянні майнової шкоди потерпілому;
- 3) причинний зв'язок між діянням та наслідком;
- 4) *спосіб* вчинення злочину, що характеризується відкритістю.

Викрадення вважається *відкритим*, якщо воно:

– здійснюється в присутності власника чи іншої особи, та винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій;

– вчиняється винним, який помиляється та вважає, що його бачать, а фактично його дії не були помічені власником або іншою особою;

– були помічені власником чи іншою особою і, незважаючи на це, продовжуються винним з метою заволодіння майном або його утримання.

Отож, вирішальне значення для визнання викрадення відкритим має суб'єктивне переконання винної особи. Якщо вона вважає, що діє таємно (сумлінно помиляючись), то хоч би в дійсності її дії і спостерігалися кимось, викрадення не можна визнати відкритим.

Грабіж є злочином із матеріальним складом. Він вважається закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним.

Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* грабіж характеризується наявністю у винної особи умисної форми вини.

Кваліфікованими видами грабежу є вчинення його:

- 1) із насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- 2) із погрозою застосування такого насильства;
- 3) повторно;
- 4) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186);
- 5) із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище;
- 6) із завданням злочином значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186);
- 3) у великих розмірах (ч. 4 ст. 186);
- 4) в особливо великих розмірах;
- 5) організованою групою (ч. 5 ст. 186).

Насильство, що може бути застосоване під час грабежу та кваліфікуватиметься за ч. 2 ст. 186, не має бути небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Під таким насильством слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння (п. 5 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10). Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються ч. 2 ст. 186 і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

Не утворюють насильства під час грабежу (ч. 2 ст. 186) викрадення способом «ривка» (хапання) чи «висмикування» відповідного чужого майна (наприклад, сумки, яку тримає у руці потерпілий), оскільки винна особа за таких умов застосовує не насильство, а розраховує на несподіваність і раптовість своїх дій.

Насильницькі дії при грабежі можуть застосовуватись і для утримання майна, викраденого без застосування насильства. Кваліфікується такий злочин загалом за ч. 2 ст. 186 КК. Якщо ж грабіжник під час затримання залишив вилучене майно та застосував насильство, щоб уникнути затримання, то він відповідатиме за замах на грабіж за ч. 2 ст. 15 та відповідною части-

ною ст. 186 КК, а за наявності заподіяних під час ухилення від затримання тілесних ушкоджень – за відповідний злочин проти життя та здоров'я особи за сукупністю злочинів.

Погроза застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого – це психічне насильство, яке полягає в залякуванні потерпілого негайним застосуванням до нього такого фізичного насильства. Оцінка небезпечності насильства, що виявляється в погрозі, а звідси й розмежування грабежу та розбою, має ґрунтуватися не стільки на суб'єктивному сприйнятті небезпечності потерпілим, як на об'єктивних критеріях, зважаючи на дійсний характер можливого насильства. Наприклад, якщо винний показує кулака чи замахнувся ногою, то це є, безумовно, погроза, але реалізація її в ударах рукою чи ногою загалом не містить загрози життю та здоров'ю (грабіж), а демонстрація ножа або пістолета ні в кого не викличе сумніву щодо небезпечності цих предметів для життя і здоров'я потерпілого (розбій).

Розбій (ст. 187) – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Цей злочин є найнебезпечнішим серед усіх посягань на власність.

Основним безпосереднім *об'єктом* розбою є суспільні відносини власності, а його додатковими безпосередніми об'єктами – життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини. Предметом злочину є чуже майно. Потерпілим є власник майна або його законний володілець.

Об'єктивна сторона розбою (ч. 1 ст. 187) полягає в *нападі*. Під *нападом* слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в ч. 1 цієї статті. *Небезпечно для життя чи здоров'я насильство* – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були

небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них належить, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо (п. 9 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10).

Погроза застосування насильства під час розбою полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки).

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за ч. 2 ст. 186 або за відповідною частиною ст. 187. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене належить кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння будь-якого із цих наслідків (абз. 1 п. 9 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10).

Умисне заподіяння у процесі розбою легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побойів, що мало характер мордування, охоплюються ст. 187 і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують.

Серед особливостей кваліфікації розбою слід вказати на такі:

1. Умисне або необережне заподіяння у процесі розбою тяжкого тілесного ушкодження охоплюється ст. 187 і додаткової кваліфікації за ст. 121 чи за ст. 128 не потребує (абз. 2 п. 9 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10). Проте ця вимога вказаної постанови є небезспірною, оскільки за суттю таке правило діє не до всіх частин ст. 187, а тільки щодо ч. 4 (де, серед іншого, йдеться про розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень).

2. Якщо під час розбою було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 4 ст. 187 і ч. 2 ст. 121 або п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (це правило теж небезспірне, оскільки ним порушується принцип недопустимості подвійного інкримінування – тяжкі тілесні ушкодження враховуються двічі: як кваліфікуюча ознака розбою і як самостійний злочин). Тому правильно стверджувати, що сукупність в такому разі утворює відповідна частина ст. 187 та ч. 2 ст. 121 або п. 6 ч. 2 ст. 115 КК.

3. Заподіяння потерпілому під час розбою смерті з необережності слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за відповідною частиною статті 187 та ст. 119 КК.

4. У разі вчинення розбою бандою під час кваліфікації дій членів банди судам слід керуватися роз'ясненнями, що вміщено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями». Зокрема, в таких випадках вчинення у складі банди розбою має бути кваліфіковано за сукупністю злочинів, передбачених ст. 257 і ч. 4 ст. 187 КК (як розбій, вчинений організованою групою).

На практиці часто виникають ситуації, коли винні особи використовують як знаряддя психічного насильства предмети, що завідомо для них не можуть бути використані для виконання погроз (зіпсована чи іграшкова зброя, запальничка схожа на

пістолет, притиснутий до спини палець тощо). У таких ситуаціях умисел було спрямовано на розбій, а потерпілий сприймав ці предмети як такі, що становлять небезпеку для життя чи здоров'я.

Відмінність розбою від насильницького грабежу полягає у таких ознаках:

а) спосіб посягання (грабіж – це завжди відкрите посягання, а розбій може вчинюватись і відкрито, і таємно);

б) характер фізичного і психічного насильства (під час грабежу для досягнення своєї мети винний застосовує насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрозу такого насильства, під час розбою – насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або погрозу таким насильством);

в) момент закінчення злочину (грабіж є злочином із матеріальним складом і вважається закінченим із моменту, коли вина особа вилучила майно і має реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним, тоді як розбій вважається закінченим із моменту нападу, незалежно від того, чи заволоділа винна особа чужим майном).

Отже, розбій є закінченим з моменту нападу, поєданого із застосуванням або з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, незалежно від того, чи заволоділа винна особа чужим майном (усічений склад).

Якщо особа вчиняла крадіжку чи грабіж, а потім, захоплена на місці злочину, почала тікати (без майна), застосовуючи небезпечне для життя або здоров'я особи насильство лише, щоб уникнути затримання, – вона не має відповідати за розбій, а лише за замах на крадіжку чи грабіж та за відповідний злочин (результат опору й насильства) проти життя або здоров'я особи чи за злочин, передбачений ст. 342 КК.

Суб'єктом розбою є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується *прямим умислом*, і *спеціальною метою* – заволодіння чужим майном.

Кваліфікуючими ознаками розбою є вчинення його:

- 1) за попередньою змовою групою осіб;
- 2) особою, що раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187);
- 3) із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187);
- 4) із спрямованістю на заволодіння майном у великих розмірах;
- 5) в особливо великих розмірах;
- 6) організованою групою;
- 7) із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187).

Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1). Цей злочин полягає у викраденні гарячої або питної води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Предметом злочину є гаряча або питна вода, електрична або тепла енергія, тобто їх конкретні порції, що були незаконно використані винною особою за певний обліковий період.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин (ч. 1 ст. 188¹) обов'язково передбачає такі ознаки:

- 1) суспільно небезпечне діяння, що полягає у викраденні гарячої або питної води, електричної або теплової енергії (водночас, як показує практика, таке викрадення може бути і таємним, і відкритим);
- 2) суспільно небезпечні наслідки, які полягають у завданні такими діями значної шкоди (тобто такої шкоди, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). При цьому слід враховувати той факт, що якщо прилади

обліку не встановлено офіційно, то розрахунки за використану електричну або теплову енергію проводяться, зважаючи на установлені спеціальні норми (зокрема, площа квартири, кількість мешканців, наявність під'їзду);

3) причинний зв'язок між діянням та наслідком;

4) спосіб – шляхом самовільного використання електричної або теплової енергії без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або умисне пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб.

Отже, фактично йдеться про три різновиди способів вчинення цього злочину:

1. *Самовільне використання* – це використання гарячої або питної води, електричної або теплової енергії без приладів обліку у випадку, коли використання таких приладів є обов'язковим, що визначається відповідними законами, правилами та договорами про користування електричною або тепловою енергією.

2. *Умисне пошкодження приладів обліку* – це приведення таких приладів у стан, який виключає їх повноцінне використання за цільовим призначенням і забезпечує не контрольоване такими приладами (без обліку чи з неповним обліком) використання (споживання) гарячої або питної води, електричної чи теплової енергії (наприклад, розбирання окремих елементів приладів обліку, руйнування їх окремих частин тощо).

3. *Інші способи викрадення електричної або теплової енергії* – це самовільне підключення до електричної чи теплової мережі, у результаті якого енергія споживається без укладення договору про її споживання, або підключення з порушенням встановлених правил користування водою чи енергією; втручання в роботу технічних засобів передачі та розподілу води та енергії тощо.

Злочин є закінченим із моменту завдання діянням значної шкоди (матеріальний склад). Станом на 2019 рік – це 96 050 грн. Отже, для кваліфікації цього злочину слід зафіксувати факт заподіяння визначеної законом шкоди. Якщо розмір заподіяної

цим злочином шкоди є меншим, проте умисел винного був спрямований на заподіяння значної шкоди, мова може йти про замах на цей злочин (водночас готування до злочину, передбаченого ч. 1 ст. 188-1, зважаючи на ступінь його тяжкості, не тягне за собою кримінальної відповідальності).

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується *прямим умислом*.

Кваліфікуючими ознаками цього злочину (ч. 2 ст. 188-1) є вчинення його:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) із завданням шкоди у великих розмірах (тобто такої шкоди, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян).

Вимагання (ст. 189) – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Додаткові безпосередні об'єкти злочину – життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність людини, її особиста свобода, честь і гідність тощо. Предметом вимагання може бути чуже майно, право на майно та дії майнового характеру. Потерпілим є власник майна або його законний володілець, а також його близькі родичі. Проблемність встановлення змісту поняття «близькі родичі»⁴ зумовлена наступним.

⁴ Газдайка-Василишин І. Б. Щодо поняття «Близьких родичів» у кримінальному праві України. Кримінальний процесуальний кодекс України. 2012: кримінально правові та процесуальні аспекти. Львів, 2013. С. 40–43.

У чинному КПК не вміщено окремого визначення цього поняття (натомість визначаючи спільне поняття «близькі родичі та члени сім'ї» п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК). Як видається, для визначення кола осіб, що є близькими родичами потерпілого, слід керуватись положенням ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», згідно з яким «близькими родичами... є чоловік (дружина), батьки, діти, брати, сестри, дід, баба, онуки»⁵.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин (ч. 1 ст. 189) виявляється у вимозі передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою:

1. насильства над потерпілим чи його близькими родичами;
2. обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб;
3. пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною;
4. розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Отож, *діяння* виявляється в *незаконній вимозі* – викладеній у рішучій формі пропозиції винного до потерпілого (власника, особи, у віданні чи під охороною яких перебуває майно) про передачу чужого майна, права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру. *Спосіб вимагання* – це погроза заподіяння потерпілому чи його близьким родичам певної шкоди, характер якої може бути різним. Водночас погроза має бути дійсною, а не уявною. Сама форма погрози вирішального значення не має. Вона може бути висловлена усно, письмово, телефоном, через електронну пошту, через інших осіб тощо.

Погроза насильством під час вимагання має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована у майбутньому. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує засто-

⁵ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12 (дата звернення 14.01.2019).

суванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Така погроза може стосуватись і потерпілого, і його близьких родичів і завжди містить у собі вимогу майнового характеру щодо передачі майна в майбутньому.

При розмежуванні вимагання і грабежу чи розбою слід виходити з того, що під час грабежу та розбою насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. Водночас погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання.

На практиці дуже часто виникають труднощі, коли розмежовують вимагання та розбою. Ці злочини відрізняються передусім тим, що: а) під час вимагання винний може вимагати передати йому не тільки чуже майно, але й право на чуже майно; б) під час розбою погроза спрямована тільки на особу, на яку здійснено напад, а під час вимагання – і на інших осіб (зокрема, рідних чи близьких потерпілого); в) на відміну від розбою, погроза під час вимагання полягає в застосуванні насильства не негайно, не під час вимоги передати винному чуже майно, а в недалекому майбутньому, якщо вимогу не буде виконано.

Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані, щоб заволодіти майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, такі дії належить кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій чи як замах на грабіж та за відповідною частиною ст. 189 КК.

Під відомостями, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, слід розуміти такі дійсні чи вигадані дані про них, їхні дії та дії, вчинені щодо них, розголошення яких із будь-яких міркувань є для них небажаним. До

таких відомостей, зокрема, можуть належати дані про інтимні сторони життя, захворювання, аморальні вчинки, злочинну діяльність тощо.

Погроза розголосити вказані відомості означає можливість повідомити про них будь-яким способом хоча б одній особі, якій вони не були відомі, тоді як потерпілі особи бажали зберегти їх у таємниці. Реалізація таких погроз під час вимагання не охоплюється ст. 189. Якщо самі собою такі дії утворюють склад злочину (наприклад, передбаченого ст.ст. 163 чи 168), то вони підлягають окремій кваліфікації.

Погроза пошкодити чи знищити майно має місце лише тоді, коли вона стосується майна, що належить потерпілому чи його близьким родичам, або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною. Погроза знищення майна загальнонебезпечним способом охоплюється складом вимагання і додаткової кваліфікації за ст. 195 не потребує. Умисне знищення або пошкодження такого майна під час вимагання повністю охоплюється чч. 2, 3 або 4 ст. 189, крім випадків його знищення чи пошкодження шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, яке за наявності до того підстав додатково кваліфікується за ч. 2 ст. 194.

При розмежуванні вимагання і злочину, передбаченого ст. 206 (протидія КК (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань)), треба зважати, що під час вимагання винна особа керується корисливим умислом на заволодіння не належним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру. Якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин за відповідною частиною ст. 206 КК.

Застосування погроз чи насильства без такого умислу з метою примусити потерпілого до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 355 КК. Водночас слід зважати, що відповідальність за цією статтею може наставати лише тоді, коли особу примушують до виконання (невиконання) існуючого зобов'язання, що виникло на підставах, передбачених чинним законодавством.

Вимога виконати (не виконати) зобов'язання, що виникло на підставах, не передбачених чинним законодавством, або неіснуюче зобов'язання, або зобов'язання з невизначеним предметом, а так само використання факту існуючого зобов'язання для заволодіння майном, правом на майно або для вчинення дій майнового характеру, які ним не передбачені, належить кваліфікувати як вимагання.

Не є вимаганням примушування особи до оплати (вимоги оплати) наданих їй за угодою чи домовленістю послуг, наприклад: із перевезення особи чи майна, оплати переданого особі майна чи виконаних на її користь робіт тощо. Такі дії, за наявності для того підстав, мають кваліфікуватись як примушування до виконання цивільно-правового зобов'язання.

Вимагання є закінченим злочином із моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з вказаними погрозами, насильством, пошкодженням чи знищенням майна незалежно від досягнення поставленої винною особою мети (формальний склад).

Суб'єкт вимагання – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується прямим умислом. Водночас винний має на меті незаконно одержати чуже майно, право на нього чи домогтися вчинення потерпілим дій майнового характеру.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення вимагання:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) службовою особою з використанням свого службового становища;

4) із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (водночас погроза вчинити вбивство, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозицією ч. 2 ст. 189 і додаткової кваліфікації за ст. 129 не потребує);

5) із пошкодженням або знищенням майна;

6) що завдало значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 189).

7) поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи (зміст такого насильства під час вимагання та розбою є ідентичним);

8) що завдало майнової шкоди у великих розмірах (ч. 3 ст. 189);

9) яке завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах;

10) вчинене організованою групою;

11) поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження (ч. 4 ст. 189).

Шахрайство (ст. 190) – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Предметом шахрайства є чуже майно або право на майно.

Об'єктивна сторона шахрайства обов'язково охоплює такі ознаки:

1) дію (незаконне, безоплатне вилучення чужого майна або права на майно);

2) наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном або правом на майно;

3) причинний зв'язок між дією та наслідком;

4) спосіб учинення злочину, що характеризується обманом чи зловживання довірою.

Зміст цього злочину у тому, що через шахрайські дії потерпілий (власник, володілець, особа, у віданні чи під охороною якої перебуває майно) передає своє майно чи право на майно винному, вважаючи, що останній уповноважений володіти,

користуватися або розпоряджатися ними. Водночас шахрай через обман чи зловживання довірою спонукає потерпілого, викликає в нього впевненість про вигідність або обов'язковість передачі йому майна чи відступлення права на нього. Введений в оману, потерпілий сам добровільно передає винному майно чи право на майно.

Згідно з абз. 2 п. 17 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10 *обман* (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи *зловживання довірою* (недобросовісне використання довіри потерпілого) під час шахрайства застосовуються винною особою, щоб викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього.

Варто уточнити, що під час обману відбувається повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування, замовчування інформації про факти, повідомлення про які було обов'язковим, що вводить потерпілого в оману. Шахрайський обман може виявлятися в усній чи письмовій формі або у формі конклюдентних дій, стосуватися фактів і обставин, які стосуються винного, різних предметів і явищ.

Обман під час шахрайства за предметом і сутністю може бути різноманітним. Зокрема, типовими способами обману під час шахрайства є випадки, коли винний:

1) видає себе за особу, яка має право на отримання майна (грошей) і якою він насправді не є (наприклад, за інкасатора, представника власника, посланця близької до потерпілого особи);

2) отримує плату за роботу, виконувати яку не має наміру, чи кошти на придбання речі (майна), якщо взятого на себе зобов'язання не має наміру виконувати;

3) змінює зовнішній вигляд речі чи видає одну річ за іншу (мідну за золоту, «куклу» за пачку грошей тощо);

4) замовчує про обставини, які для цього випадку є важливими і обов'язковими (наприклад, отримання грошової допомоги на особу, яка померла);

5) використовує підроблені документи для отримання майна чи грошей (підроблені накладні, вимоги, чеки, лотерейні білети тощо).

Щодо зловживання довірою, то воно полягає у недобросовісному використанні довіри потерпілого, пов'язаної саме з родинними відносинами, дружніми стосунками, знайомством, спільною діяльністю тощо. Водночас вважається, що зловживання довірою є другорядним по відношенню до обману, але не втрачає свого самостійного значення як спосіб заволодіння майном під час шахрайства.

Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього. Слід зважати, що коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною.

Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатись як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 193.

Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій.

Якщо обман чи зловживання довірою під час шахрайства полягають у вчиненні іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 190 і статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток задля подальшого їх використання під час шахрайства, використання під час шахрайства завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службо-

вим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за ст.ст. 353, 357, 358 та 364 КК. Окремої кваліфікації за ст. 290 під час шахрайства потребують також дії винної особи, яка знищила, підробила або замінила номери вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Істотними ознаками шахрайства є те, що: 1) особа, яка передає винному майно чи право на майно, не усвідомлює факту обману чи зловживання довірою; 2) особа, яка передає винному майно чи право на майно, помиляючись, вважає, що отримання – передача майна чи права на майно є правомірними, а тому добровільно передає їх винному назавжди; 3) разом із передачею майна чи права на майно винному передаються і всі повноваження власника.

За цими ознаками шахрайство відрізняється від крадіжки, що була вчинена із застосуванням хитрощів чи обману, які полегшили її вчинення, або з використанням доступу до майна. Крадіжка може бути вчинена щодо майна, яке було передано винному з певною метою (наприклад, передати, перевезти, зберегти тощо). Шахрайство відрізняється від такої крадіжки характером і змістом передачі майна. Якщо під час передачі майна винному передаються також і повноваження власника або хоч би частина їх, то викрадення кваліфікується як шахрайство за ст. 190. Якщо ж під час передачі майна винному повноваження власника не передаються, а майно йому передається для охорони, передачі третім особам, перевезення, то викрадення кваліфікується як крадіжка за ст. 185.

Злочин є закінченим із моменту фактичного одержання винним чужого майна чи права на нього (матеріальний склад).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, котра досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* шахрайство характеризується *прямим умислом*. Під час кваліфікації шахрайства варто враховувати, що отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання.

Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як неправомірну вигоду, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить кваліфікувати як шахрайство.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення шахрайства: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) що завдало значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 190); 4) у великих розмірах; 5) шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190).

Шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 190 і додаткової кваліфікації за статтями розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» Особливої частини КК України не потребує. Незаконні операції з використанням електронно-обчислювальної техніки – це обманне використання можливостей і засобів такої техніки, пов'язане з умисним уведенням (зкладанням) в її електронну систему неправдивих (завідомо помилкових) даних, що надає можливість шахраю отримати певну суму чужих грошей (наприклад, «зламування» коду електронної системи банківських операцій і введення команди на переведення певної суми грошей на поточний рахунок зловмисника). Через такого роду операції відбувається спотворення істинної інформації або вона отримує новий зміст з метою введення в оману потерпілу особу. Дуже часто цей прояв шахрайства поєднується із вчиненням незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200).

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191).

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини власності. *Предметом* привласнення та розтрата є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що збуло в неї на

законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо. При *привласненні* ці повноваження використовуються для обернення винною особою майна на свою користь, а під час *розтрати* – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в незаконному оберненні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб із використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби. Отже, вчиняючи злочин, передбачений ст. 191, винна особа використовує наявні у неї правомочності (повноваження) щодо предмета злочину. Саме ця ознака передусім відрізняє цей злочин від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), при вчиненні яких винний чи зовсім не має ніякого відношення до майна, або має до нього лише доступ за характером роботи, чи йому доручено охороняти це майно, чи воно передано йому для використання в процесі виробництва (наприклад, мова йде про комбайнера, гардеробника, охоронця, вантажника, підсобного робітника у магазині тощо).

Із *об'єктивної сторони* злочин, передбаченого ст. 191, характеризується такими формами:

- 1) привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні;
- 2) розтрата такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191);
- 3) привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191).

Під час кваліфікації цього злочину варто розрізняти зазначені вище форми між собою. Так, привласнення – це незаконне безоплатне вилучення (утримання, обернення) винним на свою користь чужого майна, що було йому ввірене чи перебувало в його віданні. Розтрата – вчинене на власну користь чи на користь інших осіб незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що було йому ввірене чи пере-

бувало в його віданні (продаж, споживання, дарування, обмін, передача іншим особам тощо). Розтрата відрізняється від привласнення передусім тим, що під час розтрата майно відчужується і витрачається одразу, воно не перебуває певний час у незаконному володінні винного, тоді як привласнення передбачає наявність певного проміжку часу, протягом якого винний незаконно володіє майном, розпоряджається ним як власним. До того ж, у разі привласнення майно перебуває у винної особи або в інших осіб під її контролем і може бути повернуто власникові, тоді як під час розтрата майно вже використано (витрачено), через це мова може йти про відшкодування завданих власникові збитків, а не про повернення майна.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем кваліфікують у випадках, коли службова особа незаконно обертає чуже майно на свою користь або на користь третіх осіб, використовуючи при цьому своє службове становище всупереч інтересам служби. Зазвичай, службова особа не є матеріально відповідальною, але в той же час вона наділена правом оперативного-господарського управління майном, вирішуючи питання про користування й управління ним, розпоряджаючись таким майном як уповноважена власником особа. Кваліфікація злочину за ч. 2 ст. 191 наявна лише тоді, коли особа здійснила викрадення завдяки використанню своїх службових повноважень щодо майна, розпоряджатися яким вона мала право чи була зобов'язана. Таке заволодіння чужим майном додаткової кваліфікації за ст. 364 не потребує. Якщо службова особа не використовує вказаних своїх повноважень, то кваліфікація її дій за ст. 191 буде неправильною.

Злочин є закінченим із моменту незаконного безоплатного заволодіння чужим майном.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Суб'єктом привласнення та розтрата (ч. 1 ст. 191 КК) є фізична осудна особа з 16-річного віку, якій майно було ввірене чи перебувало в її віданні. Суб'єктом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191) є лише службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Варто звернути увагу на те, що для кваліфікації дій за ст. 191 як привласнення необхідно довести, що особа, якій було ввірене чуже майно, обернула його безоплатно на свою користь і не мала наміру у подальшому його повернути або розрахуватися за нього відповідною оплатою. Тому сам факт нестачі майна, ввіреного цій особі, якщо не встановлено причини утворення нестачі, не може бути підставою для притягнення її до відповідальності за нестачу чи кваліфікування нестачі як привласнення чи розтрати. Також не є привласненням і тимчасове запозичення майна чи суми грошей, коли матеріально відповідальна особа використовує ввірене їй майно чи гроші, маючи намір через деякий час (нетривалий) повернути запозичене за належністю.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 191 КК);
- 3) у великих розмірах (ч. 4 ст. 191 КК);
- 4) в особливо великих розмірах;
- 5) організованою групою (ч. 5 ст. 191 КК).

Питання для самостійного контролю

1. Відмежуйте крадіжку від грабежу.
2. Який грабіж називають «насильницьким»?
3. За якими ознаками слід відмежовувати насильницький грабіж від розбою?
4. Назвіть поняття розбою та момент його закінчення.
5. Що є предметом злочину «Викрадення ... шляхом самовільного використання» (ст. 188-1)?
6. Із якими видами погроз поєднується вимога передачі чужого майна, права на майно чи вчинення дій майнового характеру при вимаганні?
7. Як відмежувати вимагання, поєднане з насильством чи погрозою його застосування від розбою?

8. Вкажіть способи вчинення шахрайства.
9. Чим відрізняється привласнення майна від розтрати майна?
10. Назвіть ознаки спеціального суб'єкта злочину «Привласнення або розтрата майна».

Тестові завдання

1. Викрадення майна є таємним і кваліфікується як крадіжка, якщо воно вчинене:

- 1) за відсутності власника чи третіх осіб;
- 2) в присутності третіх осіб, але за відсутності власника майна, яке викрадається;
- 3) в присутності власника, але непомітно для нього;
- 4) в присутності осіб, які з певних причин не усвідомлюють факту викрадення;
- 5) за відсутності власника та третіх осіб, але за наявності камер спостереження, про наявність яких відомо винному;
- 6) у присутності власника майна, який усвідомлює факт протиправного вилучення його майна, якщо винний водночас не усвідомлює факту присутності власника і вважає, що діє таємно;
- 7) всі зазначені вище відповіді є правильними.

2. Із якого моменту крадіжка та грабіж вважаються закінченими злочинами?:

- 1) з моменту розпорядження викраденим майном;
- 2) з моменту заволодіння майном;
- 3) з моменту спроби заволодіти чужим майном;
- 4) з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним;
- 5) з моменту переходу права власності на майно.

3. Вкажіть, який мінімальний розмір викраденого майна характеризує крадіжку, як злочин?:

- 1) 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- 2) 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 3) 0,2 прожиткового мінімуму на працездатну особу;
- 4) 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;
- 5) 50% неоподатковуваного мінімуму доходів громадян.

4. Як слід кваліфікувати викрадення чужого майна, розпочате як таємне, але згодом помічене власником і, незважаючи на це, продовжене та завершене винним, як:

- 1) закінчений замах на крадіжку;
- 2) незакінчений замах на крадіжку;
- 3) закінчений грабіж;
- 4) незакінчений замах на грабіж;
- 5) незакінчений замах на крадіжку та закінчений грабіж.

5. Вкажіть, яке насильство є ознакою розбою, тобто належить до такого, що є небезпечним для життя та здоров'я особи?:

- 1) нанесення ударів;
- 2) позбавлення волі;
- 3) легке тілесне ушкодження без короточасного розладу здоров'я;
- 4) легке тілесне ушкодження, що спричинило незначну втрату працездатності;
- 5) тілесне ушкодження середньої тяжкості;
- 6) тяжке тілесне ушкодження;
- 7) особливо тяжке тілесне ушкодження.

6. Із якого моменту розбій є закінченим злочином?:

- 1) з моменту заволодіння майном;
- 2) з моменту висловлення погрози насильством;
- 3) з моменту застосування насильства, яке є небезпечним для життя та здоров'я особи, що зазнала нападу;
- 4) з моменту нападу;
- 5) з моменту заволодіння чужим майном у результаті нападу, поєднаного з насильством, що є небезпечним для життя та здоров'я особи, що зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

7. Що є предметом вимагання?:

- 1) будь-яке майно;
- 2) чуже майно;
- 3) вчинення (або невчинення) дій будь-якого характеру;
- 4) право на майно;
- 5) лише рухоме чуже майно;
- 6) вчинення (або невчинення) дій майнового характеру;
- 7) вчинення (або невчинення) дій немайнового характеру.

8. Які види погроз є ознакою вимагання?:

- 1) погроза вилучення майна потерпілого;
- 2) погроза знищення або пошкодження майна потерпілого;
- 3) погроза насильством;
- 4) погроза розголошення державної таємниці;
- 5) погроза обмеження прав і свобод потерпілого;
- 6) погроза розголошення комерційної таємниці;
- 7) погроза розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці.

9. Що є предметом шахрайства?:

- 1) будь-яке майно;
- 2) чуже майно;
- 3) вчинення (або невчинення) дій будь-якого характеру;
- 4) право на майно;
- 5) лише рухоме чуже майно;
- 6) вчинення (або невчинення) дій майнового характеру;
- 7) вчинення (або невчинення) дій немайнового характеру.

10. Вкажіть способи заволодіння майном, які є характерними для шахрайства:

- 1) зловживання службовим становищем;
- 2) зловживання владою;
- 3) зловживання довірою;
- 4) погроза насильством;
- 5) обман;
- 6) погроза знищення майна;
- 7) обіцянка повернути майно.

11. Заподіяння якої шкоди є необхідною ознакою злочину «Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання»?:

- 1) 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 2) 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 3) 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 4) 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 5) 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

12. Яке майно є предметом привласнення або розтрати?:

- 1) будь-яке чуже майно;
- 2) майно, що належить винному на праві спільної сумісної власності;
- 3) державне або комунальне майно;
- 4) майно, що було ввірене винному;
- 5) майно, що перебувало у віданні винного;
- 6) майно, що перебувало в тимчасовому користуванні винного;
- 7) майно, добросовісно набуте винною особою.

13. Назвіть ознаки, за якими розмежуються розбій та насильницький грабіж:

- 1) вид насильства;
- 2) момент початку вчинення злочину;
- 3) характер фізичного насильства;
- 4) момент закінчення злочину;
- 5) спосіб вчинення злочину;
- 6) час вчинення злочину;
- 7) місце вчинення злочину.

14. Злочин проти власності вважається вчиненим у великих розмірах, якщо він вчинений на суму, яка:

- 1) у 50 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- 2) у 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

3) у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

4) у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

5) у 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

15. Злочин проти власності вважається вчиненим в особливо великих розмірах, якщо він вчинений на суму, яка:

1) у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

2) у 300 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

3) у 450 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

4) у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

5) у 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Ситуативні завдання

Задача 1. 19-річний Ш. підбурих двох неповнолітніх К. та А. вчинити крадіжку з чужої квартири. Водночас К. та А. проникли до квартири через вікно та передавали речі Ш., який стояв на вулиці біля вікна. Всього викрали майна на загальну суму 15 750 грн. На час вчинення крадіжки А. виповнилось 14, а К. – 13 років.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 2. Ч. та П. у вагоні потяга, який після повернення з рейсу стояв у тупику, вночі, погрожуючи кулаком, забрали гаманець із 5 тис. грн. у Х., який, не маючи іншої можливості, ночував там через приїзд у чуже місто. Щоб потерпілий не міг

одразу ж заявити у поліцію, Ч. та П. зв'язали йому руки й ноги і замкнули в купе.

Кваліфікуйте діяння вказаних осіб. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 3. С. зайшов за незнайомою йому Н. у під'їзд будинку, а пізніше в ліфт, зупинив його між поверхами, розкрив складний ніж і став вимагати у потерпілої гроші. Н. відповіла, що грошей з собою у неї не має. Після повторної вимоги С. отримав таку ж відповідь і, відпустивши ліфт, вийшов із нього.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 4. Л., маючи власне господарство, підключив у своєму господарстві поза електролічильником дві електророзетки і з січня 2018 року по 20 грудня 2018 року споживав електроенергію поза обліком. Всього на загальну суму 48 500 грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 5. В., Л. і Б., маючи намір заволодіти матеріальними цінностями Я., пішли за ним по міському парку. Підійшовши до потерпілого в погано освітленій частині парку В., запропонував Я. віддати все, що в нього є, погрожуючи в іншому разі побити його. Я. злякався і почав тікати від зловмисників. Наздогнавши Я., В., Л. і Б., щоб подолати спротив, почали його бити, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження. У непритомного Я. злочинці відібрали гаманець, телефон і зняли з нього куртку. Від завданих ушкоджень Я. через тиждень помер в лікарні.

Кваліфікуйте дії В., Л. і Б. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 6. З., будучи службовою особою підприємства ЗАТ «Автосервіс», користуючись своїм службовим становищем,

підробив фінансові документи, у результаті чого заволодів 50 000 грн. За одержані кошти З. придбав автомобіль. Розібравши куплений автомобіль на запчастини, він реалізував їх в іншому населеному пункті, виручивши від проведеної операції 80 000 грн. Після цього, знову підробивши фінансові документи, повернув на рахунок ЗАТ «Автосервіс» 50 000 грн.

Кваліфікуйте дії З., Л. і Д. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Варіант: З. не повернув вилучені у ЗАТ «Автосервіс» кошти.

Задача 7. Раніше судимий В., знаючи, що його літня сусідка А. проживає сама, погано чує, користується слуховим апаратом, вирішив заволодіти її грошима. З цією метою він о 3-тій год. ночі через вікно проник у її будинок і почав шукати гроші. Але в цей час А. прокинулась, вийшла із сусідньої кімнати і почала кричати, що вона впізнала В. і що вона всім розповість про те, що він вдерся до неї додому. Не бажаючи бути знову засудженим, В. кинувся на А. та, впершись коліном її у груди, почав душити її руками. Спричинивши смерть потерпілій, він втік з місця події, нічого не викравши.

Кваліфікуйте дії В. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 8. Громадянин І. отримав побутову травму. Наступного дня він попросив В., щоб той дав йому свою амбулаторну медичну картку, оскільки, не будучи зареєстрованим у центральній міській лікарні, без неї не міг одержати медичну допомогу. Пройшовши курс лікування, І. повернув В. його медичну картку й листок непрацездатності, який був виписаний на ім'я В. Ці документи В. вирішив використати і здав їх у розрахунковий відділ шахти, щоб отримати соціальну допомогу по тимчасовій непрацездатності. Допомога була нарахована в сумі 8 950 грн., яку В. отримав.

Органами досудового слідства дії І. та В. були кваліфіковані за ч. 2 ст. 190 КК (шахрайство, вчинене за попередньою змовою групою осіб).

Місцевим судом В. було засуджено за ч. 1 ст. 190 КК, а І. – за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 190 КК.

Апеляційний суд вирок щодо В. залишив без змін, а І. виправдав за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 190 КК за відсутністю в його діях складу злочину.

Яка з наведених вище кваліфікацій дій В. та І. є правильною і чому?

Задача 9. С., М. та К., демонструючи обріз гладкоствольної мисливської рушниці, неодноразово вимагали у приватного підприємця Б. грошові кошти за «спокійну роботу». Під час чергової вимоги вони облили автомобіль потерпілого бензином та, демонструючи запальничку, погрожували його підпалити. В цей час вони були затримані працівниками поліції. Жодних грошових коштів від потерпілого Б. вони так і не отримали.

Кваліфікуйте дії С., М. і К. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 10. Уночі в безлюдному парку М. напав на С. і, погрожуючи макетом пістолета, почав вимагати у нього гроші, годинник, телефон. Потерпілий відповів, що ніякого майна у нього з собою немає. Тоді М. завдав удар кулаком в обличчя С. і сказав, щоб завтра у цей же час і у цьому місці С. приніс йому 5 000 грн. У разі невиконання цієї вимоги М. обіцяв знайти і добре «провчити» потерпілого.

Через добу С. (із працівниками поліції) знову прийшов у цей парк, зустрівся з М. і коли той почав знову вимагати гроші, його затримали працівники поліції.

Кваліфікуйте дії М. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ОБЕРНЕННЯМ МАЙНА НА СВОЮ КОРИСТЬ ЧИ НА КОРИСТЬ ІНШИХ ОСІБ

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192).

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Предметом цього злочину є майно (гроші, матеріальні цінності) або будь-які дії чи послуги майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно тощо), вартість яких має обов'язково мати грошовий еквівалент. Таке майно, кошти та інші предмети (зокрема, грошові суми, фондові або інші цінності, чуже рухоме майно, пільги з оплати житла, послуги користування мережею Інтернет, різні платежі) не передаються власникові, хоча винний зобов'язаний був їх йому передати, через що останній незаконно збільшує свої прибутки за чужий рахунок.

З *об'єктивної сторони* цей злочин (ч. 1 ст. 192) виражається в заподіянні значної майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства (відповідно до примітки до цієї статті майнова шкода визнається значною, якщо вона у п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, – станом на 2019 рік це сума 48 025 грн.). Завдана майнова шкода має складатися з таких складових: розміру завданих збитків унаслідок незаконного використання майна; витрат, якими супроводжувалось протиправне використання майна; суми завданих збитків – прямих збитків і неодержаних доходів.

Зміст обману і зловживання довірою в цьому злочині такий самий, як і в шахрайстві. Однак, головною умовою кваліфі-

кації вчиненого за ст. 192 є відсутність у діянні винного саме ознак шахрайства. На відміну від шахрайства під час вчинення злочину, передбаченого ст. 192, особа, яка вдається до обману або зловживання довірою, не заволодіває чужим майном, не обертає його на свою користь або інших осіб, не отримує право на таке майно. Загалом власник не позбавляється реально належного йому майна, воно не вибуває з його фондів.

Заподіяння майнової шкоди може виражатися в таких формах:

1) незаконному використанні чужого майна – протиправному безоплатному використанні чужого майна всупереч інтересам власника для отримання майнових вигод. Наприклад, це може відбуватися за рахунок виконання винним різного виду робіт (зокрема, так званих «лівих») в інтересах окремих громадян чи організацій, від яких він отримує винагороду (наживу), а отже протиправно збагачується, а також використання різних знарядь виробництва (зокрема, транспортних засобів, будівельних машин і механізмів, приладів і пристроїв) всупереч інтересам власника для особистого незаконного збагачення;

2) незаконному використанні послуг майнового характеру (зокрема, отримання майнових вигод через обман чи зловживання довірою);

3) оберненні на власну користь або користь третіх осіб грошових коштів, що мають надійти на користь власника за надання певних послуг на підставі відповідних договорів і зобов'язань (зокрема, коли працівники транспорту обертають на свою користь гроші за наданий ними дозвіл на проїзд пасажирів або перевезення багажу без оформлення відповідних документів).

Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Дії службової особи, яка заподіяла значну майнову шкоду шляхом обману або зловживання довірою, за наявності для цього необхідних ознак, слід кваліфікувати за ст.ст. 364 або 365 КК.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 192) є:

- 1) вчинення його за попередньою змовою групою осіб;
- 2) заподіяння ним майнової шкоди у великих розмірах (тобто такої шкоди, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, про що зазначено у примітці до цієї статті).

Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193). Злочинність цього діяння зумовлена: по-перше, вимогами чинного законодавства про обов'язок особи, до якої випадково потрапило відповідне майно чи скарб, повідомляти про це державу та не вчиняти їх протизаконне привласнення; по-друге, особливою значущістю (винятковою цінністю) такого майна чи скарбу, про що йдеться у диспозиції ст. 193 КК.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини власності. Предмет цього злочину – знайдене чи таке, що випадково опинилося у винної особи, чуже майно або скарб, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Чуже майно може бути знайдено або воно може випадково потрапити до винної особи через його втрату чи загублення власником, викрадення іншими особами та влаштування ними його переховування, внаслідок стихійного лиха, через помилку в результаті вчинення відповідних дій або реалізації відповідних угод, вибуття з володіння власника за різними обставинами тощо. Головне, щоб таке майно було чужим для винної особи, тобто вона не могла мати на нього ні дійсного, ні передбачуваного права.

Майно, яке має історичну цінність, – це предмети (цінності), пов'язані з історичними минулим людства, певної нації чи народу, генезисом суспільства і держави (економічним, технічним, правовим тощо), життям і діяльністю видатних постатей тощо (зокрема, рідкісні рукописи, вироби, старовинні книги та інші речі чи їх фрагменти, що становлять історичну цінність). Майно, яке має наукову цінність, – це предмети (цінності), що вміщують важливі відомості з різних галузей знання (зокрема,

теоретичні праці, описані експерименти, відкриття, винаходи, що належать на праві авторства іншим особам і становлять винятковий інтерес у науковому плані). Майно, яке має художню цінність, – це рідкісні мистецькі твори (зокрема, картини, фрески, скульптури, гравюри, кіно- чи фотоматеріали). Майно, яке має культурну цінність, – це предмети, в яких найбільш талановито втілюються духовні, інтелектуальні, культурні, виробничі досягнення людства (зокрема, монети, ордени, поштові марки, промислові товари, зразки стародавньої зброї).

Питання про те, чи має чуже майно особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, вирішується в кожному конкретному випадку на підставі висновку судової експертизи.

Предметом цього злочину також може бути і скарб – закопані у землю чи приховані іншим способом гроші, валютні цінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності (ч. 1 ст. 343 Цивільного кодексу України)⁶.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає у незаконному привласненні особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Привласнення полягає у тому, що особа, до якої потрапляє чуже майно, протиправно залишає його у своєму володінні (звертає у свою власність), водночас суб'єкт не вчиняє жодних дій для втрати власником належного йому майна. Отже, чуже майно потрапляє до винного випадково, внаслідок знахідки.

Привласнюючи знайдене або таке, що випадково опинилося в особи чуже майно, винний включає його до фонду майна, що належить йому на праві власності, користується ним як таким, що належить йому на праві приватної власності. Злочинним наслідком такого діяння є те, що власник майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, втрачає

⁶ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. *База даних «Законодавство України» ВР України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print (дата звернення 13.02.2019).

його і не може здійснювати свою правомочність щодо користування, володіння та розпорядження ним.

Від привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у особи, чужого майна слід відмежовувати випадки заволодіння чужими речами в місці, відомому для особи, яка їх забула, наприклад, в автомобілі, на робочому місці, в транспорті, де вони перевозилися, тощо. За цих умов потерпілий має можливість реалізувати своє право власності, однак не робить цього через протиправні дії винного. Такі дії слід кваліфікувати як крадіжку за ст. 185. Крадіжка також наявна тоді, коли відбувається привласнення особою чужого майна, що опинилося у неї внаслідок катастрофи літака, автомобільної аварії, краху потягу тощо.

Якщо має місце привласнення видобутих з надр, отриманих із вторинної сировини, піднятих чи знайдених дорогоцінних металів чи дорогоцінного каміння, за наявності для цього підстав, дії винного слід кваліфікувати за ст. 214.

Злочин є закінченим із моменту привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося у особи, чужого майна або скарбу, які мають зазначені вище якості (матеріальний склад).

Суб'єкт цього злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* злочин характеризується прямим умислом. Винний має усвідомлювати, що привласнене майно належить іншій фізичній чи юридичній особі, однак залишає його собі.

Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1). Цей злочин передбачає відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки (чч. 1 і 2 ст. 197-1) та за самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці (чч. 3 і 4 ст. 197-1).

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності на землю, які забезпечують власникові можливість володіти, користуватися та розпоряджатися земельною ділянкою, а землекористувачеві – можливість використовувати

вати земельну ділянку на власний розсуд та у своїх інтересах. Додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину виступають управлінські земельні відносини (крім того, для таких форм вчинення цього злочину, про які йдеться у чч. 3, 4 ст. 197-1 КК, додатковим обов'язковим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують охорону встановленого порядку будівництва будівель чи споруд на земельній ділянці).

Предметом злочину, передбаченого чч. 1 і 2 ст. 197-1, є земельні ділянки як найбільш деталізовані частини різних категорій земель (з позиції конкретних земельних відносин вони виступають об'єктами, на які спрямовується інтерес відповідної фізичної та юридичної особи і стосовно яких встановлюється їх земельна правосуб'єктність та оформлюється відповідний юридичний титул – право власності чи використання), а злочину, передбаченого чч. 3 і 4 цієї ж статті – будівлі та споруди, що самовільно побудовані на самовільно занятій земельній ділянці.

Конкретна земельна ділянка – це, згідно зі ст. 79 Земельного кодексу, «частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами»⁷.

Будівля – це об'єкт будівництва, призначений для постійного або тимчасового перебування людей із захистом їх від впливу несприятливих атмосферних умов (житловий будинок, літня кухня, школа, вокзал тощо). Споруда – це об'ємна, площинна або лінійна наземна, надземна чи підземна будівельна система (інженерно-будівельний об'єкт), що не належить до будівель, яка складається з несучих та в окремих випадках з огорожувальних конструкцій і призначена для виконання виробничих процесів різних видів, зберігання матеріалів, виробів, устаткування, для тимчасового перебування людей, пересування людей та вантажів тощо (наприклад, цех, склад, сарай, гараж, погріб, вежа, міст, тунель). Водночас для кваліфікації дій як само-

⁷ Земельний кодекс України від 25.10.2001 року. *База даних «Законодавство України» ВР України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print (дата звернення 13.02.2019).

вільне будівництво не має значення те, яке призначення має самовільно збудована будівля або споруда – житлово-цивільне, комунальне, промислове або інше.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин характеризується наявністю таких форм:

1) самовільним зайняттям земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику – ч. 1 ст. 197-1 (водночас, згідно з приміткою до цієї статті, шкода визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Це діяння полягає в тому, що особа без відповідних на це документів, що підтверджують її право володіння, користування чи розпорядження землею, всупереч встановленому законодавством порядку займає земельну ділянку. Обов'язково має бути встановлений той факт, що через такі дії (наприклад, вони можуть полягати в огороженні певної території, розташовуванні на ній з особистими речами та майном, проживанні на ній чи веденні домашнього господарства тощо) законному володільцю або власнику земельної ділянки завдано значної шкоди. Зокрема, така шкода може полягати у: видобуванні корисних копалин; розміщенні товарів, техніки і будівельних матеріалів; зменшенні цінності землі через вирубування дерев, забруднення землі, зміну її геометричних форм, захаращення території; неможливості проведення відповідних сільськогосподарських, будівельних чи інших робіт на самовільно зайнятій земельній ділянці;

2) самовільним будівництвом будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 1 цієї статті, – ч. 3 ст. 197-1. Під самовільним будівництвом слід розуміти вчинення особою всупереч передбаченому законодавством порядку дій по будівництву будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці (наприклад, коли в особи відсутні: документ про право власності чи користування земельною ділянкою, відповідне рішення виконавчого органу відповідної ради або місцевої державної адміністрації про дозвіл на будівництво конкретного об'єкта, проектна документація, дозвіл на виконання будівельних робіт, відповідні договори тощо).

Самовільне будівництво за своїми ознаками частково то-тожне поняттю «самочинне будівництво», що передбачене цивільним законодавством України, відповідно до якого самочинним визнається будівництво, яке було здійснене за однієї з таких обставин:

- 1) на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети;
- 2) без належного дозволу чи належно затвердженого проекту;
- 3) зі значними порушеннями будівельних норм і правил.

Злочин є закінченим із моменту завдання значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки, що самовільно зайнята винною особою (ч. 1 ст. 197-1) або з моменту самовільного будівництва будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 1 цієї статті (ч. 3 ст. 197-1).

Суб'єкт цього злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. У разі вчинення службовою особою злочину, передбаченого ст. 197-1, із використанням свого службового становища, її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 197-1 КК та відповідною нормою, що передбачає відповідальність за злочин у сфері службової діяльності.

Із *суб'єктивної сторони* злочин характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючими ознаками самовільного зайняття земельної ділянки (ч. 2 ст. 197-1) є вчинення цих дій:

- 1) особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею (йдеться про те, що особа має судимість за вказаний злочин, передбачений будь-якою частиною ст. 197-1, і ця судимість не погашена чи не знята в установленому законом порядку);
- 2) групою осіб (ст. 28);
- 3) щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-

захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель.

Під особливо цінними землями розуміють окремі види земель, що становлять, з огляду на їх аграрну, екологічну, історико-культурну чи іншу специфіку, особливу цінність (перелік особливо цінних земель дається у ч. 1 ст. 150 Земельного кодексу⁸).

Охоронні зони створюються: а) навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо для охорони і захисту їх від несприятливих антропогенних впливів; б) уздовж ліній зв'язку, електропередачі, земель транспорту, навколо промислових об'єктів для забезпечення нормальних умов їх експлуатації, запобігання ушкодження, а також зменшення їх негативного впливу на людей, довкілля, суміжні землі та інші природні об'єкти (ч. 1 ст. 112 Земельного кодексу).

Зони санітарної охорони створюються навколо об'єктів, де є підземні та відкриті джерела водопостачання, водозабірні та водоочисні споруди, водоводи, об'єкти оздоровчого призначення та інші, для їх санітарно-епідеміологічної захищеності. У межах зон санітарної охорони забороняється діяльність, яка може призвести до завдання шкоди підземним та відкритим джерелам водопостачання, водозабірним і водоочисним спорудам, водоводам, об'єктам оздоровчого призначення, навколо яких вони створені (ст. 113 Земельного кодексу).

Згідно з ст. 114 Земельного кодексу санітарно-захисні зони створюються навколо об'єктів, які є джерелами виділення шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрації, ультразвукових, електромагнітних хвиль, електронних полів, іонізуючого випромінювань тощо, з метою відокремлення таких об'єктів від територій житлової забудови. У межах санітарно-захисних зон забороняється будівництво житлових об'єктів, об'єктів соціальної інфраструктури та інших об'єктів, пов'язаних з постійним перебуванням людей.

⁸ Земельний кодекс України від 25.10.2001 року. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print (дата звернення: 13.02.2019).

Зони особливого режиму використання земель створюються навколо військових об'єктів Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України, для забезпечення функціонування цих об'єктів, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна, охорони державного кордону України, а також захисту населення, господарських об'єктів і довкілля від впливу аварійних ситуацій, стихійних лих і пожеж, що можуть виникнути на цих об'єктах. Уздовж державного кордону України встановлюється прикордонна смуга, у межах якої діє особливий режим використання земель (ст. 115 Земельного кодексу).

Кваліфікуючими ознаками самовільного будівництва будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 4 ст. 197-1) є вчинення цих дій:

1) на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 2 цієї статті (тобто на особливо цінних землях, землях в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель);

2) особою, раніше судимою за такий злочин або злочин, передбачений ч. 3 цієї статті.

У зв'язку із існуючою складністю одержання та реєстрації державного акта про право на землю, що іноді триває роками, зайняття земельної ділянки не може вважатись самовільним у разі використання земельної ділянки особою, яка хоч і не має поки що належного правовстановлюючого документа, однак:

1) одержала земельну ділянку у власність або користування на підставі рішення органу виконавчої влади (органу місцевого самоврядування);

2) набула право на земельну ділянку на підставі цивільно-правового договору (наприклад, міни, дарування, довічного утримання) або в порядку прийняття спадщини.

Так, до особи, яка придбала житловий будинок, будівлю або споруду, переходить право власності на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення, у розмірах, установлених договором. Відповідні роз'яснення вміщено у листі Державного комітету України по земельних ресурсах

від 16.08.2006 № 14-17-4/6045 «Щодо застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки»⁹.

Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198). Цей злочин полягає у заздалегідь необіцяному придбанні або отриманні, зберіганні чи збуті майна, завідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. За змістом це діяння являє собою спеціальний вид причетності до злочину (наприклад, крадіжки, грабежу, шахрайства, контрабанди тощо), за допомогою якої здобує те чи інше чуже майно.

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Хоча це положення небезспірне, оскільки першочергово цей злочин посягає на відносини правосуддя, оскільки такими діями винний перешкоджає своєчасному виявленню злочинів, відновленню прав потерпілих. Предметом цього злочину є будь-яке майно, завідомо одержане злочинним шляхом (наприклад, промислові чи побутові товари, продукти харчування, рухоме та нерухоме майно, твори мистецтва, історичні та культурні цінності, цінні папери тощо, вартість яких має бути виражена у грошовому еквіваленті, тобто вони мають становити собою матеріальну цінність і володіти товарною, міноюю вартістю). Іншими словами, таке майно має бути здобутим внаслідок вчинення суспільне небезпечного діяння, що визнається злочином. До переліку цього майна не належать предмети, поводження з якими (зокрема, їх придбання, отримання, зберігання, збут) утворює окремий (самостійний) склад злочину – зброя, бойові припаси, вибухові речовини (ст. 263), радіоактивні матеріали (ст. 265), наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори (ст.ст. 307, 309, 311), отруйні чи сильнодіючі речовини або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби (ст. 321)

⁹ Лист Державного комітету України по земельних ресурсах від 16 серпня 2006 р. № 14-17-4/6045. URL: zsu.org.ua/mobile/457-q-q-16-2006-n-14-17-46045 (дата звернення 14.02.2019).

тощо. Тому незаконні дії з такими предметами за ст. 198 не кваліфікують.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин полягає у заздалегідь не обіцяному вчиненні хоча б одного з чотирьох альтернативних діянь – придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом. Через такі дії винний здобуває можливість користуватися, володіти і розпоряджатися цим майном, хоч і не стає його власником у прямому значенні цього слова, оскільки таке майно завідомо одержане злочинним шляхом.

Придбання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, – це отримання його на оплатній чи компенсаційній по вартості основі (наприклад, купівля, обмін на інше майно, за надані послуги чи виконану роботу, прийняття в рахунок погашення боргу тощо). Придбання є різновидом отримання майна в його широкому розумінні.

Отримання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, – це одержання його на безоплатній основі чи без будь-якої компенсації по вартості (наприклад, прийняття як подарунку, як спадщину, взяття в оренду тощо).

Зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, – це тимчасове перебування зазначеного майна у безпосередньому володінні винного або у визначеному ним місці (сховищі) задля подальшої реалізації чи повернення особі, яка передала на зберігання майно, завідомо одержане злочинним шляхом (водночас саме зберігання може бути і оплатним, і безоплатним, що не впливає на кваліфікацію).

Збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, – це передача його іншій особі на оплатній, компенсаційній чи навіть безоплатній основі (наприклад, продаж, дарування, обмін на інше майно, оплата наданих послуг чи виконаних робіт, передача на реалізацію тощо).

Під час кваліфікації цього злочину важливо встановити, що дії, передбачені ст. 198, не мали причинного зв'язку з предикатним (первинним, попереднім посяганням, внаслідок вчинення якого здобувається чуже майно) злочином і не були заздалегідь

обіцяні, тобто винний заздалегідь (до вчинення злочину) не обіцяв сприяти іншій особі в придбанні, отриманні, зберіганні чи збуті майна, завідомо одержаного злочинним шляхом. Якщо така обіцянка давалася винним до вчинення предикатного злочину або в момент його вчинення і перебувала з ним у причинному зв'язку, вчинене слід розглядати як співучасть у цьому злочині (пособництво) та кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 і відповідною статтею Особливої частини КК.

Злочин є закінченим із моменту фактичного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

Суб'єкт цього злочину – *загальний*, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* злочин характеризується прямим умислом. Винний має усвідомлювати, що придбав, отримав, зберігав чи збув майно, здобує злочинним шляхом і бажати цього (водночас він достеменно може і не бути обізнаним із конкретними обставинами вчиненого предикатного злочину, зокрема, щодо місця, часу, обстановки, способу, засобів скоєння злочину тощо). Для кваліфікації вчиненого за ст. 198 буде досить, щоб винний усвідомлював, що майно здобує за допомогою вчинення іншою особою суспільно небезпечного діяння, що визнається злочином (наприклад, крадіжки, шахрайства, грабежу тощо).

Відмежовуючи злочин, передбачений ст.ст. 198, 209 («Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»), слід зважати, що вони відрізняються за низкою рис, зокрема:

1) родовими та безпосередніми об'єктами злочинів, що очевидно хоча б із нумерації статей та місця їх розташування у відповідних розділах Особливої частини КК;

2) предметами злочинів. Зокрема, предметом злочину, передбаченого ст. 198, може бути будь-яке майно, одержане злочинним шляхом, тобто внаслідок вчинення будь-якого злочину, а передбаченого ст. 209 – лише майно, одержане внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що вміщує ознаки, визначені у п. 1 примітки до ст. 209. Крім цього, предметом злочину,

передбаченого ст. 198, є, як правило, тільки майно, а передбаченого ст. 209 – грошові кошти або інше майно;

3) змістом предикатних діянь у цих злочинах. Зокрема, предикатним діянням для злочину, про який йдеться у ст. 198, є будь-яке за ступенем тяжкості посягання (наприклад, навіть невеликої тяжкості, тобто за яке передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання), вчинене лише на території України, а для злочину, передбаченого ст. 209 – діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох і більше років (за винятком діянь, передбачених ст.ст. 207, 212) або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави і за таке ж саме діяння передбачена відповідальність КК України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи;

4) формами, обсягом та змістом діянь, що складають об'єктивну сторону цих злочинів (водночас очевидно, що, на відміну від ст. 198, у ст. 209 такі характеристики визначені більш широко). Крім цього, легалізація (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, обумовлює укладання щодо них легальних цивільно-правових угод (правочинів), тоді як для відповідальності за вчинення дій, передбачених ст. 198, легальність правочинів щодо майна значення не має;

5) суб'єктом злочинів. Зокрема, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 198, є особа, яка заздалегідь не обіцяла вчинити вказані у статті діяння та яка не одержувала злочинним шляхом майно, а передбаченого ст. 209 – може бути і особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, а так само і особа, яка заздалегідь пообіцяла вчинити щодо коштів чи майна, що будуть одержані шляхом вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, передбачені цією статтею діяння по їх легалізації;

6) спрямованістю умислу. Зокрема, під час вчинення злочину, передбаченого ст. 209, винний прагне, як правило, надати статус легального походження коштам чи іншому майну, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправно-

го діяння, приховати чи замаскувати злочинний характер їх одержання (походження), тоді як під час вчинення злочину, передбаченого ст. 198, такі дії не охоплюються умислом винного;

7) наявністю чи відсутністю кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак, у тому числі таких, що передбачають вказівку на відповідні розміри доходів (майна). Зокрема, склад злочину, що передбачений ст. 198, сформульований тільки в одній частині, через це ніяких кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак ця норма не передбачає. Кримінальна відповідальність за цей злочин не пов'язана з якимось конкретним розміром майна, одержаного злочинним шляхом. Натомість, для злочину, передбаченого ст. 209, законодавець передбачив кваліфікуючі (ч. 2) та особливо кваліфікуючі (ч. 3) ознаки, деякі з яких зазначають про великий та особливо великий розмір відповідних коштів або іншого майна (водночас для ст. 209 також характерна відповідна примітка);

8) ступенем тяжкості злочинів. Зокрема, злочин, передбачений ст. 198, належить до категорії середньої тяжкості, а передбачений ст. 209 – до тяжкого (ч. 1) та особливо тяжкого (чч. 2, 3).

Отже, фактично, норма про злочин, передбачений ст. 198, є загальною, тоді як та, що передбачена ст. 209 – спеціальною.

Питання для самостійного контролю

1. Назвіть розмір майнової шкоди, починаючи з якого її заподіяння шляхом обману чи зловживання довірою утворює склад злочину, передбаченого ст. 192.

2. Відмежуйте заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою від шахрайства.

3. В яких формах може виражатися заподіяння майнової шкоди?

4. Назвіть предмет злочину, передбаченого ст. 193.

5. Яке зайняття земельної ділянки визнається самовільним?

6. Спричинення якої шкоди є необхідною ознакою об'єктивної сторони складу злочину «Самовільне зайняття земельної ділянки»?

7. Яке будівництво визнається самовільним?
8. Як слід кваліфікувати придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, якщо такі дії були заздалегідь обіщаними?
9. Назвіть ознаки, за якими слід відмежовувати злочин, передбачений ст. 198 від легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.
10. Чи кваліфікують за ст. 198 дії особи, яка сама здобула майно злочинним шляхом, а згодом зберігала та збувала його?

Тестові завдання

1. Вкажіть відповіді, в яких вказані способи вчинення злочину «Заподіяння майнової шкоди» (ст. 192):

- 1) відкритим способом;
- 2) шляхом обману;
- 3) у присутності власника, але непомітно для нього;
- 4) таємним способом;
- 5) шляхом зловживання довірою;
- 6) шляхом застосування насильства чи погрози його застосування;
- 7) загально-небезпечним способом;
- 8) шляхом використання ЕОМ.

2. Який розмір визнається значним у складі злочину «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою» (ст. 192):

- 1) 0,2 н.м.д.г.;
- 2) 20 н.м.д.г.;
- 3) 50 н.м.д.г.;
- 4) 100 н.м.д.г.;
- 5) 250 н.м.д.г.

3. Відсутність ознак якого складу злочину вказана у ст. 192, як ознака складу злочину «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою»:

- 1) крадіжки;

- 2) грабежу;
- 3) розбою;
- 4) вимагання;
- 5) шахрайства.

4. Якою формою вини характеризується суб'єктивна сторона складу злочину «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою»:

- 1) умисною;
- 2) необережною;
- 3) подвійною (складною);
- 4) непрямим умислом;
- 5) необережністю у виді злочинної самовпевненості.

5. Вкажіть усі відповіді, в яких зазначений предмет злочину «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї» (ст. 193):

- 1) скарб;
- 2) майно, що має особливу художню цінність;
- 3) цінна знахідка;
- 4) майно, що має особливу культурну цінність;
- 5) будь-яке чуже майно, що випадково опинилось у винного;
- 6) майно, що має особливу історичну цінність;
- 7) майно, що має наукову, художню чи культурну цінність;
- 8) майно, що має особливу наукову цінність;
- 9) усі зазначені вище відповіді є правильними.

6. З якого моменту вважається закінченим злочин «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї» (ст. 193):

- 1) з моменту, коли особа знайшла майно;
- 2) з моменту, коли майно випадково опинилось у особи;
- 3) з моменту привласнення особою майна;
- 4) з моменту вилучення особою майна з чужого законного володіння;

5) з моменту неповернення особою майна його власнику чи законному володільцю.

7. Як слід кваліфікувати привласнення особою чужого майна, що опинилося у неї внаслідок катастрофи літака, автомобільної аварії, краху потягу тощо?:

- 1) за ст. 185 як крадіжку;
- 2) за ст. 186 як шахрайство;
- 3) за ст. 193 як привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї;
- 4) за ст. 191 як привласнення або розтрату майна;
- 5) за ст. 197 КК як порушення обов'язків щодо зберігання або охорони майна.

8. Якою формою вини характеризується суб'єктивна сторона складу злочину «Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї»:

- 1) умисною;
- 2) необережною;
- 3) подвійною (складною);
- 4) необережністю у виді злочинної самовпевненості;
- 5) необережністю у виді злочинної недбалості.

9. Вкажіть відповіді, у яких вказані форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого у ст. 197-1:

- 1) самовільне зайняття земельної ділянки;
- 2) самовільне будівництво будівель та споруд на власній земельній ділянці;
- 3) самовільне зайняття будівель та споруд на чужій земельній ділянці;
- 4) самовільне будівництво будівель на самовільно зайнятій земельній ділянці;
- 5) самовільне переобладнання будівель та споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці;
- 6) самовільне будівництво споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці;

7) усі наведені вище відповіді є правильними.

10. Вкажіть який суспільно небезпечний наслідок є ознакою об'єктивної сторони складу злочину «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво», передбаченого у ч. 1 ст. 197-1:

- 1) майнова шкода у великих розмірах (250 н.м.д.г.);
- 2) значна шкода (100 н.м.д.г.);
- 3) шкода в особливо великих розмірах (600 н.м.д.г.);
- 4) істотна шкода (50 н.м.д.г.);
- 5) цей склад злочину є формальним, тому не передбачає суспільно небезпечного наслідку.

11. Вкажіть, яке будівництво вважається самочинним і є ознакою об'єктивної сторони складу злочину «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво», передбаченого у ч. 3 ст. 197-1:

- 1) будівництво на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети;
- 2) будівництво в зоні особливого режиму використання земель;
- 3) будівництво без належного дозволу чи належно затвердженого проекту;
- 4) будівництво в санітарно-захисній зоні;
- 5) будівництво, що проводиться з істотними порушеннями будівельних норм і правил;
- 6) будівництво на земельній ділянці, щодо якої є судовий спір;
- 7) усі зазначені вище відповіді є правильними.

12. Якою формою вини характеризується суб'єктивна сторона складу злочину «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво»:

- 1) умисною;
- 2) необережною;
- 3) подвійною (складною);

- 4) необережністю у виді злочинної самовпевненості;
- 5) необережністю у виді злочинної недбалості.

13. Вкажіть усі відповіді, в яких зазначені форми суспільно небезпечних дій щодо майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ст. 198):

- 1) придбання;
- 2) збут;
- 3) передача;
- 4) отримання;
- 5) перевезення;
- 6) пересилання;
- 7) зберігання;
- 8) купівля–продаж;
- 9) приховування;
- 10) всі зазначені вище відповіді є правильними.

14. Відсутність ознак якого злочину зазначена у ст. 198 як ознака «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом»:

- 1) приховування злочину;
- 2) потурання злочину;
- 3) легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- 4) приховування майна, одержаного злочинним шляхом;
- 5) недонесення про злочин.

15. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом є кримінально-караним та тягне відповідальність за ст. 198, якщо воно:

- 1) було заздалегідь обіцяним;
- 2) було заздалегідь обумовленим;
- 3) вчинене особою, яка власними злочинними діями здобула це майно;
- 4) не було заздалегідь обіцяним;
- 5) спричинило значну шкоду.

Ситуативні завдання

Задача 1. Марія, систематично шляхом обману та зловживання довірою свого неповнолітнього племінника Олега, одержувала його пенсію по втраті годувальника в сумі 1563 грн. Водночас вона обіцяла Олегу зберігати усі отримані нею кошти та передати їх йому після закінчення ним навчання в інтернаті. Проте, протягом шести місяців вона таким чином отримала пенсію на загальну суму 9378 грн. та використала ці кошти для задоволення власних потреб.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 2. У період із 01.04.2017 до 14.10.2017 року Дмитро працював продавцем продуктів харчування на Привокзальному ринку у м. Львові. Здійснюючи роздрібну торгівлю у приватного підприємця Оксани, зловживаючи її довірою, обернув на свою користь виручені ним від реалізації цих продуктів кошти у розмірі 32 650 грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 3. Микола уклав усну угоду про спільну діяльність із Петром. На підставі цієї угоди 18.06.2018 Микола отримав від Петра 40 000 доларів США для придбання сільськогосподарської техніки в Білорусії (для її подальшої реалізації і отримання прибутку, який вони домовлялись поділити навпіл). Згодом Микола реалізував придбану ним за ці кошти техніку, прибуток від такого продажу використав на власний розсуд, одержані від Петра кошти теж йому не повернув.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 4. Іван, перебуваючи на вулиці в м. Тернопіль, знайшов мобільний телефон «Samsung» вартістю 9 000 грн., який лежав на землі під лавкою. Після чого він вимкнув живлення телефону і сховав його у себе в автомобілі. Картку «Київстар»,

яку він вийняв із цього телефону, викинув у смітник. Суд кваліфікував дії Івана за ч. 1 ст. 193.

Чи правильно кваліфікував діяння суд? Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 5. Олексій, проводячи весняні польові роботи у власному сільсько-господарському господарстві, знайшов закопану у землі металеву скриньку, у якій зберігались грошові кошти в сумі 50 000 доларів США. Про свою знахідку він сповістив дружині Ользі. Згодом вони вдвох використали ці кошти для власних потреб – придбали автомобіль, меблі та побутову техніку.

Проведіть кримінально-правовий аналіз. Чи є ознаки складу злочину у діях Олексія та Ольги?

Задача 6. Василь вирішив самовільно захопити земельну ділянку, яка межувала із його присадибною ділянкою і ніхто нею не користувався. З цією метою він переніс огорожу власної ділянки на 5 метрів, а згодом розпочав будівництво господарської споруди на захопленій ним землі. Викопуючи землю під фундамент він знайшов закопаний там скарб – золоті і срібні прикраси XII століття. Цією новиною він одразу поділився на форумі антикваріату. Згодом він домовився про продаж цих сережок, намист, кулончиків і обручок (всього 113 предметів), за умовами якого він мав отримати від покупця – Тараса понад 500 тис. гривень.

Кваліфікуйте діяння Василя та Тараса. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 7. Микола у вересні 2018 року самовільно зайняв земельну ділянку площею 24,75 м², не маючи жодних рішень про передачу йому у власність чи у користування цієї землі. Для покращення своїх побутових умов, здійснив будівництво гаражу на цій земельній ділянці, що була розташована на відстані 12 м від залізничної колії. Згідно з довідкою Головного управління держсанепідемслужби на залізничному транспорті, ця ділянка розташована в санітарно-захисній зоні залізничної колії.

Один чи декілька злочинів вчинив Микола? Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 8. Маргарита, будучи єдиною спадкоємицею, звернулася після смерті свого батька до державного нотаріуса із заявою про прийняття у спадщину земельної ділянки, яка за життя належала на праві власності її батькові. Ще до одержання свідчення про право власності на вказану земельну ділянку вона, без оформлення належного дозволу, розпочала будівництво літньої кухні на вказаній земельній ділянці.

Кваліфікуйте діяння Маргарити. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 9. Перебуваючи на автозаправній станції, Дмитро зустрів незнайомого чоловіка, який запропонував придбати у нього мобільний телефон. Свою пропозицію незнайомець мотивував тим, що він десь загубив свій гаманець з усіма грошима і йому дуже потрібні кошти, аби дістатись додому. Дмитро перепитав у незнайомця, чи це дійсно його власний телефон, на що отримав ствердну відповідь. Після цього Дмитро придбав вказаний телефон за 1000 грн. Згодом він був затриманий працівниками поліції, які вилучили у нього цей мобільний телефон, повідомивши, що він крадений.

Кваліфікуйте діяння Дмитра. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 10. Максим, достовірно знаючи, що це майно здохне в результаті вчинення квартирної крадіжки, придбав у Івана телевизор «Samsung», ноутбук «Toshiba», цифровий фотоапарат «Canon», золотий ланцюжок вагою 42 грами.

Увечері цього ж дня він здав у ломбард вказаний ланцюжок.

Про придбання цього майна він із Іваном наперед не домовлявся, проте згодом було встановлено, що така «співпраця» між ними була систематичною.

Кваліфікуйте діяння Максима та Івана. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

НЕКОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194).

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є суспільні відносини власності. Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами цього злочину можуть бути громадська безпека, громадський порядок, довкілля, життя і здоров'я особи. Предметом злочину є чуже майно (як рухоме, так і нерухоме), крім окремих його видів, знищення чи пошкодження яких передбачено КК в якості спеціального виду знищення чи пошкодження майна (наприклад, ст.ст. 113, 194-1, 245, 252, 258, 277, 290, 292, 298, 298¹, 338, 347, 352, 357, 360, 378, 399, 411).

Із *об'єктивної сторони* цей злочин (ч. 1 ст. 194) характеризується такими обов'язковими ознаками:

1) суспільно небезпечними діями, які полягають у протиправному руйнівному впливі на чуже майно – його знищенні чи пошкодженні;

2) наслідком у вигляді заподіяння шкоди у великому розмірі (згідно з п. 3 примітки до ст. 185 у такому розмірі визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину);

3) причинним зв'язком між вказаними діями та наслідком.

Знищення чужого майна – це доведення його до повної непридатності щодо його цільового призначення, коли воно втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність або взагалі перестає існувати (водночас втрачені майном властивості не можуть бути відновлені). Наприклад, це псування продуктів, отруєння, спалення будівлі чи споруди, загибель худоби, отруєння напоїв, розтروщення коштовної антикварної речі тощо. Слід

зважати, що в деяких випадках майно може бути знищене без його фізичного зіпсування (зокрема, у разі виливання спирту у каналізацію або випуску цінних порід риб зі штучного ставка у річку).

Пошкодження чужого майна – це погіршення його якості, істотне обмеження можливості його використання за призначенням, коли воно частково, не в повному обсязі втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність (водночас пошкоджене майно може бути відновлене і знову набути повністю або частково втрачених корисних якостей для використання його за призначенням, однак для цього необхідні значні витрати коштів і часу). Наприклад, це руйнування певного механізму чи деталі, без якої не може працювати машина (конвеєр), або розфарбування певних цінних предметів в кольори, що не є природними для їхньої форми.

Якщо для вирішення питання про те, чи втратило майно свою цінність чи є воно непридатним для споживання, необхідні спеціальні знання, то слід провести відповідну судову експертизу.

Умисне знищення або пошкодження чужого майна, поєднане з викраденням, коли знищення чи пошкодження майна, наприклад, є способом готування до викрадення іншого (наприклад, пошкоджуються двері чи стіна приміщення, розбивається скло автомобіля, пошкоджуються засоби системи сигналізації), або здійснюється з метою знешкодити докази вчиненого викрадення, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – як корисливий злочин проти власності (залежно від способу) і злочин, передбачений ст. 194 КК.

Злочин є закінченим із моменту, коли чуже майно знищено чи пошкоджено і водночас заподіяно шкоди у великому розмірі (матеріальний склад). Отже, якщо внаслідок відповідних протиправних дій майно не було знищено чи пошкоджено з причин, що не залежали від волі винного, вчинене має розглядатися як замах на знищення або пошкодження майна.

Суб'єкт цього злочину – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 194) або 14-річного (ч. 2 ст. 194).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом (прямим чи непрямым), водночас винний має усвідомлювати факт того, що внаслідок його протиправних дій власникові майна заподіюється велика майнова шкода. Мотив і мета злочину не є обов'язковими ознаками, однак їх встановлення має важливе значення під час відмежування його від інших та суміжних злочинів (зокрема, диверсії – ст. 113, вимагання – ст. 189, терористичного акту – ст. 258).

Кваліфікуючими ознаками умисного знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194) є вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 194:

1) шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;

2) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;

3) спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Кваліфікація вчиненого за ч. 2 ст. 194 потребує знання про значення відповідних понять і термінів. Зокрема, підпал – це свідоме викликання пожежі через застосування джерела вогню до певних об'єктів. *Вибух* – це стрімке зростання температури та тиску газів (утворення ударної хвилі), спричинене бурхливим протіканням екзоенергетичної хімічної реакції, яка супроводжується виділенням значної кількості газів. *Під* іншим загальнонебезпечним способом розуміється будь-який інший, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо (наприклад, вчинення затоплення чи штучного каменепаду, застосування сильнодіючої отрути для отруєння тварин чи рослин, забруднення земель сільськогосподарського призначення небезпечними відходами чи хімічними речовинами, організація аварії чи техногенної катастрофи тощо). Загальнонебезпечність способу знищення чи пошкодження майна визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей того чи іншого майна, якому заподіюється шкода, засобів чи знарядь знищення чи пошкодження, місця, обстановки та часу вчинення діяння.

Для кваліфікації дій винної особи за ч. 2 ст. 194 зазначені в ній способи повинні мати загальнонебезпечний характер. Тому умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке не мало такого характеру, не може розглядатись як кваліфікуюча ознака цього злочину (абз. 2 п. 26 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10). Використання чужого майна за його призначенням, що спричинило припинення його існування (наприклад, спалення у печі або витрачання пального через експлуатацію машин і механізмів), не є способом його знищення чи пошкодження, а тому не утворює складу аналізованого злочину.

Слід зазначити, що шкода від підпалу (вибуху чи іншого загальнонебезпечного способу знищення майна) має бути заподіяна у великих розмірах, що передбачено основним складом умисного знищення або пошкодження майна у ч. 1 ст. 194. Однак ці обставини не завжди враховуються правозастосовною практикою, через що подекуди дії винних необгрунтовано кваліфікуються за ч. 2 ст. 194.

Наприклад, вироком Лановецького районного суду Тернопільської області особу визнано винною в тому, що за допомогою сірників винний скоїв 5 підпалів соломи, складеної у копиці, а також під дерев'яними навісами. Кожен із цих епізодів призвів до спричинення матеріальної шкоди п'ятьом різним потерпілим на такі суми: 500 грн.; 1 000 грн.; 9 000 грн.; 10 000 грн. та 15 000 грн. (загальний розмір – 35 500 грн.). Ці дії винного суд кваліфікував як одиничний злочин за ч. 2 ст. 194 КК України¹⁰.

Зокрема, під час кваліфікації злочинів, що вміщують ознаки знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, необхідно призначати пожежно-технічну експертизу.

В особливо великих розмірах визнається така заподіяна майнова шкода від умисного знищення або пошкодження чужого

¹⁰ Вирок Лановецького районного суду Тернопільської області від 06.04.2016 року (провадження № 1-кп/602/10/2016). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/57009011 (дата звернення 22.02.2019).

майна, сума якої в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Спричинення загибелі людей означає вчинення такого умисного знищення або пошкодження чужого майна, внаслідок якого сталася смерть двох чи більше людей. Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти, зокрема, смерть однієї особи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом та більше особам, залишення людей без житла або засобів до існування, виведення з ладу повністю або на тривалий час важливих споруд, техніки чи обладнання, тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації тощо (водночас питання про те, що саме становлять собою інші тяжкі наслідки, слід вирішувати у кожному конкретному випадку щодо конкретних обставин справи).

Якщо знищення або пошкодження майна є ознакою іншого злочину, то такі дії, за загальним правилом кваліфікуються за статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин. У випадках, коли зазначені дії вчинювалися способом чи спричинили суспільно небезпечні наслідки, які не враховані у статті, що передбачає відповідальність за такий злочин, вони додатково мають кваліфікуватися ще й за ст. 194 (зокрема, якщо примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, було поєднане зі знищенням чи пошкодженням майна шляхом вибуху, підпалу чи іншим загально небезпечним способом, то такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 355 і ч. 2 ст. 194).

Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1).

Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є відносини власності, а його додатковими факультативними безпосередніми об'єктами можуть бути громадська безпека, громадський порядок, довкілля, безпека виробництва, життя і здоров'я особи. Норма, передбачена ст. 194-1, є спеціальною до норми, передбаченої ст. 194, яка також є в якості загальної. Предметом цього злочину є об'єкти електроенергетики (зокрема, це елект-

рична станція (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція електрична мережа, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельня, підключена до магістральної теплової мережі, магістральна теплова мережа). Для з'ясування значення кожного конкретного об'єкта електроенергетики слід звертатися передусім до змісту Закону України «Про електроенергетику» від 16.10.1997 (зокрема, ч. 1 ст. 1) та відповідних постанов Кабінету Міністрів України.

Об'єктивна сторона цього злочину (ч. 1 ст. 194-1) характеризується такими обов'язковими ознаками:

1) суспільно небезпечними діями, які полягають у пошкодженні або руйнуванні;

2) наслідками у вигляді порушення або загрози порушення нормальної роботи таких об'єктів або спричинення небезпеки для життя людей;

3) причинним зв'язком між вказаними діями та наслідком.

Пошкодження об'єктів електроенергетики – це погіршення їх якості, істотне обмеження можливості їх експлуатації за призначенням, доведення їх на певний час до непридатності, зменшення ефективності їх функціонування або припинення їх функціонування (водночас обов'язкового виведення таких об'єктів із ладу не передбачається).

Руйнування об'єктів електроенергетики – це їх повне виведення з ладу, розвалювання, розтrocення, розорення, доведення їх до цілковитої непридатності щодо їх цільового використання, припинення їх фізичного існування взагалі. Фактично поняття «руйнування» є юридичним синонімом до поняття «знищення», однак під час руйнації дії винного спрямовані передусім не на маленькі речі, а на більш великі за обсягом, вагою, територією розташування об'єкти – монолітні споруди, каскади будівель, численне обладнання, системи комунікації, установки з вогнезахисним чи іншим покриттям, комплексні агрегати, розгалужені мережі тощо.

Під порушенням нормальної роботи об'єктів електроенергетики слід розуміти спотворення, зміну режиму їх функціону-

вання, через що припиняється виробництво, передача і розподіл такими об'єктами електроенергії, погіршуються якісні та кількісні її характеристики (наприклад, зменшуються обсяги її постачання, погіршується рівень безпеки їх експлуатації, підвищується температура охолоджувальної рідини, блокуються процеси функціонування автоматичних пристроїв тощо).

Створення загрози порушення нормальної роботи таких об'єктів – це такий стан, за якого фактичного порушення встановленого режиму функціонування (нормальної роботи) об'єктів електроенергетики не було, однак виникла реальна небезпека такого порушення, що могло б статися під час іншого розвитку подій.

Спричинення небезпеки для життя людей є виникнення такої ситуації внаслідок пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, коли життю людей загрожує реальна небезпека, яка може спричинитися і від експлуатації самих об'єктів, і від припинення (зменшення) постачання електроенергії відповідним споживачам.

Злочин є закінченим із моменту, коли об'єкт електроенергетики пошкоджено чи зруйновано, що призвело до порушення чи загрози порушення нормальної роботи таких об'єктів або спричинило небезпеку для життя людей (матеріальний склад).

Суб'єкт цього злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* злочин характеризується умислом (прямим чи непрямым).

Кваліфікуючими ознаками умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики (ч. 2 ст. 194-1) є вчинення його:

- 1) повторно (див. ст. 32);
- 2) за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 28);
- 3) *загальнонебезпечним способом* (див. положення про питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 194).
- 4) спричинення загибелі людей;
- 5) спричинення інших тяжких наслідків (про зміст цих ознак див. положення про питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 194).

Під час кваліфікації цього злочину слід зважати на те, що, коли під час пошкодження об'єктів електроенергетики знищено або пошкоджено інше рухоме чи нерухоме майно, то вчинене за наявності для цього підстав потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 194. Якщо пошкодження об'єктів електроенергетики було пов'язане з викраденням електричної енергії, то вчинене кваліфікують за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 188-1 та 194-1.

Погроза знищення майна (ст. 195). Основним безпосереднім *об'єктом* цього злочину є врегульовані законом суспільні відносини власності, а додатковим необхідним безпосереднім об'єктом – психічна недоторканість особи. Предметом цього злочину є чуже майно.

Із *об'єктивної сторони* цей злочин полягає у погрозі знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

Погроза знищення майна – це залякування (усне, письмове, жестами, через демонстрацію зброї чи інших небезпечних для життя предметів тощо) іншої особи негайним чи таким, що може статися у майбутньому, знищенням певного майна, яке є чужим для винного. Водночас потерпілий має сприймати такий вплив як реальний і конкретний, тобто в нього мають бути всі реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози.

Про поняття «підпалу», «вибуху» та «іншого загальнонебезпечного способу» див. положення до ст. 194 КК.

Злочин є закінченим із моменту сприйняття погрози потерпілою особою.

Суб'єкт злочину загальний – фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона цього злочину передбачає встановлення прямого умислу в діях винного (зокрема, винний має усвідомлювати, що погрожуючи знищенням майна, він здатний викликати у потерпілого побоювання за цілісність свого майна, і бажати цього).

Слід зважати, що погроза знищити майно може бути способом вчинення інших злочинів (наприклад, передбачених

ст.ст. 189, 206, 280, 345, 346, 350, 355, 377, 386), водночас вона охоплюється їхніми складами та додаткової кваліфікації за ст. 195 не потребує. Якщо погроза здійснюється з мотивів явної неповаги до суспільства у процесі вчинення хуліганських дій, то вчинене охоплюється ст. 296 (хуліганство) і додаткової кваліфікації за ст. 195 не потребує. Також погрозу знищення майна (ст. 195) слід відрізнити від публічних закликів до погромів, підпалів, знищення майна (ст. 295). В останньому випадку, на відміну від погрози, має місце не залякування потерпілого чи інших осіб знищенням певного майна, а підбурювання невизначеної кількості людей до вчинення таких дій, намаганням викликати бажання знищити чи пошкодити певне майно.

Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196).

На відміну від злочину, передбаченого ст. 194, спосіб знищення чи пошкодження майна на кваліфікацію вчиненого не впливає. Відповідальність за цей злочин зумовлена лише його суспільно небезпечними наслідками. Цей злочин має місце тоді, коли внаслідок необережного знищення або пошкодження чужого майна спричинено тяжкі тілесні ушкодження або сталася загибель людей. Водночас під час кваліфікації необережного знищення або пошкодження деяких спеціальних видів майна слід зважати на настання інших суспільно небезпечних наслідків (наприклад, необережне знищення або пошкодження військового майна, утворює склад злочину, передбаченого ч. 1 ст., у разі, коли воно заподіяло шкоду у великих розмірах, а спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків ч. 2 ст. визнаються кваліфікуючими ознаками цього діяння).

Поняття «тяжкі тілесні ушкодження» визначено у ст. 121, а про поняття «загибель людей» див. положення до ст. 194. Зокрема, варто пам'ятати, що об'єкт, предмет і суспільно-небезпечне діяння в складі необережного знищення чи пошкодження чужого майна такі самі, як і в злочині, передбаченому ст. 194 КК.

Суб'єкт цього злочину загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується необережністю (злочинною самовпевненістю або злочинною недбалістю).

Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197).

Цей злочин є спеціальним видом причетності до злочину (наприклад, до крадіжки) та створює передумови для небезпечного впливу на чуже майно стихійного лиха чи інших деструктивних факторів. Предметом цього злочину є чуже майно, яке передане (доручено) власником іншій особі для зберігання чи охорони. Потерпілим від цього злочину є власник майна, який передає його іншій особі на збереження чи під охорону.

Із *об'єктивної сторони* злочин характеризується сукупністю таких обов'язкових ознак:

1) суспільно небезпечним діянням, яке полягає у невиконанні або неналежному виконанні особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків;

2) наслідками у вигляді тяжких наслідків для власника майна;

3) причиновим зв'язком між вказаними діями та наслідком.

Під час кваліфікації цього злочину необхідно передусім з'ясувати у чому саме полягало порушення винною особою обов'язків щодо охорони майна. Для цього варто знати, що таке невиконання обов'язків та їх неналежне виконання.

Невиконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків – це невчинення винною особою відповідних дій (бездіяльність) за умови, коли вона повинна і могла їх вчинити, зокрема, такі дії мають належати до її обов'язків та бути спрямованими на попередження настання тяжких наслідків для власника майна (наприклад, викликати поліцію у разі посягання на майно, що охороняється чи зберігається, загасити пожежу чи викликати пожежну охорону, повідомити відповідним органам чи власникові про інші загрози знищення або пошкодження майна, включити сигналізацію на охоронюваному об'єкті або контролювати на ньому процес відеоспостереження, перевірити периметр охоронюваного об'єкта на наявність можливих місць проникнення до нього тощо).

Неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків – це невчинення винною особою в повному обсязі дій щодо охорони чи збереження чужого майна або вчинення їх не в тому порядку, як це передбачалося, а також недбале чи несумлінне ставлення до них за умови, що вона повинна і могла їх вчинити.

Кваліфікуючи це діяння, необхідно встановити:

– по-перше, які саме дії особа повинна була і могла вчинити за цих умов. Зокрема, слід з'ясувати: які саме конкретні обов'язки поклалися на особу; де такі обов'язки передбачені; які з цих обов'язків не виконано чи виконано неналежним чином; які саме нормативно-правові акти порушено винним;

– по-друге, чи мала особа реальну можливість виконати належним чином покладені на неї обов'язки; який був стан здоров'я в особи під час виконання обов'язків щодо збереження чи охорони чужого майна; чи не вплинули на виконання цих обов'язків стихійні сили природи, дії технічних факторів чи інших осіб;

– по-третє, чи зумовило невиконання або неналежне виконання особою своїх обов'язків спричинення тяжких наслідків для власника майна.

Щодо цього наведемо такий приклад із слідчої та судової практики:

Невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків може створити умови для вчинення щодо такого майна різних злочинів. Якщо особа, якій доручено зберігання чи охорону чужого майна, своїми діями сприяла вчиненню щодо нього конкретного злочину (зокрема, крадіжки або умисного знищення чи пошкодження майна), то вчинене нею слід кваліфікувати як співучасть у такому злочині.

Склад цього злочину відсутній, коли в особи не було можливості забезпечити збереження чи охорону майна (наприклад, внаслідок стихійного лиха, раптового приступу хвороби, застосування до неї непереборного фізичного чи психічного примусу тощо).

Тяжкі наслідки у цьому злочині є оціночним поняттям. Вони підлягають встановленню у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Такими наслідками можуть бути, зокрема: викрадення у власника, пошкодження або знищення майна у великих розмірах, у великій кількості, особливо важливого для виробництва майна, сімейної реліквії, раритетної чи унікальної речі. Для наявності об'єктивної сторони цього складу злочину необхідне настання, внаслідок порушення особою обов'язків щодо зберігання чи охорони майна, тяжких наслідків, які мають перебувати в причинному зв'язку з цим порушенням.

Злочин є закінченим із моменту настання тяжких наслідків для власника майна (матеріальний склад).

Суб'єкт цього злочину – спеціальний. Ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і не є службовою особою та якій доручено зберігання чи охорону чужого майна (зокрема, на підставі трудового договору чи спеціального доручення). Наприклад, це охоронець, сторож, гардеробник, водій-експедитор, кур'єр, лісник, пастух тощо. Для службової особи кримінальна відповідальність за такі дії настає за службову недбалість за ст. 367.

Із *суб'єктивної сторони* цей злочин характеризується такою формою вини: стосовно порушення обов'язків щодо охорони майна – умислом чи необережністю, а стосовно ставлення до тяжких наслідків – тільки необережністю (злочинною самовпевненістю або злочинною недбалістю).

Питання для самостійного контролю

1. Який розмір майнової шкоди є ознакою основного складу злочину «Умисне знищення або пошкодження майна»?
2. Чим відрізняється знищення майна від пошкодження майна?
3. Які способи знищення та пошкодження майна належать до загальнонебезпечних?

4. Яка ознака складу злочину відмежовує «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» від «Умисного знищення або пошкодження майна»?

5. Що належать до об'єктів електроенергетики?

6. Якими ознаками має бути наділена погроза у складі злочину, передбаченому ст. 195? Що означає реальність, як ознака погрози?

7. Спричинення яких суспільно-небезпечних наслідків є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони необережного знищення або пошкодження майна?

8. Якими формами суспільно небезпечного діяння характеризується об'єктивна сторона складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна»?

9. Які суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна»?

10. Хто може бути суб'єктом складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна»?

Тестові завдання

1. Умисне знищення або пошкодження чужого майна є кримінально-караним та тягне відповідальність за ст. 194, якщо воно:

- 1) вчинене загальнонебезпечним способом;
- 2) спричинило майнову шкоду у великих розмірах;
- 3) було спрямоване на майно, що має особливу культурну, історичну чи наукову цінність;
- 4) спричинило значну шкоду;
- 5) вчинене в особливо великих розмірах.

2. Об'єктивна сторона складу злочину «Умисне знищення або пошкодження майна» (ч. 1 ст. 194) сконструйована як:

- 1) формальний склад злочину;

- 2) матеріальний склад злочину;
- 3) формально-матеріальний склад злочину;
- 4) триваючий склад злочину;
- 5) продовжуваний склад злочину.

3. Якою формою вини характеризується кваліфікований склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 194, – умисне знищення або пошкодження чужого майна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки:

- 1) умисною формою вини;
- 2) лише злочинною недбалістю;
- 3) необережною формою вини;
- 4) і умисною, і необережною формою вини;
- 5) подвійною (складною) формою вини.

4. Вкажіть відповіді, в яких вказано ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194-1, – умисне пошкодження об'єктів електроенергетики:

- 1) пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 2) руйнування об'єктів електроенергетики;
- 3) знищення об'єктів електроенергетики;
- 4) спричинення майнової шкоди у великих розмірах;
- 5) спричинення порушення нормальної роботи таких об'єктів;
- 6) спричинення значної шкоди;
- 7) спричинення небезпеки для життя людей;
- 8) спричинення загрози порушення нормальної роботи таких об'єктів.

5. Об'єктивна сторона складу злочину «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» (ч. 1 ст. 194-1) сконструйована як:

- 1) формальний склад злочину;
- 2) матеріальний склад злочину;
- 3) усічений склад злочину;
- 4) триваючий склад злочину;
- 5) продовжуваний склад злочину.

6. За якими ознаками слід розмежовувати склади злочинів: «Умисне знищення або пошкодження майна» та «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики»?

- 1) суспільно небезпечне діяння;
- 2) суспільно небезпечні наслідки;
- 3) об'єкт складу злочину;
- 4) ознаки спеціального суб'єкта складу злочину;
- 5) форма вини;
- 6) факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину;
- 7) предмет складу злочину;
- 8) потерпілий від злочину;
- 9) факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину;
- 10) всі зазначені вище відповіді є правильними.

7. З якого моменту вважається закінченням злочин, передбачений ст. 195, – погроза знищення майна?

- 1) з моменту висловлювання погрози;
- 2) з моменту реалізації погрози;
- 3) з моменту доведення погрози до відома потерпілого;
- 4) з моменту приведення погрози у виконання;
- 5) з моменту початку висловлення погрози.

8. Вкажіть відповіді, в яких правильно вказані ознаки погрози знищення майна (ст. 195):

- 1) погроза знищення або пошкодження майна будь-яким способом;
- 2) погроза руйнування майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом;
- 3) погроза псування чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом;
- 4) наявність реальних підстав побоюватися здійснення цієї погрози;
- 5) погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом;

б) наявність реальних намірів здійснити виконання цієї погрози;

7) погроза знищення власного майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

9. Об'єктивна сторона складу злочину «Погроза знищення майна» (ст. 195) сконструйована як:

- 1) формальний склад злочину;
- 2) матеріальний склад злочину;
- 3) усічений склад злочину;
- 4) формально-матеріальний склад злочину;
- 5) триваючий склад злочину.

10. Об'єктивна сторона складу злочину «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196) сконструйована як:

- 1) формальний склад злочину;
- 2) матеріальний склад злочину;
- 3) усічений склад злочину;
- 4) триваючий склад злочину;
- 5) продовжуваний склад злочину.

11. Вкажіть відповіді, в яких вказано, з якого моменту вважається закінченим злочин «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196):

- 1) з моменту пошкодження чужого майна;
- 2) з моменту знищення чужого майна;
- 3) з моменту спричинення майнової шкоди у великих розмірах;
- 4) з моменту спричинення значної шкоди;
- 5) з моменту спричинення загибелі людей;
- 6) з моменту спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень;
- 7) з моменту спричинення тяжких тілесних ушкоджень.

12. Предметом необережного знищення чи пошкодження майна (ст. 196) може бути:

- 1) лише чуже майно;

- 2) і чуже, і власне майно;
- 3) майно, що перебуває у спільній сумісній власності;
- 4) майно, яке перебуває у спільній частковій власності;
- 5) лише власне майно.

13. Вкажіть відповіді, в яких вказано форми суспільно небезпечного діяння, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна» (ст. 197):

- 1) невиконання обов'язків із охорони власного майна;
- 2) недбале зберігання майна;
- 3) невиконання обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна;
- 4) недобросовісне виконання обов'язків щодо охорони та зберігання чужого майна;
- 5) неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна;
- 6) зберігання майна у неналежних умовах;
- 7) недотримання санітарно-гігієнічних норм зберігання власного майна;
- 8) несумлінне виконання обов'язків щодо охорони чужого майна.

14. Вкажіть відповідь, в якій вказано суспільно небезпечні наслідки, як ознаку об'єктивної сторони складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна» (ст. 197):

- 1) знищення, пошкодження чи втрата майна;
- 2) значна шкода;
- 3) майнова шкода у великих розмірах;
- 4) тяжкі наслідки для власника майна;
- 5) загибель людей або інші тяжкі наслідки.

15. Вкажіть відповідь, в якій вказано суб'єкта складу злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна» (ст. 197):

- 1) особа, якій ввірено чуже майно;

- 2) службова особа, яка є матеріально відповідальною;
- 3) особа, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна;
- 4) особа, у віданні якої перебуває чуже майно;
- 5) особа, яка за законом зобов'язана зберігати власне майно.

Ситуативні завдання

Задача 1. Т. у січні 2019 року заволодів чужим транспортним засобом (вартість якого становила 233 000 грн.) і, діставшись на ньому до потрібного місця, вивіз автомобіль на берег озера і, обливши бензином, підпалив, що призвело до його знищення.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 2. Сусіди Олексик та Тарасенко, перебуваючи у неприязних стосунках, будучи у стані сп'яніння, розпочали сварку щодо межі їх городів. Олексик стверджував, що його ділянка має бути на один метр ширшою, Тарасенко заперечував, вказуючи на протилежне. Переконавшись у тому, що Тарасенко не вдасться умовити поступитися землею, Олексик вночі підпалив його господарську будівлю, використовуючи бензин, що зберігався у нього в гаражі.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 3. Р., будучи програмістом на автомобілебудівному заводі, з мотивів помсти керівництву підприємства умисно зіпсував програмне забезпечення, що забезпечувало технологічне функціонування автоматичної системи подачі механічних вузлів на конвеєр. В результаті виник збій в роботі заводу, що спричинив матеріальну шкоду в розмірі 1 млн. грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 4. Задля особистого збагачення, М. уночі вирізав металеві елементи із трьох опор високовольтної лінії електропередач. Наступного дня він здав ці металеві елементи у пункт прийому металобрухту, отримавши за них 3 700 грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 5. Між сусідами Чапкісом та Зваричем неодноразово виникали сварки щодо місця спорудження Зваричем літнього будинку. Чапкіс вважав, що цей будинок будується занадто близько до його криниці. Під час сварок Чапкіс неодноразово заявляв, що за нагоди він спалить цей будинок. Після чергової сварки, поєднаної із такими погрозами, Зварич звернувся до відділу поліції із заявою про притягнення Чапкіса до кримінальної відповідальності.

Кваліфікуйте діяння Чапкіса. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 6. Працівник поліції Дубневич, виконуючи свої службові обов'язки, склав протокол про розпиття Лазаровичем алкогольних напоїв у громадському місці. Через два дні Лазарович зустрів Дубневича біля відділу поліції, коли Дубневич, прибувши на роботу, виходив із власного автомобіля. Лазарович запитав у працівника поліції, чи той його упізнав. Після ствердної відповіді, Лазарович сказав: «Гарна у Вас машина, пане поліцейський! Горітиме вона, мабуть, теж дуже гарно та феєрично».

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 7. М., перебуваючи у власній квартирі багатоквартирного житлового будинку, в стані алкогольного сп'яніння, запаливши сигарету, заснув, недопалок впав на килим поблизу його ліжка та спричинив пожежу. Прокинувшись від вогню та диму, М. вибіг із будинку, не повідомивши про пожежу у службу порятунку.

Пожежників викликали сусіди М., проте в результаті цієї пожежі опіки отримала неповнолітня дитина, яка проживала

у квартирі поверхом вище над квартирою М. Згідно з даними судово-медичної експертизи, їй було заподіяне тяжке тілесне ушкодження.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 8. Василь, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в приміщенні житлового будинку здійснив розпалювання вогню в печі житлової кімнати за допомогою бензину А-95, який є легкозаймистою речовиною, виливши його із пляшки на горючий дерев'яний матеріал – дрова. В результаті цього відбулося швидке загорання будинку, що призвело до загибелі дружини обвинуваченого, яка спала на дивані в кімнаті, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння. Згідно з даними судово-медичної експертизи, смерть потерпілої настала внаслідок отруєння чадним газом.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 9. Степан, працюючи згідно з укладеним контрактом охоронцем охоронного агентства та здійснюючи, відповідно з договором, зовнішню охорону приміщення універмагу Дружба, перебував на робочому місці в стані алкогольного сп'яніння та в період із 03.00 год. до 06.00 год. 03.10.2018 безпідставно був відсутній на своєму робочому місці. Відтак ніхто не здійснював охорону об'єкта, що дало можливість невстановленій особі, скориставшись відсутністю охорони, шляхом виймання шибки вікна, проникнути в середину приміщення універмагу Дружба, звідки таємно викрасти товарно-матеріальні цінності на загальну суму 1 860 223 грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

Задача 10. Михайло, згідно з посадовою інструкцією, був наділений повноваженнями щодо охорони та збереження лісових насаджень, але всупереч договору про матеріальне збереження

ввірених йому під охорону обходів, здійснював контроль за ними шляхом поверхневого та нечастого їх огляду, внаслідок чого ним не була виявлена самовільна рубка 46 дерев породи «ялина». Відтак інтересам держави завдано шкоди у вигляді невідшкодованих збитків на суму 22381,5 грн.

Кваліфікуйте діяння. Проведіть кримінально-правовий аналіз.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

1. Корнієнко Є. В. Кримінально-правова характеристика зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2013. 249 с.
2. Катеринчук К. Проблеми законодавчої диференціації злочинів проти здоров'я особи. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/123>
3. Гусак О. А. Кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони доведення до самогубства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 211–215.
4. Шевченко В. А. Особливості способів доведення до самогубства. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 263–266.
5. Гумін О. М. Форми та види катування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 80–83.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те переробл. та доп. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Ступник Я. В. Кримінальне право України. Особлива частина: навч.-метод. посібник. Ужгород: Гельветика, 2017. 715 с.
8. Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина: посібник для підготовки до іспитів. Х.: Право, 2016. 155 с.
9. Методичні рекомендації щодо кваліфікації та розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи (умисні вбивства та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень): для практичних працівників органів дізнання та досудового слідства / О. В. Авраменко та ін.; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2009. 80 с.
10. Данилевський А. О., Болдарь Г. Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів: наук.-практ. посібник. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 150 с.
11. Юрченко О. М., Бантишев О. Ф., Кузьмін С. А. Злочини проти життя та здоров'я особи: наук.-практич. коментар до розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України. Міжвідом. наук.-дослід. центр

з проблем боротьби з організ. злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України. К.: Паливода А. В., 2013. 175 с.

12. Балабко В. В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К., 2013. 20 с.

13. Дударець Д. М. Причинний зв'язок у злочинах проти життя і здоров'я, що вчиняються шляхом бездіяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького. К., 2014. 20 с.

14. Балабко В. В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників: монографія. Держ. ВНЗ «Нац. гірн. ун-т». Запоріжжя: Дніпровський металург. 2017. 287 с.

15. Плисюк Н. М. Становлення і розвиток вітчизняного кримінального законодавства про вбивство. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 79–88.

16. Луцький Т. М. Проблематика нормативного визначення поняття «вбивство через необережність». *Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах*: збірник тез МНПК. 2018. № 09.11. С. 123–125.

17. Столяр Т. Умисне вбивство та умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони: огляд правового регулювання в зарубіжних країнах. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 80–87.

18. Страшко О. В. Умисне вбивство з особливою жорстокістю в Україні та Німеччині: порівняльний аналіз. *Вісник наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів та молодих вчених ЛьвівДУВС*. 2016. С. 401–403.

19. Самарчук М. В. Диференціація кримінальної відповідальності за вбивство, поєднане з іншими злочинами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 358–365.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

1. Андрушко А. В. Відповідальність за захоплення заручників: історичний аспект. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 грудня 2017 року). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 6–10.

2. Андрушко А. В. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників за законодавством України та держав Балтії: порівняльно-правове дослідження. *Міжнародний конгрес європейського права*: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21–22 квітня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 282–286.

3. Андрушко А. В. Особливості кримінальної відповідальності за захоплення заручника за законодавством Азербайджану, Вірменії та Грузії. *Закарпатські правові читання*: матеріали IX Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Ужгород, 20–22 квітня 2017 р.) / за заг. ред. В. І. Смоланки, О. Я. Рогача, Я. В. Лазура. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. Т. 1. С. 346–353.

4. Володіна О. О. Щодо питання про об'єкт захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 173–175.

5. Задорожна М. Д. Відмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом від втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науково-практичний юридичний журнал «ПРАВНИКЪ»*. 2017. № 20. С. 137–139.

6. Райковський С. Ю. Протидія торгівлі людьми в Україні. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/23421/1/116-117.pdf>

7. Дручек О. В. Торгівля людьми та проблеми протидії їй в Україні. *Порівняльне право*. 2014. № 3. Ст. 153–157.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

10. Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16–17 березня 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. 214 с.

11. Райковський С. Ю. Протидія торгівлі людьми в Україні. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/23421/1/116-117.pdf>

12. Тітов Є. Б. Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2007. 195 с.

13. Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2009. 16 с.

14. Ілляшенко О. В. Запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини в Україні та інших європейських країнах (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Акад. адвокатури України. К., 2016. 20 с.

15. Гордуновський О. М., Гуржій О. І., Ресент О. П. Торгівля в Південній Україні: організація товарообігу та людський потенціал (кінець XVIII – початок XX ст.) / відп. ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. К.: Ін-т історії України НАН України, 2017. 154 с.

16. Гришук В. К. Соціальна зумовленість кримінально-правової охорони і захисту гідності людини в Україні. *Право України*. 2018. № 9. С. 98–108.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

1. Лень В.В. Окремі способи розбещення неповнолітніх: питання диференціації, кваліфікації та покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 102–105.
2. Світличний О.О., Хряпінський П. В. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. 285 с.
3. Коновалова Г. О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх. URL: <http://nam.kiev.ua/files/publications/pravo-magistr.pdf#107>
4. Фурса В. В. Використання зарубіжного досвіду для удосконалення кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за розбещення неповнолітніх. *Актуальні питання протидії злочинності у сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: МНПК. 2017. Ч. 2. Номер: 17.03.2017. С. 286–287.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савчена, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Центр учбової літератури, 2017. 528 с.
7. Світличний О. О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 20 с.
8. Шмерецький Є. Є. Юридико-психологічна характеристика зґвалтування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 19.00.06. Нац. акад. внутр. справ. К., 2018. 19 с.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

1. Азаров Д. С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. *Адвокат*. 2004. № 5. С. 11–13.
2. Албул С. В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 32. С. 138–141.
3. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 19 с.
4. Андрушко П. П. Документи, як предмет злочинів, склади яких передбачені статтями 357, 358, 366 КК України. *Альманах кримінального права*: зб. статей. К., 2009. Вип. 1. 424 с.
5. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою: монографія. Львів, 2008. 216 с.
6. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів, 2012. 514 с.

7. Беніцький А. С. Юридичний аналіз придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14basozs.pdf> (дата звернення 06.03.2019).

8. Берзін П. С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смарт-карток». *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2002. № 5. С. 93–97.

9. Берзін П. С. Суб'єктивна сторона шахрайства, що вчиняється з використанням підроблених банківських платіжних карток. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2003. № 1. С. 36–43.

10. Винник Б. Поняття «житло» в законодавстві України та його правове значення. *Юридичний журнал*. 2005. № 3. С. 16–21.

11. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та мета як ознака суб'єктивної сторони злочинів проти власності. *Матеріали звітної науково-практичної конференції факультету з підготовки слідчих*. Львів, 2012. С. 21–24.

а. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvlduvs/2012_2_2/-12gvibzpv.pdf (дата звернення 06.03.2019).

12. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів, 2012. 211 с.

13. Газдайка-Василишин І. Б. Щодо поняття «Близьких родичів» у кримінальному праві України. Кримінальний процесуальний кодекс України. 2012: кримінально-правові та процесуальні аспекти. Львів, 2013. С. 40–43.

14. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

15. Гришук В. К. Напад у кримінальному праві. *Юридична енциклопедія*. К., 2002. Т. 4. 768 с.

16. Гуня І. І. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

17. Демидова Л. М. Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 44 с.

18. Демидова Л. М. Установлення майнової шкоди при кваліфікації діянь: проблеми слідчо-судової практики. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*. Харків, 2014. Вип 5. С. 228–233.

19. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 15 с.

20. Дорохіна Ю. А. Деякі питання кваліфікації злочинів проти власності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 35. С. 199–206.

21. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності: історико-правовий аспект. *Митна справа*. 2013. № 6. Ч. 2. Кн. 1. С. 263–269.
22. Дорохіна Ю. А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 527 с.
23. Дудоров О. Про розмежування придбання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, і легалізації злочинних доходів. *Вісник прокуратури*. 2008. № 10 (88). С. 43–61.
24. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія. Луганськ, 2012. 400 с.
25. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації шахрайства. URL: <http://law-der.pu.if.ua/conference2014/-articles/dudorov.pdf>.
26. Дьоменко С. В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 19 с.
27. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
28. Ємельянов М. В. Кримінально-правова характеристика шахрайства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2013. 19 с.
29. Загороднюк С. О. Удосконалення законодавства про злочини проти власності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 1. С. 146–154.
30. Ільїна О. В. Кваліфікація повторного вчинення корисливих злочинів проти власності. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2006. № 2. С. 14–21.
31. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2007. 201 с.
32. Карп'юк М. В. Насильницькі злочини проти власності за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльний аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 269 с.
33. Карчевський М. Особливості кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 1. С. 139–142.
34. Кузнецов В. В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2000. 228 с.
35. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 198 с.
36. Кундеус В. Г. Рухоме та нерухоме майно як предмет злочинів проти власності. *Вісник НУВС*. 2005. Вип. 30. С. 38–42.
37. Лугина О. Проблеми нормативного визначення терміна «самовільне зайняття земельних ділянок». *Право України*. 2008. № 2. С. 109–111.

38. Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2014. 20 с.

39. Мовчан Р. О. «Самовільність» як найважливіша ознака злочину, передбаченого ч. 1 ст. 197–1 КК України. *Вісник Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. № 4. С. 99–108.

40. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 20 с.

41. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи*: матер. наук.-практ. конф. К., 2004. С. 47–50.

42. Навроцький В. О. Кримінально-правова оцінка заволодіння чужими коштами шляхом використання через банкомат викраденої банківської платіжної картки. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2013. С. 489–493.

43. Олійник В. П. Земля як предмет злочинів проти власності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 39. С. 160–171.

44. Олійник В. П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 219 с.

45. Олійник П. В. Спірні питання кваліфікації злочинів проти власності з урахуванням їх предмету. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3 (39). С. 224–234.

46. Панов М. Проблеми відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6096/1/-Panov_Oliiunyk_291_-299.pdf. 550 (дата звернення 06.03.2019).

47. Панов М. І. Корисливі злочини проти власності не пов'язані з обертанням чужого майна на свою користь або користь інших осіб. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*: зб. наук. праць. К., 2010. 812 с.

48. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2009. Вип. 254. Т. 2. С. 477–488.

49. Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини проти власності. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 2 (102). С. 19–31.

50. Про судову практику у справах про злочини проти власності»: Постанова Пленуму Верховного суду України № 10 від 06 листопада 2009 року. *База даних «Законодавство України». ВР України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09 (дата звернення: 10.01.2019)

51. Рублевський А. П. Відмінність розбою від деяких суміжних злочинів. URL: <http://www.apfr.-in.ua/v32/45.pdf#647> (дата звернення 06.03.2019).

52. Рунов Г. До проблеми визначення поняття «житло» у кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 12. С. 71–74.

53. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження: монографія. К., 2013. 216 с.

54. Світличний О. Правові аспекти застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1.

55. Семикіна Л. О. Вимагання за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

56. Слабченко О. А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем за кримінальним законодавством ФРН, Франції та Великобританії: порівняльно-правове дослідження. *Форум права*. 2011. № 4. С. 691–698.

57. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2004. 20 с.

58. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 232 с.

59. Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 240 с.

60. Ярмиш Н. Визначення суб'єкта привласнення чи розкрадання чужого майна. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 69–76.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ЗЛОЧИН ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ.....	5
Питання для самостійного контролю.....	18
Тестові завдання.....	19
Ситуативні завдання.....	23
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....	28
Питання для самостійного контролю.....	41
Тестові завдання.....	42
Ситуативні завдання.....	46
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....	50
Питання для самостійного контролю.....	60
Тестові завдання.....	70
Ситуативні завдання.....	75
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ.....	82
Питання для самостійного контролю.....	96
Тестові завдання.....	97
Ситуативні завдання.....	100
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....	105
Питання для самостійного контролю.....	123
Тестові завдання.....	124
Ситуативні завдання.....	130
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	134
Питання для самостійного контролю.....	147
Тестові завдання.....	148
Ситуативні завдання.....	158

КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОБЕРНЕННЯМ МАЙНА НА СВОЮ КОРИСТЬ ЧИ НА КОРИСТЬ ІНШИХ ОСІБ.....	154
Питання для самостійного контролю.....	177
Тестові завдання.....	178
КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ОБЕРНЕННЯМ МАЙНА НА СВОЮ КОРИСТЬ ЧИ НА КОРИСТЬ ІНШИХ ОСІБ.....	186
Питання для самостійного контролю.....	200
Тестові завдання.....	201
Ситуативні завдання.....	206
НЕКОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	209
Питання для самостійного контролю.....	220
Тестові завдання.....	221
Ситуативні завдання.....	226
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	230

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

І. Б. ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН
А. О. ЙОСИПІВ
М. В. САМАРЧУК

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА
ОХОРОНА ОСОБИ ТА ВЛАСНОСТІ
В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Редагування *Н. Б. Громоцька*

Макетування *Н. М. Лесь*

Друк *І. М. Хоминець*

Підписано до друку 23.10.2019.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 13,95.
Тираж 100 прим. Зам. № 41-19.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.